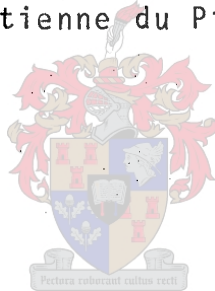

DIE NAMA VAN GIBEON

'n Etnografiese studie met besondere verwysing
na sosiaal-ekonomiese aspekte

deur

Etienne du Pisani

Skripsie ingelewer vir die graad van Magister in die Lettere
en Wysbegeerte aan die Universiteit van Stellenbosch

Februarie 1976

VOORWOORD

Die voltooiing van hierdie studie is grootliks deur die aanmoediging van privaatpersone en die finansiële hulp van die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing moontlik gemaak.

In die besonder bedank ons ons gewaardeerde segspersone, professor C. Hanekom as promotor, ander personeellede verbonde aan die Departement Volkekunde aan die Universiteit van Stellenbosch, die Departement Kleurling-Rehoboth- en Namabe-trekkinge en ons dierbare ouers.

Standpunte wat in die onderhawige studie ingeneem word, is geensins bindend op die R.G.N. nie, maar skrywer se eie verantwoordelikheid.

Die Skrywer

WINDHOEK

28 September 1975

INHOUDSOPGAWEBladsyVOORWOORDINLEIDING

(i)

A. Namaland en sy mense

(i)

B. Doel, Begrensing en Metodes van Onderzoek

(ii)

C. Ortografie

(v)

I. HISTORIESE AGTERGROND

1

(a) Binnelandse ontdekking en verkenning

1

(b) Voorgeskiedenis van die Witboois tot en met hul vestiging op Khaxa-tsūs (Gibeon)

8

(c) Gibeon as sendingstasie

16

(d) Die tydperk van stryd tot vrede

22

II. POLITIES-ADMINISTRATIEWE AANGELEENTHEDE

29

(a) Administratiewe beheer

29

(i) S.W.A. Administrasie

29

(ii) Bantoe-administrasie en -ontwikkeling

30

(iii) Kleurling-Rehoboth- en Namabetrekkinge

30

(b) Politieke ontwikkeling van die Nama

30

(c) Die politieke rol en -instelling van die Witboois (/Khobesin)

33

(i) Kaptein en Raadslede

33

(ii) Opvolging van Kaptein

38

(iii) Stand en rol van tradisionele politieke instellinge

40

(d) Witbooifees of Kapteinsfees

42

III. SOSIALE STRUKTUUR

54

(a) Vestigingspatroon

54

(b) Residensiële patroon van Gibeon

55

(c) Verwantskapstelsel

60

(i)	Inleiding	60
(ii)	Verwantskapsgroeperinge en -kategorieë	62
(iii)	Verwantskapsterminologie	64
(iv)	Verwantskapsverhoudinge	66
(d)	Ouderdoms- en Geslagskategorieë	69
IV.	<u>DIE LEWENSSIKLUS</u>	70
(a)	Geboorte	70
(i)	Bevalling	70
(ii)	Beskerming teen kindersiektes (!Hū-//haru)	75
(b)	Naamgewing	75
(i)	Grootmensnaam (Gai-khoe-/ons)	75
(ii)	Kindernaam (Gôa-/ons)	76
(iii)	Europese- of Doopnaam (/Hû-/ons)	76
(c)	Puberteit	77
(i)	Seuns	77
(ii)	Meisies	78
(d)	Huwelik (!Gâmeb)	82
(i)	Huweliksvereistes	82
(ii)	Voorkeurhuwelike	83
(iii)	Verlowing	84
(iv)	Huweliksvoltrekking	85
(v)	Huweliksfees	86
(vi)	Inwoning na die huwelik	89
(vii)	Owerspel en kinderlose huwelike	90
(viii)	Sluiting van 'n nuwe huwelik	90
(ix)	Ontbinding van die huwelik	92
(e)	Dood en Begrafnis (//Ōb, //Khōs)	92

(i)	Doodstyding	92
(ii)	Versorging van die lyk	93
(iii)	Begrafnis	94
(iv)	Begrafnisgebruike	95
V.	<u>ALLEDAAGSE LEWE</u>	98
(a)	Daaglikse Aktiwiteite	98
(i)	Oggend	98
(ii)	Voor- en Namiddag	103
(iii)	Aand	106
(iv)	Naweke en Vakansiedae	106
(v)	Kerk en Skool	107
(b)	Ontspanning en Vryetydsbesteding	109
(i)	Kinderspel	109
(ii)	Gaatjiespel (//hūs)	112
(iii)	Namadans (Nama-#nab)	115
VI.	<u>EKONOMIESE LEWE</u>	118
	Inleiding	118
(a)	Bestaansbasis op Gibeon	120
(i)	Pensioene	120
(ii)	Trekarbeid	120
(iii)	Lokale indiensname	121
(iv)	Kerkhulp	121
(v)	Ander bronne van inkomste	122
(b)	Boerdery op plase	123
(i)	Plaasbesetting	123
→ (ii)	Weiding- en waterbenutting	125
→ (c)	Veeteelt	128
(i)	Soorte vee	128
(ii)	Seleksiekriteria	129
(iii)	Vee-identifikasie	131

(iv) Veeterminologie	132
(v) Lofspreuke	136
(vi) Veesiektes	137
(vii) Velbewerking	144
(viii) Versorging en beskerming van vee	147
(ix) Inkomste uit vee	149
(x) Gebruike van melk, vleis, bloed en mis	150
(d) Plante met gebruikswaarde vir die Nama	154
(e) Tuinbou	160
(i) Tipe gewasse	160
(ii) Verbruik	161
(f) Visvang	161
(i) Hengelvissoorte in Visrivier	161
(ii) Visvangtegnieke	162
(iii) Verbruik en bewaring van vis	163
VII. <u>MAGIE EN MITOLOGIE</u>	165
A. Magiese Opvattinge	165
(a) Towery	165
(i) Toordokter (!Gai-aob)	165
(ii) Toortegnieke	167
(b) Enkele ander magiese opvattinge	169
B. Mitologiese Vertellings	170
(i) Heitsi Eibib (Heiseb)	171
(ii) Mensvreter (Khoe-oreb)	172
(iii) Spoke	172
(iv) Astrologiese mitologie	173
(v) Oorsprongsmite: Owambo	173
VIII. <u>SLOTBESKOUINGE</u>	175
<u>BIBLIOGRAFIE</u>	178

INLEIDING

A. Namaland en sy mense

Namaland is in die suide van Suidwes-Afrika, nagenoeg tussen die 25ste en 27ste breedte- en 17de en 19de lengtegrade, geleë. Dit sluit dele van die landdrostdistrikte Bethanien, Keetmanshoop en Marienthal in. Die gebied se totale oppervlakte, ná konsolidasie in 1972, is 2 163 672 hektare. Vóór konsolidasie het dit uit 'n aantal losliggende gebiede, wat nagenoeg 1 115 528 hektare beslaan het, bestaan.

Die teenswoordige Namaland omvat vier geografiese gebiede: Soromaas in die suide, Tsēs in die ooste, Berseba in die sentrale deel en Gibeon in die noorde. Die onderhawige studie is in die Gibeon-gebied onderneem.

In terme van plantegroei word die suidelike deel van Suidwes-Afrika, met inbegrip van Namaland, deur Giess (1971) bestempel as dwergstruiksavanna ("Kurzstrauchsavanna"). Hierdie streek word deur karige plantegroei bedek wat veral die volgende insluit: 'n verskeidenheid Acacia bome, dwergstruie, kleiner bosse, geharde grassoorte en aalwyne soos die bekende kokerboom (*Aloe dichotoma*).

Die gemiddelde jaarlikse reënval wissel tussen 100 - 200 m.m.. Reën kom hoofsaaklik gedurende die somermaande, van Februarie tot April, voor en die neerslag is baie wisselvallig. Gegewe genoemde karige plantbedekking en wisselvallige reënval, is dit begryplik dat ekologiese faktore 'n belangrike invloed op die lewenspatroon, veral die ekonomie van inwoners van die gebied het. In hierdie verband verteenwoordig kleinveeboerdery 'n besondere ekologiese aanpassing. Die grootste rivier in Namaland is die Visrivier wat van noord na suid deur die gebied loop.

Sytakke van hierdie rivier deurkruis die gebied van oos na wes.

Namaland word hoofsaaklik deur Nama, 'n oorblyfsel (seksie) van die eertydse Khoi khoi (Hottentotte), bewoon. Hedendaags is tradisionele stamstrukture sowel as die Nama-Oorlam onderskeiding, van minder betekenis. Stambenaminge soos Witbooi, Bondelswart en Bersebaer word egter steeds aangetref.

Tydens empiriese ondersoek het ons gevind dat die begrip Nama 'n verruiming ondergaan het. Dit dra nie alleen 'n etniese konnotasie nie, maar ook 'n geo-politieke. Sō beskou inwoners van Namaland, met inbegrip van Kleurlinge en selfs Dama, hulself veral vir politïes-administratiewe doeleindes as Nama.

Onses insiens moet Namaland nie slegs binne beperkte etniese konteks nie (daar woon ook Kleurlinge, Dama en enkele Herero), maar in breër verband as deel van die Suidwes-Afrikaanse plurale bevolkingsopset beskou word. Alleen dan verkry die posisie van die nagenoeg 38 000 Nama, 4,3 persent van die totale bevolking van omtrent 900 000, betekenis.

B. Doel, Begrensing en Metodes van Onderzoek

Die doel met die onderhawige studie is in ooreenstemming met die breë benadering daarvan, naamlik 'n etnografiese studie van die huidige lewenspatroon van die Nama van die Gibeon-gebied. Genoemde doelstelling is onses insiens belangrik omdat die bestaande literatuur oor die Nama, met die moontlike uitsondering van die werke van Hoernlé en Schapera, deur 'n sterk historiese inslag gekenmerk word. Die kontemporêre lewenspatroon van hierdie mense lê gevolglik wetenskaplik-gesproke grootliks "onontgin". Die vernaamste nadeel van genoemde holistiese benadering wat in hierdie studie gevolg word, is

(iii)

die swak teoretiese verandering van data.

'n Verdere doel met die betrokke studie is om in die besonder te let op die posisie van die Witboois, die enigste groep in Namaland met 'n eie kaptein. In 'n hoë mate verklaar hierdie doelstelling die keuse van die Gibeon-gebied as navorsings-area.

Ons het met hierdie studie nie ten doel om:

(i) oor die hele Namaland te veralgemeen nie - hoewel sommige data wat in die Gibeon-gebied verkry is wel op die hele gebied van toepassing mag wees;

(ii) die onderskeie kultuuraspekte ewe volledig te behandel nie.

In die besonder word gekonsentreer op sosiaal-ekonomiese aspekte, omdat dit onses insiens die fokuspunt van die Nama se leefwyse verteenwoordig.

Die studie is as volg opgebou: Aanvanklik word die historiese agtergrond van die Nama van Gibeon behandel. Genoemde historiese gegewens is ter sake vir 'n begrip van die huidige opset in Gibeon. Die totstandkoming van die dorp is byvoorbeeld aan die werksaamhede van die sending te danke.

In die tweede hoofstuk word polities-administratiewe aangeleenthede beskryf. Die politieke rol en -instelling van die Witboois sowel as die Witbooi fees word in besonderhede bespreek. Laasgenoemde is onder meer 'n belangrike politieke aktiwiteit vir die onderhawige mense.

Hoofstukke III en IV handel onderskeidelik oor die Sosiale Struktuur en die Lewenssiklus (sosiale organisasie). Veral ten opsigte van die verwantskapstelsel blyk dat ons met 'n veranderende situasie te make het. Daar is naamlik 'n klemverskuiwing vanaf 'n patrilineêre - na 'n kognatiese stelsel.

(iv)

Hierdie strukturele verskynsel regverdig onses insiens verdere navorsing. In die bespreking van die Lewenssiklus, is die mate van westerse kulturele invloed enersyds en die aanwesigheid van tradisionele opvattinge en gebruike andersyds, besonder opvallend. Laasgenoemde kom veral gedurende krisistye soos die dood na vore.

Hoofstuk V, die Alledaagse Lewe, moet in samehang met voorafgaande twee hoofstukke en as inleidend tot hoofstuk VI - die Ekonomiese Lewe - beskou word. In die sesde hoofstuk word aanvanklik enkele inleidende opmerkings gemaak, waarna die bestaansbasis op Gibeon bespreek word. Veeteelt, soos dit op omliggende plase aangetref word, word vervolgens beskryf. Volledigheidshalwe word ook verwys na plante met gebruikswaarde vir die Nama, tuinbou en visvangs.

Magie en Mitologie (Hoofstuk VII) word nie gedetailleerd behandel nie, veral omdat tersaaklike data moeilik bekombaar is. Genoemde aspekte regverdig verdere navorsing.

In die Slotbeskouing (Hoofstuk VIII) word gepoog om tot 'n tentatiewe gevolgtrekking en interpretasie van voorafgaande data te kom.

Navorsing vir die onderhawige studie is tussen Oktober 1973 en April 1975 onderneem. Gedurende hierdie periode is 'n aantal navorsingsbesoeke van wisselende lengte aan die navorsingsgebied gebring. Aangesien skrywer verplig was om op Gibeon te oornag, is besluit om die meeste tyd aan navorsing in die dorp self te bestee. Vir die bestudering van die ekonomiese lewe is 'n aantal plase sowel as die Krantzplatzreservaat besoek.

Die tegnieke van navorsing was hoofsaaklik beperk tot deelnemende waarneming, die genealogiese metode, sowel as ongestruktureerde- en gestruktureerde onderhoude (vraagge-

(v)

sprekke) met 'n verskeidenheid van segspersone. Laasgenoemde tipe onderhoud is met sleutelsegspersone, verteenwoordigend van die dorp se bevolking, gevoer.

Data rakende die bestaansbasis op Gibeon is van een honderd proefhuishoudings, wat op 'n willekeurige basis gekies is, verkry. Hiervoor is 'n aantal indikasielyste gebruik wat deur skrywer self voltooi is.

Die insameling van plantmonsters is, in die teenwoordigheid van segspersone, in die veld onderneem. Die latere identifikasie daarvan is deur segspersone sowel as die Administrasie se herbarium in Windhoek gedoen.

Agtergrond- en aanvullende gegewens is uit beskikbare literatuur gehaal. So byvoorbeeld is data wat oor veesiektes handel eers van segspersone verkry en daarna in die skema van Mönnig en Veldman (1969) ingepas.

Fotografie is as 'n beperkte navorsingstegniek aangewend veral tydens die jaarlikse Witboofees. Ons het gevind dat hierdie tegniek ons bekendstelling aan mense vergemaklik het. In enkele gevalle moes die dienste van 'n tolk verkry word, veral tydens onderhoude met ouer persone wat slegs Nama kon praat. Die meerderheid onderhoude kon egter op Afrikaans, aangevul deur 'n beperkte gebruik van Nama, gevoer word. Alle Namabenaminge wat in die studie gebruik word is opgeteken soos dit van segspersone verkry en deur hulle gekontroleer is.

C. Ortografie

Enkele algemene opmerkings betreffende die Nama-ortografie is noodsaaklik ten einde die uitspraak van Namawoorde te vergemaklik.

(vi)

In Nama word drie soorte vokale onderskei: kort vokale, lang vokale en genasaleerde vokale. Vokaallengte word met 'n strepie (ˊ) bokant die betrokke vokaal (soos in tsēs) en nasalering met 'n kappie (̃) soos in mī) aangedui. Die lengte-teken (-) dui ook in ander gevalle soos in woordstamme, lengte aan. Vergelyk byvoorbeeld die woord hāb.

Geslag word deur die agtervoegsels - s - vir vroulik en - b - vir manlik aangedui, soos in die woorde gomas (koei) en gomab (os).

Die konsonante is in Nama gestandaardiseer, bv. x = g (soos in goed), g word stemhebbend uitgespreek soos in berge. Die vier basiese klapklanke word voorgestel as:

/ (dentaal)

// (lateraal)

≠ (palataal)

! (serebraal)

HOOFSTUK IHISTORIESE AGTERGROND

Die behandeling van die historiese agtergrond van die Nama van Gibeon val breedweg in vier, min of meer chronologiese periodes uiteen, naamlik:

- (a) Binnelandse ontdekking en verkenning;
- (b) Voorgeskiedenis van die Witboois tot en met hul vestiging op Khaxa-tsūs (Gibeon);
- (c) Gibeon as sendingstasie;
- (d) Die tydperk van stryd tot vrede.

In die behandeling van die historiese agtergrond word daar in die algemeen gelet op Namaland. In die besonder word gekonsentreer op Gibeon en die rol van die Witboois aldaar.

(a) Binnelandse ontdekking en verkenning*

Namate die nedersetting aan die Kaap uitgebrei het, het belangstelling in Suidelike Afrika toegeneem. So wou mense byvoorbeeld weet waar die Boesmans en Khoi enersyds en die Bantoe andersyds woonagtig was. Interessante verhale van "swartmense" êrens in die binneland het die belangstelling geprikkel. Dit was derhalwe nie vreemd toe twee skepe, die Grundel en die Bode, uitgestuur is om die weskus tot en met Angola te verken nie (Bruwer 1966: 30).

* Gegewens vir hierdie onderafdeling is hoofsaaklik uit die werke van Bruwer en Vedder verkry weens die duideliker ordening van data deur hierdie persone.

Die Grondel het Kaapstad in Maart 1670 onder bevel van Kaptein Muijs verlaat, Angra Pequena aangedoen en daarna na Sandvishawe vertrek. Dit was by Sandvishawe waar die eerste ontmoeting met waarskynlik die Topnaars plaasgevind het. Een bemanningslid is met 'n spies gestee; die res het onder dekking van kanonvuur weer aan boord gegaan, vir nog 'n ruk noordwaarts geseil en na Kaapstad teruggedraai. Muijs het nie veel gehad om te rapporteer nie (Bruwer 1966: 31; Vedder 1937: 7 - 8).

Die Bode, onder bevel van Kaptein Wobma, het Tafelbaai in Januarie 1677 verlaat. Die opdrag was om die weskus tot by Sombrera te verken en om betroubare inligting omtrent die inwoners in te samel. Aanvanklik het die skip by 'n onbekende sanderige baai aangedoen, niks van belang gevind nie en verder noordwaarts geseil. By Sandvishawe is mense aangetref, woonagtig in hutte gemaak van walvisbene. Hierdie mense was waarskynlik ook Topnaars. Weereens het 'n skermutseling gevolg en moes die skip Sandvishawe verlaat. Alhoewel informasie betreffende die vaart van die Bode vaag is, word dit aanvaar dat die skip wel die kus van Angola verken het. Op 26 Mei 1677 het die Bode na Tafelbaai teruggekeer (Vedder 1937: 9 - 15).

Die vernaamste feit wat uit die vaarte van die Grondel en Bode geleer is, was dat die binneland nie maklik van die see af bereikbaar was nie. Binnelandse ekspedisies was dus nodig.

Nie slegs die belangstelling in mense nie, maar ook in minerale- en wildrykdomme, het mense gemotiveer om die land te verken. Simon van der Stel het in 1685 op 'n ekspedisie op soek na koper vertrek en tot in Klein Namakwaland gevorder. Die Gariep (Groot- of Oranjerivier) was nog nie deur Blankes oorgesteek nie, maar sou spoedig wel bereik word (Bruwer 1966: 32).

In 1738 het die jagter Willem van Wyk sy plaas in die omgewing van Piketberg verlaat om die land noordwaarts te verken. Van Wyk het die Gariep bereik en interessante gegewens oor die hoeveelheid wild langs die oewers van dié rivier verstrek. Enkele jare het egter verloop alvorens belangrike informasie oor die land en sy mense oorkant die Grootrivier ingesamel sou word.

* In 1760 het Jacobus Coetzee toestemming van die Kaapse owerheid verkry om op 'n olifantjag te vertrek (Bruwer 1966: 33). Hy is deur verskeie bediendes vergesel, waaronder ene Klaas Barends wat besondere kennis van die Nama- en Boesmantale gehad het. Coetzee was die eerste Blanke wat die Grootrivier oorgesteek het (Vedder 1934: 21). Hierdie geselskap het die Leeurivier, 'n sytak van die Grootrivier, ontdek en tot by die latere Warmbad gevorder. Hier het hulle 'n Nama-nedersetting gevind waar hulle vertel is van "baie donker mense" wat verder noord gewoon het. Hierdie mense was onder die Nama bekend as "Damrocquas". Bruwer beweer dat hulle waarskynlik die teenswoordige Dama was (1966: 33); Vedder bestempel hulle weer as Herero (1934: 21; vgl. ook Vedder 1937: 19 - 23). Coetzee se omswerwinge het verdere belangstelling in die land en sy mense oorkant die Grootrivier gaande gemaak.

Op 16 Julie 1761 het die goed toegeruste ekspedisie van Hendrik Hop Kaastad verlaat. Onder die lede was daar onder meer 'n landmeter-kartograaf, 'n botanis, dokter en twee taalgeleerde-etnoloë. Jacobus Coetzee was die gids. Nadat hulle die Grootrivier by Ramansdrift oorgesteek het, het hulle Warmbad in Oktober van dieselfde jaar bereik (Bruwer 1966: 33).

Op Warmbad het hulle lank by die Nama vertoef, noordwaarts beweeg en tussen die Groot- en Klein Karasberge deurgetrek. Uiteindelik het hulle langs die Leeurivier (wat vroeër deur Coetzee ontdek is) uitgekamp. Coetzee, vergesel van ene Marais (etnoloog), het hierop na die Visrivier vertrek waar hulle ook Nama aangetref het. Hier is aan hulle meegedeel dat daar "donker mense" noordwaarts woon. Die Nama het na hulle as "Tamaquas" en "Sondamroquas" verwys. Daar is ook verwys na ander "donker mense" met baie beeste - waarskynlik die huidige Herero (Bruwer 1966: 34).

Die Hop-ekspedisie het uiteindelik Heinabis, suid van die huidige Keetmanshoop, bereik. As gevolg van 'n groot droogte moes hulle na Kaapstad terugkeer. Na 'n afwesigheid van nege maande het hulle Kaapstad op 27 April 1762 bereik. Die ver naamste resultaat van dié ekspedisie was die kartering van 'n groot deel van Namaland, of Groot Namakwaland, soos dit destyds genoem is deur Brink. Dit was die eerste kaart van die binneland (Bruwer 1966: 34).

'n Volgende ontdekker wat die Grootrivier oorgesteek het, was H.J. Wikar. Hy het vanaf 1775 tot 1779 wyd in die omgewing van dié rivier gereis. Later is sy dagboek gepubliseer. Wikar het kennis gedra van verskeie Nama- en Boesmangroepe oorkant die rivier. In 1778 het hy die Grootrivier (Gei-ab = "groot rivier"), vergesel van Klaas Barends, by Gudaus (die latere Goodhouse) oorgesteek.

Wikar het onder meer na die volgende Namagroepe verwys: Kamigou (tans bekend as !Gami-#nūn), Thabobe (waarskynlik die teenswoordige //Haboben) en Keikao. Laasgenoemde is deur hom as die leidende Namagroep beskryf en was waarskynlik die //Khauben. Benewens genoemde groepe, het Wikar ook melding ge-

maak van ander inwoners in die binneland: die Thaboek (waarskynlik /Hawun, 'n naam wat deur die Nama aan die San van die Namib gegee is), Zoutamas (tans bekend as Chou-daman), Kaweb (waarskynlik die teenswoordige Owambo of Ambo) en die Damroquas (Bruwer 1966: 35; vgl. ook Vedder 1937: 23 - 33).

In 1779 het die bevelvoerder van die troepe in Tafelbaai, Kaptain Gordon, op 'n ekspedisie vertrek. Hy was vergesel deur 'n bekende botanis, Luitenant Patterson. Hulle het die Groot-rivier of Gariep op 17 Augustus 1779 bereik. Gordon het dié rivier herdoop tot die Oranje, ter ere aan die Huis van Oranje in Nederland. Patterson het verskeie dagreise oorkant die Oranje onderneem. Sy waarnemings is later in boekvorm gepubliseer.

Ook die Fransman Le Vaillant het bekendheid as ontdekker verwerf. Volgens sy eie aansprake het hy die Oranjerivier oorgesteek en gevorder tot in die nabyheid van die teenswoordige Rehoboth. 'n Publikasie met die titel "Second Journey from the Cape of Good Hope into the interior of Africa in the years 1783, 1784 and 1785" het uit sy pen verskyn. Van groter betekenis as ~~die~~ omswerwinge van Le Vaillant, was die ekspedisie van Willem van Reenen wat na alle waarskynlikheid die huidige Rehoboth bereik het. By Modderfontein, naby Keetmanshoop, het hy die gesin Visagie - die eerste Blanke boer noord van die Oranje - gevind. Van Reenen het ook ene Pieter Brand uitgestuur om na die Herero te gaan soek. Alhoewel hy nie hierin geslaag het nie, kon hy wel met die Dama kontak maak wat toe reeds (1791) die Nama-taal gepraat het. Brand was die eerste Blanke wat met die Dama in aanraking gekom het (Bruwer 1966: 36 - 37).

Van Reenen se ekspedisie het belangstelling gewek by sy twee broers asook ene Pieter Pienaar, wat in 1793 aan boord van die "Meermin" op 'n vaart langs die weskus vertrek het. Die gesagvoerder, kaptein Duminy, het Angra Pequena, Halifaxeiland en Walvisbaai as Hollandse gebied geproklameer. Genoemde proklamering was die eerste amptelike administratiewe aanspraak op Suidwes-Afrikaanse grondgebied (Bruwer 1966: 37).

Pieter Pienaar het intussen die Swakopriviergebied verken. Ook het hy na alle waarskynlikheid met die Dama kennis gemaak. Teen die einde van die agtiende eeu was die gebied tussen die Oranje- in die suide en die Swakoprivier in die noorde redelik goed verken. (Vgl. Vedder 1937: 40 - 43). Daar is ook kontak gemaak met Boesmans, Nama en Dama. In 1795 het die Kaap in Britse hande geval en is die "Star" ('n lynboot) uitgestuur om gebiede langs die weskus as Britse gebiede te proklameer. Die tweede besetting van gebiede in en om die Suidwes-Afrikaanse kus het weereens vanuit die Kaap plaasgevind (Bruwer 1966: 37).

X Die begin van die negentiende eeu is gekenmerk deur die koms van die eerste sendelinge na die gebied oorkant die Oranje, sowel as die migrasie van Oorlams vanuit die Kaapkolonie. Die impak van beide hierdie gebeure gesien teen die historiese agtergrond van die Nama is vandag nog in die Gibeon-gebied aanwesig.

Die eerste twee sendelinge wat die gebied noord van die Oranjerivier binnegedring het, was die broers Albrecht. Hulle het 'n noukeurige studie gemaak van die gebied rondom Warmbad en gegewens versamel van gemeenskappe wat in die omgewing van die Karasberge gewoon het: die !Gami-!nûn (Bondelswarts),

//Haboben (Veldskoendraers) en //O-gain (Groot Doden). Die Albrecht broers het ook verwys na die //Khau-/gōan (Swartboois), sowel as na twaalf Koranagroepe wat langs die Oranje rondgeswerf het. Seidenfaden, 'n metgesel van die Albrechts, het die gebied noord van Warmbad verken. Barnabas Shaw en Heinrich Schmelen, sendelinge van die Wesleyaanse Sendinggenootskap, het daarna die berg Brukkaros in 1820 bereik. In 1824 het George Thomson waardevolle gegewens oor Groot Namakwaland en Hereroland ingesamel. Schmelen het nog verder noordwaarts verken en in 1824 - 25 die Kuisebrivier bereik (Bruwer 1966: 38).

Die ekspedisie van Sir James Alexander vanaf Kaapstad na Walvisbaai gedurende 1836 - 37 is van besondere belang. Na 'n besoek aan die sendingstasie op Warmbad, het Alexander noordwaarts na Walvisbaai vertrek. Op pad daarheen het hy die kaptein van die Bondelswarts, Abraham, sowel as Jonker Afrikaner ontmoet. Dit was egter sy kontak met die Herero wat van besondere betekenis is, aangesien hy die persoon was wat die Hererotaal op skrif gestel het. Die geograaf Arrowsmith het 'n besondere bydrae gelewer met sy gedetailleerde kaart van Namaland (Bruwer 1966: 38 - 39).

Die name van drie belangrike ontdekkers verdien vermelding: Francis Galton, Charles John Andersson en James Chapman. Hulle het hoofsaaklik die noordelike helfte van die land verken. Veral die naam van Charles John Andersson sal lank onthou word. Dit was hy wat na die gebied tussen die Oranje- in die suide en die Kunene- en Okavangoriviere in die noorde, as Suidwes-Afrika verwys het (Bruwer 1966: 39 - 40).

Die belangrikheid van bogenoemde historiese periode is onses insiens daarin geleë dat dit lig werp op die oopstelling, sowel as etno-historiese beeld van die suidelike deel van Suidwes-Afrika.

* (b) Voorgeskiedenis van die Witboois tot en met hul vestiging op Khaxa-tsūs (Gibeon)

X Die koms van die Oorlams (! Gû-!gōun) gedurende die begin van die negentiende eeu sou verreikende gevolge inhou vir diegene wat reeds in Suidwes-Afrika woonagtig was. Dit is veral die Witboois (/Kobesin) wat van besondere belang vir die onderhawige studie is. Derhalwe wil ons teruggaan na hul voorgeskiedenis aangesien hulle vandag nog 'n belangrike groep in die Gibeon-gebied is.

Budack onderskei twee sub-groepe binne die breër indeling van Khoe-Khoen in Suidwes-Afrika, te wete Naman* en ! Gû-!gōun (1972 b: 246). In terme van hierdie indeling behoort die Witboois tot die "Oorlam"-groep.

Driessler gee die volgende verklaring vir die betekenis van die benaming "Oorlam": "Oorlam wird aus dem Malaiischen erklärt: Orang Lama - alte, in der Hausarbeit erfahrene Leute, wie die Holländer sie zuerst aus Indien nach Kapstadt brachten. Dann entdeckten sie, dass auch die Hottentotten anstellig waren. Da ging der malaiische Name für das malaiische Dienstpersonal über in die mundgerecht gemachte Form - Oorlam.

* Die gebruik van die term "Naman" is problematies en wel om die volgende redes: Eerstens is dit strydig met die aanvaarde vakwetenskaplike gebruik van inboorlingsterme waarin slegs die woordstam, sonder voor- of agtervoegsels, geslagsuitgange of enkel- of meervoudvorme, gebruik word. Vergelyk Vedder se uitspraak: "Die Stammesnamen werden in der Einzahl und Mehrzahl nur dem Wortstamm nach ohne Vor- und Nachsilben angeführt. Statt Hereros, Ovaherero, Omuharero einfach Herero, statt Damara, Damaqua, Bergdaman nur Bergdama; statt Namaquas, Namaqua, Naman immer Nama; ..." (1934: 4). Tweedens is die meervoudsvorm van die woord "Nama" Naman en is sodanige gebruik derhalwe verwarrend. Ons gebruik konsekwent die term "Nama" in plaas van "Naman", behalwe in gevalle waar die term Naman na die meervoudsvorm van Nama verwys.

Näher liegt vielleicht die Erklärung aus dem Holländischen selbst. Oorlam bezeichnet in der Seemannsprache einen Schnaps, den die Matrosen als Teil der Löhnung empfangen, sodann auch diese Matrosen selbst; da die Bediensteten am Kap ebenfalls einen Teil ihres Lohnes in Alkohol bekamen, lag die Übertragung des Namens nahe !!" (1932: 8). Die Namaterm vir die "Oorlams" is !Gu-!goun, wat "Überläufer" beteken. Benewens genoemde term, verwys die Naman* na die "Oorlams" as "Nauba xu gye /ki-kxoen", wat letterlik beteken: "Mense wat van 'n ander plek gekom het", dit wil sê "Intrekkers" (Budack 1969: 224).

Met verwysing na die vroeë geskiedenis van die "Oorlams", wys Vedder (1934: 15) daarop dat hulle "Nama" was, wat vanweë hulle assosiasie met Blankes baie geleer het. Hulle het deels Westerse klere gedra, kon 'n bietjie "Hollands" praat en was in staat om gewere te hanteer. Teen nagenoeg 1800 het hulle die destydse Kaapkolonie verlaat en noordwaarts in die rigting van Suidwes-Afrika getrek. Na 'n periode waartydens die "Oorlams" in die teenswoordige Namaland rondgeswerf het, het hulle verspreid in die omgewings van Berseba, Gibeon, Gobabis en Windhoek gaan woon.

Die benaming "Oorlam" verdien onses insiens verdere verduideliking:

Uit die standpunte van Driessler (1932) en Vedder (1934) blyk dit duidelik dat die benaming "Oorlam" van Europese herkoms is. Dié benaming word dikwels oordragtelik (figuurlik) gebruik, soos in die volgende voorbeeld: 'n Persoon wat besonder

* Die term "Naman" word hier gebruik soos Budack dit doen. Vergelyk ons voorbehoude tēn die gebruik van hierdie term in bogenoemde sin op die vorige bladsy.

bedrewe met sy hande is, word byvoorbeeld as "oorlams" bestempel; dit wil sê iemand wat sy besondere vaardigheid by Blankes geleer het.

Interessant is Budack (1969: 224) se bewering dat die benaming "Oorlam" verwys na die feit dat dit "mense is wat van 'n ander plek" gekom het. In 'n beperkte opname op Gibeon het ons gevind dat persone wat eintlik tot die "Oorlams" behoort (in terme van Budack se indeling), hulself vandag as "Nama" beskou. Enkele indiwidue het hulself as "Nama" binne Namaland en "Kleurling" buite Namaland beskou, byvoorbeeld tydens besoeke aan Windhoek. Die begrip "Nama" het klaarblyklik 'n verruiming ondergaan. Dit dra vandag in toenemende mate 'n geo-politieke betekenis.

Ook oor die betekenis van die benaming "Witbooi" (/Khobesin of /Khowesin) word uiteenlopende verklarings gegee. In die Dagboek van Hendrik Witbooi word die volgende verklaring gevind: "Die stamnaam /Khowesin (/Khowe-bedel) beteken bedelaars. Toe die Witboois ingetrek het, het hulle maar min besit ... Die naam Witbooi het in die oorlogstyd ontstaan. Die Witboois het altyd 'n wit doek om die kop gedra, wat op kundige wyse gevou is. Dit het soos 'n kam (kuif) gelyk, en na hulle is daar dikwels verwys as die "Wit-Gam" of "Witgamschap", wat later "Witkam(s)" geword het" (Witbooi 1929: 3).

Ongetwyfeld is die mees uitvoerige verklaring van die benaming "Witbooi" deur Budack gegee. Hy verwerp bogenoemde verklarings en wys daarop dat die benaming /Khobesin reeds aan die stam gegee is toe hulle nog in die Kaapkolonie woonagtig was. Segspersone het aan hom verklaar dat die woord /Khobesin van die selfstandige naamwoord /khowes, wat "'n swerm bye" beteken en nie van die werkwoord /khōwe, wat "bedel" beteken nie, afgelei moet word. Budack wys verder daarop dat die term "Witbooi"

nie slegs deur Blankes nie, maar ook deur die betrokke mense self gebruik is. Dit verwys waarskynlik na 'n beroemde Kaptein - moontlik Hendrik Witbooi (1972 a: 27 - 28).

Volgens Bruwer was die Witboois reeds teen 1810 langs die Visrivier aanwesig (1965: 51). Budack verstrek die volgende volgorde waarin die "Oorlams" die Oranjerivier oorgesteek het:

- (i) !Aman, !Amaĭn (Bethaniërs);
- (ii) //Eixa- //ain, Toroxa- //ain (Afrikaners);
- (iii) Gai-/khaun (Lamberts, Khauas-Hottentotte);
- (iv) /Hai- /khauan, #Khari- /khauan (Bersebaers);
- (v) /Khobesin (Witboois, Witkams) (1972 b: 247).

Die voorgeskiedenis van die Witboois is onder meer deur Petrus Jod, eertydse kerkleier van die African Methodist Episcopal Church te Maltahöhe en ene Olpp, sendeling te Gibeon, opgeteken. Benewens genoemde skriftelike bronne is daar nog die mondelinge mededeling van Petrus Jod aan Markus Witbooi*.

Laasgenoemde mondelinge mededeling stem baie ooreen met die geskrewe bydrae van Olpp. Daar word egter in die volgende beskrywing meer klem gelê op die meer gedetailleerde mondelinge mededeling as genoemde skriftelike bydraes.

Volgens die skriftelike bydrae van Petrus Jod was die Witboois aanvanklik in die omgewing van Kaapstad woonagtig, waarvandaan hulle na Pella getrek het. Besonderhede oor die redes vir hierdie noordwaartse trek ontbreek; dieselfde kan van die mense se verblyf op Pella gesê word. Sover vasgestel kon word, was ene Bartlett die eerste "leraar" onder die Wit-

* Laasgenoemde mededeling van Petrus Jod aan Markus Witbooi is deur Markus opgeteken en word deur die A.M.E. Kerk op Gibeon bewaar. Dit is ongepubliseerd. 'n Onderskeid moet derhalwe tussen die geskrewe bydraes van Petrus Jod en Olpp enersyds en bogenoemde mededeling andersyds, getref word.

boois op Pella (1963: 82).

Beide Olpp en Jod is dit met mekaar eens dat die Witboois op daardie stadium nog nie hul eie kaptein gehad het nie. Volgens die mondelinge mededeling aan Markus Witbooi, was daar egter 'n persoon met die van #Hûiseb (Deler of Deelsugtige)* onder die Witboois. Hierdie persoon het op grond van sy eervolle karakter respek by die mense afgedwing en is derhalwe as leier of "kaptein" deur die volk**beskou. #Hûiseb was getroud met 'n vrou met die naam !A-//is. Hy is egter oorlede voordat hulle enige kinders van hul eie gehad het. Die jong weduwee !A-//is het hierop met !Gameb in die huwelik getree. Aangesien !Gameb, gebore uit 'n eervolle en vroom egpaar, self 'n gerespekteerde man was, het die volksraadslede hom toegelaat om met haar te trou. 'n Besluit wat onmiddellik na die huwelik deur die volksraadslede geneem is, het gelui: "In ons hoedanigheid as volksraadslede neem ons vooraf besluit dat indien die eersteling uit hierdie huwelik 'n seuntjie is, hy (as) kaptein vir die volk sal wees" (Ongepubliseerde mededeling aan Markus Witbooi).

Die Volksraad het verder besluit dat !Gameb intussen as leier sou waarneem. Hulle het ook 'n beroep op die volk gedoen om !Gameb as waarnemende leier te aanvaar en om aan hom die nodige eerbied en onderdanigheid te betoon. Interessant is die volgende afleidings van wyle Markus Witbooi: "Om hier

* Vedder (1937: 497) verklaar dat die naam #Hûiseb "die lui-perdagtige" beteken.

** Dit is opvallend hoe dikwels die term "volk" vandag nog deur die Nama gebruik word; waarskynlik meer as die term "stam". Dit spruit uit die feit dat die Nama as gevolg van langdurige kontak met Blankes, politieke beïnvloed is. Vandag verkry dié term opnuut betekenis as gevolg van 'n bepaalde politieke beleid wat 'n premie op die term "volk" plaas.

so 'n bietjie uit te wyk na my eie afleiding, is dit my vermoede, dat 'n sekere Britse hoogwaardigheidsbekleër op 'n tyd besoek by die volk afgelê het gedurende die waarnemende leierskap van !Gameb, en dat dit niemand anders as !Gameb was wat deur die besoeker as "Whit(e) boy" aangespreek is, en wat later as "Whit(e) boy" en uiteindelik "Witbooi" bekend geraak het nie." (Ongepubliseerde mededeling aan Markus Witbooi). 'n Segspersoon het ons meegedeel dat die hoogwaardigheidsbekleër die volgende sou gevra het: "Waar is julle kaptein?" Toe hulle nie 'n bepaalde persoon kon uitwys nie, het hy (waarskynlik) vir !Gameb geroep en hom as "boy" aangespreek. Volgens 'n mededeling van Klein-Hendrik aan Petrus Jod, het daar op 'n dag Engelse "grootmanne" gekom en na 'n kaptein of leier gevra. Hierna het hulle vir Kiwido (Kido) Witbooi in Pella as kaptein van die Witboois "gesalf" (Jod 1963: 82).

Die wens van die mense is vervul toe daar in die jaar 1780 'n seuntjie met die gai-khoe-/ons* (grootmensnaam) !Hamemâb !A-//îb, ook bekend as Cupido of Kido Witbooi, gebore is. Markus Witbooi wys daarop dat dit nie moontlik sou wees om !Gameb se eerste seun "Witbooi" te noem nie, as !Gameb self nie "Whit(e) boy" genoem was nie. Waarom die ouers egter die seun Cupido of Kido genoem het, is nie vir Markus duidelik nie. Kragtens 'n besluit van die Volksraad ** is die seun, toe hy bekwaam genoeg was, na Kaapstad geneem waar hy deur die Britse owerheid as kaptein ingesweer is. (Vergelyk bogenoemde mededeling deur Klein-Hendrik). Aanvanklik was hy as Cupido bekend, maar later is hy Kido genoem.

* Dié stelsel van naamgewing by die Nama word in die hoofstuk "Die Lewenssiklus" behandel.

** Die gebruik van dié term is die gevolg van Europese invloed.

Nadat Kido Witbooi kaptein geword het, het hy verklaar dat die Witboois ook hul eie grondgebied moes hê. Volgens Olpp het Kido weivelde in die omgewing van Giriga en selfs die huidige Botswana gaan soek (1880 in Quellen XVII: 2 - 3). Kido Witbooi en Jonker Afrikaner het hierop 'n ooreenkoms gesluit, voordat Jonker die Oranjerivier oorgesteek het. Kragtens hierdie ooreenkoms sou Kido Witbooi aan Jonker Afrikaner 'n wa vol ammunisie gee waarmee laasgenoemde na Groot Namakwaland sou trek, met dien verstande dat hy vir Kido 'n gebied sou soek waar die Witboois kon woon (Jod 1963: 82).

Jonker het intussen Windhoek bereik, waarop hy aan Kido twaalf osse, vier koeie en 'n boodskap gestuur het. In die boodskap het Jonker gesê dat hy 'n blyplek vir hom in Windhoek gevind het en dat die osse aan Windhoek se water gewoond was. Bartlett, leraar by die Witboois, het hulle verlaat. Gevolglik het hulle sonder 'n leraar uit Pella vertrek. Op pad het Kido 'n verblyfplek vir sy mense by Waterboer van die Griekwas gesoek, maar alhoewel dit aan hulle toegestaan is, het hulle nie van die land gehou nie. Klein-Hendrik maak ook melding van 'n jagtog wat Kido "in die land van die Kaffers" (Botswana?) onderneem het; ook dit was onbevredigend. Gevolglik het Kido besluit om dieselfde rigting as Jonker Afrikaner in te slaan (Jod 1963: 82 - 83).

Gedurende die noordwaartse trek is daar gereeld godsdiens beoefen. Ene Paul Visser was "leraar", sowel as onderwyser. Aanvanklik het die Witboois, nadat hulle die Oranjerivier oorgesteek het, hulself in die gebied van die //Haboben (Velskoendraers) gevestig. !Nanib was toe kaptein van die //Haboben. Jonker Afrikaner het weereens twaalf osse aan Kido Witbooi ge-

stuur, vergesel van dieselfde versoek om na Windhoek te trek. !Nanib het egter hierop 'n geheime boodskap aan //Oasib, kaptein van die Gai-//Khaun (Rooi Nasie) op !Hoaxa-!nas (Hoachanas), gestuur. //Oasib is versoek om te weier dat Kido verder deur Groot Namakwaland trek. //Oasib het hierop 'n antwoord aan !Nanib gestuur, waarin hy versoek is om Kido se noordwaartse trek te vertraag, sodat hy nie oor die Hei-!arexab rivier sou trek nie. Aangesien !Nanib, of enige van sy mense nie kon lees nie, is die antwoord na die Witboois geneem. So-doende het Kido Witbooi bewus geword van !Nanib se slinkse planne teen hom! (Jod 1963: 83).

Die Witboois het egter nog vir 'n ruk in die gebied van die //Haboben vertoef voordat hulle noordwaarts getrek het. Hierdie trek was die gevolg van 'n derde geskenk van twaalf osse deur Jonker Afrikaner, gepaard met 'n verdere versoek om hulle in Windhoek te vestig. Kido het intussen die leiding aan sy seun Klein-Kido oorgedra, aangesien hy na Klein-Namakwaland gereis het om vir hom 'n vrou te soek.

Die trekgeselskap het intussen die Hei-!arexab rivier* bereik en 'n tyd lank daar vertoef. Daar het Krönlein, sendeling van Berseba, die Witboois besoek. Die volgende plek waar die Witboois hulle tydelik gevestig het, was /Hei-/gaseb. Ook hier is hulle deur Krönlein besoek. Hierna het die trek by /Kabi-eis, aan die oewer van die Lewerrivier, tot stilstand gekom. Jod beweer dat Krönlein die Witboois hier vir die derde keer besoek het (1963: 84).

Van /Kabi-eis het die Witboois na #A//gam getrek, waar Kido Witbooi en sy vrou weer by die trek aangesluit het. Die

* Die spelling van hieropvolgende plekname is die van Petrus Jod.

verblyf op #A//gam was van korte duur. Die volgende plek wat deur die Witboois aangedoen is, was Berseba, waar hulle 'n hele ruk vertoef het. Kido Witbooi is op Berseba deur Krönlein genader in verband met die moontlikheid van sendingwerk onder sy mense. Sy enigste beswaar was dat hy nie sy eie grondgebied gehad het nie. Krönlein het hierop aan Kido voorgestel, dat hy //Oasib besoek en van hom 'n woongebied vir die Witboois vra (Jod 1963: 84).

Vanaf Berseba het die Witboois na Hudup getrek waar hulle weereens deur Krönlein, vergesel van die sendeling Knauer, besoek is. Hierop het Kido 'n besoek aan //Oasib gebring en hom versoek om die plek Khaxa-tsūs as verblyfplek aan die Witboois af te staan. //Oasib het aan Kido se versoek voldoen deur aan hom Khaxa-tsūs en omgewing, met inbegrip van die plekke /Huni-#axa-ams, #Gaebes, /Anis en !Gaesabes in die weste, as woongebied te gee. Na die terugkeer van Kido, het die Witboois hulself op Khaxa-tsūs gevestig. Knauer het hierop versoek dat hy na Khaxa-tsūs gebring moes word. Dit het egter 'n rusie tot gevolg gehad. Klein Kido en sommige lede van die groep, het die plek /Huni-#axa-ams bō Khaxa-tsūs as kerksentrum verkies. Hulle het dan ook daarheen getrek. Kido Witbooi het egter in Khaxa-tsūs agtergebly. Vanuit Khaxa-tsūs het hy 'n wa gestuur om Knauer op Berseba te gaan haal (Jod 1963: 84).

'n Nuwe periode in die geskiedenis van die Nama in die Gibeon-gebied is ingelui.

(c) Gibeon as Sendingstasie

Die woord Khaxa-tsūs beteken "die boogskutters het dit daar moeilik gehad." Dié naam het egter nie lank behoue gebly

*
nie, want Kido Witbooi het die plek "Gibeon" genoem, na aanleiding van Josua 10. Kido het naamlik verklaar dat hy net soos Josua van ouds met die volk Israel op pad was en dat hy met die Witboois slegs 'n tydelike ruskans wou hê (Baumann 1967: 101). Op daardie stadium (1862 - 63) was die Witboois nagenoeg tweeduisend-vyfhonderd in getal. *

Knauer het tydens sy besoek in Desember 1862 aan die Witboois op Gibeon plekke aangedui waar tuine aangelê, sowel as 'n woonhuis en kerkgebou opgerig moes word. In April 1863 het Kido Witbooi vier waens na Berseba gestuur om Knauer na Gibeon te bring. Op die tiende April van dieselfde jaar het hy hom op Gibeon gevestig. Hierdie datum word as die stigtingsdatum van die sendingstasie van die Rheinische Missionsgesellschaft op Gibeon beskou. Aanvanklik was daar onsekerheid of Gibeon oor genoegsame water vir menslike bewoning beskik het. Een van die eerste take wat Knauer verrig het, was juis om die opening van die fontein te vergroot (Knauer 1863 in Quellen XVI: 5).

Knauer beskrywe die begin van die sendingaktiwiteite soos volg: :..... Gottesdienste und Schule werden in einer Buschkirche gehalten die, wie ihr Name sagt, aus Büschen gebaut ist. Wenn es regnet, kann man weder Kirche noch Schule halten, weil dann das Wasser darin steht" (1863 in Quellen XVI: 5).

Na 'n redelike goeie begin het velerlei beproewinge oor die jong gemeente gekom. In November 1863 het daar 'n pokke epidemie uitgebreek waarin 122 volwassenes oorlede is. In Desember 1864 het die eerste militêre aanslag op Gibeon plaasgevind toe die kapteins //Oasib, Himab en Hendrik Ses

Gibeon aangeval het. Kido Witbooi is daarvan beskuldig dat hy die verdrag met die Nama-kapteins verbreek het, sowel as dat hy verhinder het dat ammunisie vanuit die suide kaptein //Oasib op !Hoaxa-!nas bereik. Die geveg het drie dae geduur; baie hutte is afgebrand en vee is geroof. Knauer is lig gewond. Op 17 Julie 1865 het kaptein //Oasib Gibeon-vir die tweede keer aangeval. Kido Witbooi en Paul Goliath van Berseba het egter //Oasib se manskappe agtervolg en al die gebuite vee teruggebring (Baumann 1967: 101).

Moses Witbooi, die seun van Kido Witbooi, het, vergesel van 'n klomp mense op Goamus, nagenoeg 33 kilometer oos van Gibeon gaan woon. Toe Kido sy seun in September 1866 besoek het, het //Oasib en Aimab planne gesmee vir 'n aanval. Aimab sou Goamus aanval en //Oasib Gibeon. //Oasib se manskappe was op 25 September 1866 gereed vir 'n aanval op Gibeon. Dertien mans is gedood, maar Petrus Roman en Andreas van Saal het ontsnap en die nuus van die aanval aan Kido Witbooi oorgedra. Van kaptein Aimab se beplande aanval op Goamus het daar gevolglik niks gekom nie. Knauer en Kido Witbooi het daarin geslaag om //Oasib in te haal. Vrouens en kinders, sowel as buit is teruggeneem.

Knauer was moeg van al die probleme en het Gibeon op 27 November 1867 verlaat. Op 9 Januarie 1868 het eerwaarde Johannes Olpp die sendingspos op Gibeon aanvaar. Olpp het Kido Witbooi op 7 Junie 1868 gedoop. Kido het nou Moses David geheet (Olpp 1868 in Quellen XVI: 9).

Olpp het intussen ook vier Nama medewerkers opgelei. Hulle het in 1874 hul eksamens afgelê, waarop hulle in die gemeentes Gibeon en Keetmanshoop aangestel is. Op oujaars-aand 1875 is kaptein Moses David (Kido) Witbooi oorlede.

Hy is deur sy agt-en-sestigjarige seun Moses opgevolg, wat in 1876 'n volle lidmaat van die kerk geword het (Baumann 1967: 104).

Vanweë die bouvalligheid van die bestaande kerkgebou, het Olpp besluit om 'n nuwe op te rig. Hendrik Witbooi, seun van die kaptein, was na bewering 'n ywerige handlanger. Op 16 Julie 1876 is die nuwe gebou ingewy. Tydens die inwydings-seremonie het die kaptein Moses, sy seun ouderling Hendrik en sy kleinseun die onderwyser Hendrik Witbooi, elk 'n toespraak gelewer. Olpp se kragte het ook begin afneem en hy het Gibeon na Pinkster in 1879 verlaat. Hy is deur ouderling Hendrik Witbooi tot by Steinkopf in Namakwaland vergesel. Eers op 27 Junie 1880 het eerwaarde F. Rust die gemeentelike werk by die Nama medewerkers oorgeneem (Baumann 1967: 104).

Spanning tussen die Nama en Herero het begin toeneem. In September 1880 het kaptein Moses Witbooi alle mans in Gibeon tot 'n veldtog teen die Herero opgeroep. Op 23 Desember 1880 is Moses deur die Herero verslaan, waarop hy en sy manskappe gehawend na Gibeon teruggekeer het. Hierop het Moses 'n brief aan Maharero geskryf, waarin hy hom gewaarsku het, dat hy van sy "Koninklike troon in Gibeon" hom in Okahandja sal aanval. 'n Tweede veldtog teen Maharero het weereens op 'n mislukking uitgeloop. Eerwaarde Rust het gedreig dat hy Gibeon sou verlaat, indien Moses weer 'n aanval op Maharero sou loods (Baumann 1967: 104 - 105).

Hendrik Witbooi, seun van kaptein Moses Witbooi, het intussen sterk na vore getree en homself as die redder van die Witboois beskou. Daar word gesê dat Hendrik reeds as veewagter op Pella deur God geroep is om groot daade vir die stam te

verrig. Hendrik sou ook vir dae by sy oupa Kido Witbooi se graf gesit het waar hy niks geëet of gedrink het nie. Hy het beweer dat hy daar bevele vanuit die bonatuurlike wêreld ontvang het (Baumann 1967: 105).

Aangesien die leraar nie daarin kon slaag om Hendrik van sy plan te laat afsien om die Herero aan te val nie, is hy van sy amp as ouderling onthef. Gedurende Julie 1885 het Hendrik, vergesel van nagenoeg vyfhonderd man Gibeon verlaat. Kaptein Moses Witbooi het nie saamgegaan nie, maar vir 'n besoek na Warmbad vertrek nadat hy die kerk laat sluit het. Hendrik het na vyf maande teruggekeer, maar is ook deur die Herero verslaan. Dit was onmoontlik vir eerwaarde Rust om met sy werk voort te gaan en gevolglik het hy Gibeon op 20 Oktober 1887 verlaat (Baumann 1967: 106).

Kaptein Moses Witbooi is op 22 Februarie 1888 uit vergelding op Gibeon doodgeskiet, nadat sy seun Hendrik die Velskoendraers (//Haboben) aangeval en hul kaptein Klaas Arisemab gedood is. Hendrik Witbooi is voortaan as kaptein erken. Op 20 Oktober 1891 het nagenoeg 400 Herero Gibeon aangeval. Ook dit was 'n vergeldingsaanval, aangesien Hendrik Okahandja op 18 en 19 September van dieselfde jaar aangeval het. Baie mense het Gibeon na hierdie aanval verlaat. Hendrik Witbooi, vergesel van nagenoeg 800 mense, het weer in 1894 na Gibeon teruggekeer (Baumann 1967: 106).

Op 8 Januarie 1896 het Eerwaarde Friedrich Schröder as sendeling na Gibeon gekom. Die sendingstasie was so verwaarloos dat Schröder van nuuts af moes begin. Schröder het egter nie lank daar gebly nie, want op 23 Julie 1898 het hy Gibeon verlaat. Hy is op 29 Januarie 1899 deur eerwaarde Otto Simon opgevolg. Simon het 'n ooreenkoms met kaptein Hendrik Witbooi

aangegaan waarvolgens die Rynse Sending die reg verkry het om vir die volgende 70 jaar buiteposte en skole in die Gibeondistrik te stig. Geen handelaar sou 'n lisensie bekom om in die gebied sterk drank te verkoop nie (Baumann 1967: 107).

~~X~~ Drankmisbruik het egter dermate toegeneem dat die Kaptein en sy raadslede onder sensuur geplaas is. In Oktober 1902 het die lidmate van die N.G. Kerk* 'n selfstandige gemeente gestig, nadat daar pogings aangewend is om die Rynse Sendinggemeente en die N.G. lidmate in een kerk te verenig. Otto Simon het steeds beide gemeentes bedien. Op 3 Maart 1903 het Simon van die gemeente afskeid geneem en is hy deur Eerwaarde Christiaan Spellmeyer opgevolg (Baumann 1967: 107 - 108).

In Oktober 1904 het die Nama-opstand teen Duitse heerskappy uitgebreek. Gevegte het vir 'n jaar lank in en om Gibeon gewoed. Op 7 Oktober het Duitse soldate die kerkgebou om strategiese redes opgeblaas. Hendrik Witbooi is as gevolg van gevegte met die Duitsers op 29 Oktober 1905 naby Vaalgras oorlede. Die onder-kaptein van die Witboois, Samuel Isaak, het op 2 Desember 1905 oorgegee. Weereens moes die sendingstasie van nuuts af opgebou word. Eers op 14 Januarie 1914 is die nuwe kerkgebou ingewy. Sendingwerk op Gibeon is egter andermaal ontwrig - hierdie keer deur die Eerste Wêreldoorlog (Baumann 1967: 108 - 109).

Op 27 April 1915 het 4 000 Unie-troepe Gibeon binnetrek en die kerkgebou beset. Eers op 5 Julie 1916 is die skool en kerk heropen. Na 'n dienstydpark van 36 jaar in

* Aanvanklik het hierdie lidmate uit Suid-Afrika gekom. Na die toename in hul getalle, is die Nederduits Gereformeerde Kerk in Suidwes-Afrika gevestig (Vgl. Kritzinger 1972 Vol. 1: 45).

die gemeente, het Spellmeyer in 1939 afgetree. Sy opvolger was Fritz Mayer. Van 1939 tot 1946 het die sendingwerk bestendig gevorder, toe daar as gevolg van interne spanning 'n skeuring in die geledere van die Rynse Sendingkerk plaasgevind het. Dit was naamlik die stigtingsjaar van die "African Methodist Episcopal Church" - wat lank deur wyle Markus Witbooi van Gibeon gelei is (Vgl. Schlosser 1958; Kritzinger 1972 en Sundermeier 1973).

Op 5 en 6 Oktober 1963 het die gemeente Gibeon sy honderdjarige bestaan gevier. Pastoor Paul Pieter was die eerste inheemse leraar van die nuut gestigte "Evangelies-Lutherse Kerk" (E.L.K.) op Gibeon. Ook hy het die E.L.K. verlaat en sy eie kerk - die Rynse kerk - gestig. Benewens genoemde drie kerke is daar vandag ook die Rooms-Katoliekekerk wat in 1925 op Gibeon begin het, sowel as enkele kleiner kerke en sektes werksaam.

(d) Die tydperk van stryd en vrede

"Die kontakfase van die 19de eeu is, wat die suidelike deel van Suidwes-Afrika betref, 'n dramatiese strydperiode met die Nama, Herero en Oorlams as die hoofspelers in 'n bloedige toneel van geweld en verwoesting" (Bruwer 1965: 50). Hierdie stryd is teen 1860 - 61 deur Jonker Afrikaner selfs tot die teenswoordige Owambo uitgebrei. Dit is beëindig deur die Duitse besetting van Suidwes-Afrika.

Na aanvanklike kontak tussen Nama en Herero in die omgewing van die Swakoprivier, was dit veral die droogtes van 1829 - 30 wat daartoe gelei het dat die Herero met duisende beeste die weigebiede van die Nama binnegedring het. Games, regentes van die Rooinasie (Gai-//khaun) kon nie daarin slaag om die intog te stuit nie. Gevolglik het sy hulp by Jonker Afrikaner gaan

soek. Jonker het graag aan hierdie versoek voldoen, want daarna sou hy hom op enige plek in die gebied van die Gai-//khaun kon vestig. Na suksesvolle aanslae teen die Herero, het hy hom by /Ai//gams ("vuurwater") of Otjomuise ("stoomplek") gevestig. Later het Jonker die plek "Winterhoek" genoem - waarskynlik na die Winterhoekberge naby Tulbagh waar hy omstreeks 1790 gebore is. Winterhoek is mettertyd tot "Windhuk" (later Windhoek) vervorm. Sedert die jare sestig van die vorige eeu is dit die algemene benaming (Mossolow 1965: 82).

Op 25 Desember 1842 is daar 'n vredesverdrag tussen Jonker en Tjamuaha van die Herero gesluit, maar dit was een van verskeie verdrae wat weer spoedig verbreek sou word. //Oasib, opvolger van Games, is dan ook teen die Mbanderu* uitgestuur. Op 22 Augustus 1850 het die bloedbad van Okahandja plaasgevind. Baie Herero het omgekom. Francis Galton, die Engelse reisiger en jagter was een van vele persone wat 'n vredespoging aangewend het, maar hy was skaars weg, of Jonker Afrikaner het met sy aanvalle voortgegaan. Jonker se aanmatigende houding as heerser van Namaland het hom spoedig in konflik met ander Namagroepe gebring. Tussen 1852 en 1855 was Jonker gewikkel in 'n stryd met die Gai-//khaun (Rooinasie) en die /Aonin (Topnaars). In 1854 het die Topnaars selfs 'n aanval op Windhoek geloods. 'n Verdere vredespoging in 1855 het gelei tot die vredesverdrag van Hoachanas, wat in Januarie 1858 deur elf Namaleiers onderteken is.

* Die Mbanderu is 'n Hererosprekende groep wat in die verlede noue bande met die Herero gehad het. Vergelyk die volgende: "The Hereros consist of two groups: the eastern group, or Mbanderu, and the western group, or the Ovaherero. The two groups worked together through mutual consultation from the very beginning, but it was only in the sixties that Kama-herero came forward and begin to weld the groups more closely together" (Esterhuyse 1968: 3 - 4).

Na hierdie vredesverdrag is die posisie van Jonker Afrikaner aansienlik verbeter (Bruwer 1965: 51).

Die jaar 1861 kan beskou word as 'n keerpunt in die periode van stryd, want eers is Jonker en kort daarna Tjamuaha oorlede. Hulle is onderskeidelik deur Christiaan en Maharero opgevolg. Maharero sou voortaan die botoon voer.

Christiaan, seun van Jonker Afrikaner, was 'n swakkeling en is heeltemal deur Maharero oorskadu. Maharero het dadelik manskappe georganiseer, want hy was vasbeslote om die Nama-Oorlamjuk af te werp. Christiaan het dit besef en 'n verrassingsaanval op Otjimbingwe geloods. In hierdie aanval het hy egter sy lewe verloor. Sy manskappe het 'n vernederende neerlaag gely. Christiaan se opvolger was sy broer Jan Jonker (Bruwer 1965: 52).

Die volgende paar jaar sou die stryd tussen Maharero aan die een kant en Jan Jonker bygestaan deur ander Nama-Oorlamgroepe aan die anderkant, voortduur. In Maart 1864 het Maharero Jan Jonker, wat deur die Topnaars bygestaan is, aangeval. Hierop het Jan Jonker 'n ooreenkoms met die Rooinasie onder //Oasib, die Velskoendraers onder Hendrik Ses, die Groot Doden onder Aimab en die Topnaars aangegaan. In Junie 1864 is Jan Jonker weereens deur die Herero, bygestaan deur die Swartboois, te Twee Waters verslaan. Die stryd tussen Maharero en Jan Jonker het voortgeduur, totdat die Vredesverdrag van Okahandja op 23 September 1870 onderteken is. Jan Jonker het egter besluit om die Swartboois te straf vir hulle steun aan die Herero. Die gevolg hiervan was dat die Swartboois /Anis (die teenswoordige Rehoboth) verlaat het. Basters vanuit Noordwes-Kaap het toe die ge-

bied binnegetrek (Bruwer 1965: 52).

Die mag van Jan Jonker het geweldig afgeneem, maar met die koms van die Witboois onder Kido Witbooi kon die stryd voortgesit word. Maharero was bewus van hierdie nuwe bedreiging. Dit was waarskynlik die rede dat hy en Aponda, leier van die Mbanderu, in 1872 by die Kaapse owerheid om beskerming gevra het. In 1874 is dié versoek herhaal. Dit het gelei tot die besoek van Palgrave, 'n spesiale kommissaris (Bruwer 1965: 52).

Die stryd tussen Herero en Nama het weer tussen 1880 en 1884 opgevlam. Dit is ingelui met die aanval op Okahandja in die nag van 22 Augustus 1880. 'n Vergeldingsaanval deur die Nama-Oorlams onder die leiding van Jan Jonker en Moses Witbooi te Osona in November 1881 was 'n mislukking. Moses Witbooi het na Gibeon teruggetrek, terwyl Jan Jonker 'n toevlug in die Gamsberge gaan soek het. Hendrik Witbooi wat sy vader in 1888 opgevolg het, het nou sterk na vore getree. Teen 1889 het hy onder meer teen die Groot Doden, Velskoendraers, Rooinasie, sowel as aanhangers van sy oom Paul Visser opgetree. Hendrik het in dieselfde jaar ook teen Jan Jonker opgetree. Gedurende onderhandelinge met Hendrik Witbooi is Jan Jonker deur sy buite-egtelike seun doodgeskiet (Bruwer 1965: 53).

Dit was gedurende die opkoms van Hendrik Witbooi en sy stryd teen die Herero en ander Namagroepe, dat 'n nuwe militêre- en administratiewe mag op die toneel verskyn het. Die Duitse besetting van Suidwes-Afrika was reeds sedert 1885 'n voldonge feit. Hierdie periode is gekenmerk deur die sluiting van verskeie verdrae, hernieuwe stryd, sowel as deur die byna totale uitwissing van die Herero.

In 1885 is daar onder andere met die Basterleier Hermanus van Wyk en Maharero van die Herero verdrae gesluit. In die volgende jaar het Hendrik Witbooi weereens Okahandja aangeval, maar die aanval is afgeslaan. Hendrik Witbooi was verplig om sy aanvalle vanuit bergskuilings voort te sit. In 1887 het hy 'n suksesvolle aanval op Otjimbingwe geloods. Nadat die verdrag vir twee jaar lank opgesê is, is die verdrag tussen Maharero en die Duitsers weereens bekragtig. Ook die vrede van November 1892 wat op Rehoboth tussen die Witboois, Herero en Mbanderu gesluit is, was van korte duur (Bruwer 1965: 53).

Op 7 Oktober 1890 is Maharero oorlede en voortaan is sy seun Sameul Maharero deur die Duitsers as opperhoof ("paramount chief" - Esterhuysen 1968: 226) van die Herero erken. Dit het die posisie van die Herero verstewig, want hulle sou voortaan deur Duitse troepe beskerm word teen aanvalle van die Witboois. Von Francois^{*} het besef dat hy teen Hendrik Witbooi sou moes optree, indien hy enigsens vrede en stabiliteit wou teweegbring. Gevolglik het von Francois 'n verrassingsaanval op Hendrik Witbooi by Hoornkrantz uitgevoer. Vandag is 'n gedenkteken ter ere aan hierdie geveg in die begraafplaas op Gibeon te sien. Eers die volgende jaar het Leutwein^{**} daarin geslaag om Hendrik Witbooi in die Nauwkluftberge te verslaan (Bruwer 1965: 53).

Na die oorwinning wat Leutwein oor Hendrik Witbooi in die Nauwkluftberge behaal het, is die Vredesverdrag van Tsams op 15 September 1894 onderteken. Hierdie verdrag het die vol-

* Kaptein Curt von Francois was 'n bevelvoerder van die eertydse Duitse beskermingstroepen (Schutztruppen) in Suidwes-Afrika.

** Majoor Theodor Leutwein was vir elf jaar goewerneur in Suidwes-Afrika - toe Deutsch Südwest-Afrika genoem.

gende belangrike bepalings bevat:

"In paragraph 1 Witbooi requested to 'Onder de Beschermingsheerskappy Zynes Majesteits des Duitschen Keizers te treden' with his people" "Gibeon, the former home of the Witboois, was given back to them and they were also to receive sufficient ground for all their needs" "Witbooi undertook to preserve peace and order among the other Nama tribes. For this he would receive an annual allowance of R200 as remuneration" "A special permission was granted to the Witboois, they were allowed to keep their weapons." "Finally Witbooi was to allow a German military post to be established at Gibeon" (Esterhuyse 1968: 213).

Esterhuyse sien as die vernaamste betekenis van hierdie verdrag dat:

- (i) die 14-jaar lange stryd wat in 1880 begin het, beëindig is;
- (ii) die laaste Oorlamgroep - die Witboois - gedwing is om Duitse beheer en -beskerming te aanvaar, en
- (iii) Duitse beheer vir die eerste keer in Namaland gevestig is; dit het gelei na 'n vorm van administratiewe beheer (Esterhuyse 1968: 213).

Na die stryd teen die Swartboois van Fransfontein te Grootberg in Februarie 1898, is die "eeu van stryd" beëindig sonder dat dit beslissend was vir een van die strydende partye.

Vir 'n paar jaar het daar vrede geheers, totdat stryd tussen 1903 en 1907 weereens opgevlam het. Eerstens was daar die Bondelswart-opstand van 1903 tot 1904. Die Herero het hulle ook teen Duitse gesag verset - met tragiese gevolge. Teen 1906 het etlike duisende Herero die lewe gelaat, terwyl

andere na die teenswoordige Botswana moes vlug. Ook die Witboois het by die gevegte betrokke geraak toe Von Burgsdorff, distriks-offisier van Gibeon, vermoor is. Die meeste Nama, met die uitsondering van sommige van Bersebā en Bethanien, het aan die hieropvolgende Nama-opstand deelgeneem. Hendrik Witbooi het op 29 Oktober 1905 in 'n geveg naby Vaalgras omgekom. Sy dood word vandag nog deur die Nama herdenk (Vgl. Hoofstuk II). Op 23 Desember 1906 het die Bondelswarts onder Johannes Christiaan oorgegee. Vrede is in 1907 bereik nadat die vredesverdrag van Ukamas onderteken is (Bruwer 1965: 54).

Die strydperiode wat vanaf die middel van die negentiende eeu tot en met die begin van die twintigste eeu voortgeduur het, het geweldige implikasies vir veral die mense van die suidelike deel van Suidwes-Afrika ingehou. Die etno-geografiese beeld is aansienlik verander en het gepaard gegaan met ingrypende aanpassings op kulturele gebied.

HOOFSTUK IIPOLITIES - ADMINISTRATIEWE AANGELEENTHEDE(a) Administratiewe beheer(i) S.W.A. Administrasie

Na die oorname van Suidwes-Afrika in 1915 deur die destydse Unie van Suid-Afrika, is praktiese beheer gaandeweg na die verskillende Namareservate in die gebied uitgebrei. Die proklamasiedatums van die onderskeie reservate is die volgende:

Berseba: Goewermentskennisgewings 122 van 1923, 237 van 1930.

Soromaas:* Goewermentskennisgewings 122 van 1923, 237 van 1930, 8 van 1928 en 485 van 1951.

Tsēs: Goewermentskennisgewings 122 van 1923, 61 van 1935.

Krantzplatz: Goewermentskennisgewing 44 van 1924.

Dit is veral laasgenoemde reservaat wat vir ons doeleindes van besondere belang is aangesien dit die kern van die huidige Gibeongebied uitmaak. Genoemde Goewermentskennisgewing het vir die uitkoop van vier plase, te wete: Freistadt Nr. 76, Falkenhorst Nr. 77, Krantzplatz Nr. 167 en Schwartzdorn Nr. 179, voorsiening gemaak. Die gesamentlike grootte van Gibeon reservaat is aangedui as 38 782 hektare. Teen 1928 het die meeste Witboois vanaf Witbooisvlei na die nuutgestigte reservaat begin verhuis. Vanaf 1924 tot 1955 is die Gibeon reservaat deur die Administrateur van Suidwes-Afrika beheer.

* Ook Soromas geskryf.

(ii) Bantoe-administrasie en -ontwikkeling

In 1955 het die destydse departement van Naturellesake van die Unie van Suid-Afrika die administratiewe beheer van die Namareservate van die S.W.A. Administrasie oorgeneem. In 1958 het genoemde departement die departement van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling geword, wat die administrasie van die toe nog ongekonsolideerde Namaland tot einde Maart 1969 behartig het.

(iii) Kleurling- Rehoboth- en Namabetrekkinge

Vanaf April 1969 is die administratiewe beheer van die Namareservate oorgedra van die departement van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling na die departement van Kleurlingsake. In Julie 1969 het die departement van Kleurlingsake die departement van Kleurlingbetrekkinge en Rehoboth-Aangeleenthede geword. Genoemde departement staan vanaf 1 November 1974 as die departement van Kleurling- Rehoboth- Namabetrekkinge bekend. Tans resorteer Namaland onder die administratiewe beheer van hierdie departement. Op 1 Mei 1975 is 'n Kommissaris van Namasake aangestel wat die administratiewe beheer van die inwoners van Namaland, sowel as ander Nama buite die gebied, vanuit Keetmanshoop, behartig.

(b) Politieke ontwikkeling van die Nama

Budack onderskei die volgende periodes in die politieke ontwikkeling van die Khoe-Khoen:

- (i) Voor- Europese periode;
- (ii) Tydperk van kulturele ontlening na kontak met die Blankes;
- (iii) Tydperk van die reservate onder Blanke administratiewe beheer;

(iv) Periode van selfregering vir Namaland (1972a: 14 - 15).

Dit is te begrype dat Blanke invloed gedurende die Voor-Europese periode uiters gering was op die kultuureie van die Khoe-Khoen. Gedurende die tweede periode het Blankes 'n groot invloed veral op die politieke ontwikkeling van die Khoe-Khoen uitgeoefen. Hierdie innovasies is deur die intrekkende Oorlams onder die Nama in die huidige Suidwes-Afrika versprei. Die ou reservaatstelsel het egter tot die huidige grootliks behoue gebly. Hiervolgens word elke Nama-gebied deur 'n Blanke superintendent, algemeen bekend as "kommissaar", bygestaan deur 'n hoofman(ne) en verkose raadslede, beheer. Na hierdie liggaam word daar as die "Reservaatraad" verwys. Die reservaatrade het beperkte magte. Volgens Budack is die kritiek op hierdie rade dat dit gekenmerk word "... deur die miskenning van die stamme, die oorerflike kapteinskap en die tradisionele stamregerings" (1972b: 257).

Die toekomstige politieke ontwikkeling van die Nama moet in terme van die aanbevelings van die "Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 63" beskou word. Hierdie taak word in 'n departementele stuk, gebaseer op genoemde Verslag, voorgehou as "... die fisiese skepping en ontwikkeling van 'n eie tuisgebied, die vestiging van die Namas volgens 'n gepaste nedersettingstelsel en voortbouing op hul huidige regeringstelsel met die oog op verdere ontwikkeling van hul politieke regte."

Die eerste fase in die politieke ontwikkeling van die Nama was die konsolidasie van hul grondgebied. Kragtens die Wet op die Konsolidasie en Administrasie van Namaland, 1972 (Wet Nr. 79 van 1972), is daar in plaas van sewe losliggende reservate

één gekonsolideerde gebied met 'n gesamentlike grootte van 2 163 672 hektare, gevorm. Die huidige Namaland omvat genoemde ou reservate (906 476 hektare), sowel as aangekoopte plase en staatsgrond.

Soos reeds vermeld, is die polities-administratiewe stelsel in Namaland die stelsel van reservaatrade. Die reservaatraad van die Gibeon-gebied is as volg saamgestel:

Hoofman: Hendrik Samuel Witbooi - aangestel 16.7.1955.

Hoofman: David Gawagab (Neuhoff) - aangestel 10.11.1965.

Waarnemende Hoofman: Frank Basson - aangestel 2.12.1971.

Raadslid: Paulus Jod (Neuhoff) - aangestel 30.5.1956.

Raadslid: Hans Otto Jacobs - aangestel 2.12.1971.

Raadslid: Adam Gertze (Bondels) - aangestel 2.12.1971.

Die toekomstige politieke ontwikkeling van Namaland mag nie in isolasie van ander gebiede in Suidwes-Afrika beskou word nie. Die Nama self vergelyk die politieke ontwikkeling van Namaland met dié van ander tuislande in Suidwes-Afrika.

Gedurende Julie 1974 is die Namabevolking vir die eerste keer in die Adviesraad van die Eerste Minister van die Republiek van Suid-Afrika verteenwoordig. Die volgende persone is op Gibeon tot lede van genoemde Adviesraad verkies:

Samuel Herero van Bethanie en Josef Isak van Berseba. S. Bewa en Frank Basson is onderskeidelik tot sekretaris en tolk van genoemde lede verkies ("Die Suidwester", 10 Julie 1974).

'n Beroep vir die stigting van 'n Gebieds- of Namaraad vir die hele Namaland is reeds gedoen. Alles dui daarop dat die vierde fase in die politieke ontwikkeling van die Nama versnel sal word, al sou hierdie fase nie logies deurgevoer word nie.

(c) Die politieke rol en -instellinge van die Witboois (/Khobesin)(i) Kaptein en Raadslede

Benewens die Reservaatraad, bestaan daar vandag nog onder die Witboois (/Khobesin) 'n eie stamregering wat uit die kaptein en stamraad saamgestel is. "Die bestaan van die kapteinskap as instelling is reeds vanaf die vroegste tye van kontak tussen Blankes en Khoe-Khoen bekend" (Budack 1972b: 258). Tans is daar slegs drie Namagroepe wat tradisionele kapteins het, te wete die !Gomèn, Khara-gai-khoen en /Khobesin. Besondere aandag word vervolgens aan die politieke rol en -instellinge van die Witboois gegee.

Wanneer en onder watter omstandighede die stamregering van die Witboois beslag gekry het, is nie duidelik nie. Die eerste bruikbare historiese gegewens in hierdie verband is eers na hul vestiging in 1863 op Khaxa-tsūs (Gibeon) deur Rynse sendelinge opgeteken (Budack 1972a: 127 - 128).

Die Namaterm vir kaptein is gao-aob, kortweg gaob. Vir Budack dui die betekenis van hierdie term op die verhewe posisie van die kaptein binne die sosiale rangorde, dit wil sê sy genealogiese senioriteit (1972b: 259 - 260). Gewoonlik word die kaptein as ti (my) gao-aotse aangespreek. [Die opsê van 'n prysgedig (gare mīs) vir 'n kaptein word vandag nog as 'n besondere vorm van eerbetoon beskou.] Die volgende is 'n voorbeeld van 'n prysgedig wat aan wyle Hendrik Witbooi opgedra is.

Gao-aob !Nanseb /Gābemab di gares (Prysgedig vir die Kaptein !Nanseb, seun van /Gābeb).

! garusa !omtse

Jy stomphand*

* Hendrik het een van sy duime verloor in gevegte met die Herero.

Gai - tsâutse

Jy groot kalf (jong os)

Tsū#nou-#gōsatse

Moeilik om in te hok (in die kraal)

Hierdie prysgedig verwys waarskynlik na die goeie eien-skappe van wyle Hendrik Witbooi soos onder andere sy vermoë om sy vyande te kon ontvlug (Budack 1971: 74).

Gedurende die jaarlikse Witbooi- of Kapteinsfees word prysgedigte opgesê of oor 'n handopnemer voorgespeel. By genoemde geleenthede word nie slegs Hendrik Witbooi se persoon nie, maar ook die lof van sy wit perd en geweer besing. Aangesien Hendrik een van sy duime verloor het, word daar ook in sommige prysgedigte na hom as !Garu-!omi verwys. Behalwe tydens die Witbooifeeste word prysgedigte vandag egter selde gehoor en dit is slegs ouer persone wat nog 'n premie van belangrikheid daarop plaas.

Die kaptein vertoon nie veel uiterlike kentekens wat sy besondere status aandui nie. Trouens by die Witboois bestaan daar 'n afkeer teenoor die dra van sodanige kentekens. Opvallend is egter die kapteinstaf (gao-haib) en die kapteinshoed (gao-/gawas). By die Witboois is die kapteinshoed heeltemal met wit doek oorgetrek. Hierdie hoed word by verskeie geleenthede gedra: byvoorbeeld tydens besoeke aan die superintendent of gedurende die jaarlikse Witbooifees. Die kapteinshoed word ook deur 'n bode gedra ten einde die amptelikheid van sy opdrag en taak te bekragtig (Budack 1972b: 261). Insiggewend is Budack se uiteensetting van die redes waarom die kaptein nie veel gebruik maak van uiterlike kentekens om sy status mee aan te dui nie. Interessant in hierdie verband is onder andere die bewering dat die kapteinskap by die Khoe-khoen geen magies-

religieuse basis het nie (1972b: 264).

Benewens die kaptein bestaan die tradisionele stamregering uit 'n aantal raadslede. Die samestelling en ampsverdeling daarvan het in 1969 soos volg daaruit gesien:

- (1) Kaptein: Hendrik Samuel Witbooi
- (2) Onderkaptein: Fritz Lambert
- (3) Hoofmagistraat: Abraham Rooman
- (4) Hoofmagistraat: Jakobus Swartbooi
- (5) Onder-magistraat: Gert David Rooi
- (6) Kommandant: Abraham Hanse
- (7) Rigter: Adam Izaak
- (8) Korporaal: Jakob David Gamstam
- (9) Korporaal: Markus Pieter
- (10) Veldkorporaal: Paul Koper
- (11) Veldkornet: Thomas Waisakob
- (12) Opsiener: August Kahembia
- (13) Opsiener: Andries Saal
- (14) Veldraadslid: Paul Mungunda
- (15) Bode: Petrus Stebe (Budack 1972a: 155)

Die onderkaptein (!nagamā-gao-aob) beklee tradisioneel 'n besondere posisie in die stamregering. Sy funksies is hoofsaaklik polities - administratief en regterlik van aard. Die verhouding tussen onderkaptein en raad enersyds en kaptein en raad andersyds word deur Budack soos volg omskryf: "Auf der einen Seite musste der Unterhäuptiong alles vermeiden, was das Missfallen seines Kapitäns erregen konnte Auf der anderen Seite wissen wir, dass die Schwäche des Kapitäns oder des Rates einem Unterhäuptiong mit starker Persönlichkeit aussergewöhnliche Möglichkeiten zur Entfaltung gab" (1972c:

77 - 78). Volgens segspersone het die stamraad in die verlede dikwels onder voorsitterskap van die onderkaptein vergader. Die kaptein het gewoonlik na die vergadering 'n verslag daarvan ontvang.

Die funksionering van die tradisionele stamregering van die Witboois was veral gedurende die tyd van Hendrik Witbooi duidelik waarneembaar en wel met betrekking tot die bevordering van manskappe wat aan etlike toetse onderhewig was. Die volgende beskrywing hieroor is ontleen aan 'n ongepubliseerde dokument wat deur Markus Witbooi saamgestel is en in besit van die A.M.E.-Kerk op Gibeon gehou word:

Van funksionele belang in genoemde verband was die bestaan van 'n Geheime Spioenraad sowel as 'n Kritiserende Raad. Die Spioenraad was saamgestel uit 'n raadslid, korporaal, veldkornet, oorsieners, ouderling en ouderlingraadslid. Die Kritiserende Raad het bestaan uit die onderkaptein, kommandant, klerk, hoofraad, ouderlingraad, korporaal en bode. Die doel van die Geheime Spioenraad was om op manskappe wat in 'n toetstydperk verkeer het, te spioeneer. Na 'n periode van ses tot nege maande waarin hulle van die gemeenskap afgesonder was, het die Spioenraad 'n verslag opgestel wat aan die Kritiserende Raad voorgelê is. Ná ontvangs van hierdie verslag moes die Kritiserende Raad die manskappe kritiseer en aanbevelings om bevordering by wyse van 'n verslag aan die kaptein voorlê.

Verskeie toetse van wisselende tydsduur moes deur die manskappe afgelê word. Voorbeelde hiervan is die volgende: Voor dat 'n man in die huwelik kon tree, is hy vir vyf of ses maande weggestuur om 'n spesiale taak te verrig. Kort nadat die huwelik voltrek is, is die persoon weereens aan 'n soortgelyke toets

onderwerp. Jong persone wat bevorder sou word, is op buiteposte geplaas om vir 'n periode van ses tot agt maande perde op te pas. Sodanige persone is verbied om gedurende hierdie periode met vrouens omgang te hê. Vrouens het geen toegang tot die per-deposte gehad nie. Verder is ongewapende persone na die vyand gestuur om 'n opdrag uit te voer, waarna 'n verslag ingedien moes word.

Na afloop van sodanige proeftydperk is 'n datum deur die kommandant en onderkaptein bepaal, waarna 'n verslag ingedien moes word.

Die Kritiserende Raad is hierna onder voorsitterskap van die onderkaptein byeengeroep. Tydens hierdie byeenkoms is die manskappe weereens beproef. Dit was die taak van die bode om die datum van sodanige byeenkoms of skriftelik of mondelings aan die manskappe bekend te maak. Genoemde vergaderings is deur lede van die Geheime Spioenraad bygewoon.

Die lede van die Geheime Spioenraad is deur die sekretaris van die Kritiserende Raad van die byeenkoms verwittig. Lede van die Spioenraad moes vóór die byeenkoms hul verslae oor die persone se prestasies gedurende die tydperk persoonlik by die Kritiserende Raad inlewer. Die Kritiserende Raad, bygestaan deur die Korporaal van die Geheime Spioenraad, het op hulle beurt weer 'n datum bepaal waarop die Geheime Spioenraad sou byeenkom om hul gesamentlike verslag op te stel. Die Spioenraad het gewoonlik snags op 'n stil plek vir dié doel vergader.

Die vergadering van die Kritiserende Raad is gewoonlik deur die Kaptein bygewoon, wat die byeenkoms met gebed geopen het. Indien hy nie self teenwoordig kon wees nie, is dit namens hom deur die provinsiale magistraat, ene P. Jod, gedoen. Na die opening het die voorsitter die sekretaris van die Kri-

tiserende Raad versoek om die name van die betrokke manskappe voor te lees. By die aflees van elkeen se naam is sy rang sowel as ondervinding vermeld. Die betrokke persone het hierop in 'n ry aangetree en die naamlys is vir insae aan die kaptein oorhandig. Hierop het die kaptein die vergadering kortliks toegesprek. Vervolgens het hy die onderkaptein formeel as voorsitter voorgestel en aan hom volmag gegee om die toetsraad te lei. Nadat die kaptein afskeid geneem het van die onderkaptein, sowel as van die kommandant en die vergadering, het hy die byeenkoms verlaat.

Bogenoemde illustreer die dissiplinêre aard wat die stamregering gedurende die tyd van Hendrik Witbooi gekenmerk het - 'n periode van gedurige stryd waarin streng beheer oor manskappe vereis is.

Alhoewel die kapteinskap by die Nama geen religieus-magiese basis het nie, is dit tog interessant dat die huidige lede van die stamregering byna uitsluitlik lidmate van één kerk, die African Methodist Episcopal Church, is. Dit is derhalwe te verstane dat dié kerk 'n groot rol tydens die jaarlikse Witbooifees speel.

(ii) Opvolging van kaptein

Oor die opvolging van 'n kaptein kom Budack tot die volgende gevolgtrekking: "... 'n kaptein word deur die oudste seun van sy hoofvrou opgevolg. Indien hy geen seuns het nie, neem een van sy broers of een van hulle seuns oor. [Dit gebeur soms dat die gaosib-khoen (die regerende huis) uitsterf. In so 'n geval gaan die kapteinskap na die volgende linie of sibbe, volgens die bestaande rangorde, oor" (1972b: 284).] Schapera kom tot 'n soortgelyke bevinding (1963: 328).

Die Witboois het die volgende bekende kapteins gehad:

- (1) Kido Witbooi (Ca 1853 - 1875).
- (2) Moses David Witbooi (1876 - 1888).
- (3) Hendrik Witbooi (1888 - 1905).
- (4) Isak Witbooi (1905 - 1922).
- (5) David Witbooi (1923 - 1955).
- (6) Hendrik Samuel Witbooi (1955 -).

Hendrik Samuel Witbooi is die huidige kaptein van die Witboois. Sy grootmensnaam (gai-khoe-/ons) is #A-aob wat "slagter" beteken. Hendrik Samuel is sy Europese naam (/hû-/ons). Hy het die amp wat reeds deur sy voorganger, voor dié se dood, aan hom opgedra is in 1955 aanvaar. Trouens, sy grootvader Isak Witbooi, het hom ook reeds as toekomstige kaptein aangewys. Hendrik Samuel is deur pastoor Petrus Jod van die African Methodist Episcopal Church in sy amp bevestig (Budack 1972a: 156 - 158).

Volgens segspersone is dit gebruikelik dat wanneer die heersende kaptein daarop besluit, hy die volk byeen laat kom om 'n opvolger vir hom aan te wys. Die instelling van 'n nuwe kaptein vind natuurlik eers plaas na die dood van die heersende kaptein. In sommige gevalle, waar 'n kaptein byvoorbeeld geestelik versteurd is, word sy kapteinskap gedurende sy lewe beëindig en neem die aangewese opvolger die kapteinskap oor.

Die keuse van 'n opvolger vir die huidige kaptein word tans druk bespreek. Hy, sowel as sy broer, het geen seuns wat hom kan opvolg nie. Waarskynlik sal 'n naverwant vir die kapteinskap in aanmerking kom.

Daar is drie gevalle van regentesse (gao-tarati) onder die Nama bekend. Die stamme wat gao-tarati gehad het is die Gai-//khaun,

/Hai- /khaun en die /Khobesin. Die regentes (gao-taras) van die /Khobesin was volgens mondelinge oorlewering ! Ā-//is (Budack 1972a: 260). Sy was na bewering 'n regentes vir haar oorlede man (≠Hûiseb). Nadat sy weer getrou het, het die stamraad besluit dat haar eersgebore seun die volgende kaptein sou wees (Budack 1972b: 286).

(iii) Stand en rol van tradisionele politieke instellinge

Die huidige stand en rol van die tradisionele politieke instellinge is moeilik bepaalbaar. Gewis is egter die feit dat die funksies van die stamregering baie afgeneem het.

Die funksionele rol van die kaptein is nie altyd duidelik nie, veral nadat daar met die implementering van die aanbevelings van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 63, begin is. Een van die gevolge van hierdie Verslag was die toename in die bevolkingsgetalle van die Gibeon-gebied as gevolg van die toestroming van persone van buite Namaland. Aangesien die meerderheid van genoemde persone Bondelswarts en Kleurlinge is, is die Witboois vandag 'n minderheidsgroep in die Gibeon-gebied. Eersgenoemde groepe is nie bereid om onder gesag van die Witbooi-kaptein te staan nie en verkies hul eie leiers. Die Witboois is op hulle beurt weer van mening dat daar slegs een kaptein in die gebied behoort te wees. Hierdie toedrag van sake gee noodwendig aanleiding tot politieke spanninge en bring mee dat die Witbooi-kaptein homself dikwels van die politieke toneel terugtrek. Dit maak 'n beoordeling van sy funksionele rol besonder moeilik.

Belangrik is die feit dat die kaptein van die Witboois vandag nog 'n rol te speel het. Soms neem hy standpunte oor politieke aangeleenthede in. Sy beswaar teen die keuse van afgevaardigdes na die Adviesraad van die Eerste Minister is

duidelike bewys hiervan (Vgl. "Die Suidwester", 11 Julie 1974: 1).

Die rol van die kaptein is nie slegs beperk tot sy eie stamregering nie, aangesien hy wel verteenwoordiging geniet in die reedsgenoemde reservaatraad. Hier is hy in die weidingskomitee verteenwoordig. Sy verdere pligte sluit die volgende in: die bywoning van Raadsvergaderings en die bekendmaking aan mense van honde- en veebelasting asook van ander administratiewe sake. Die kaptein ontvang verder besoekers tydens belangrike byeenkomste, neem kennis van geboortes en sterftes asook van nuwe intrekkers en besoek stamlede gereeld (Budack 1972b: 273 - 282).

As vergoeding vir sy dienste ontvang hy 'n maandelikse salaris van die departement van Kleurling- Rehoboth- en Nama- betrekkinge. Sover vasgestel kan word ontvang die huidige kaptein nie meer 'n nominale bedrag (tien sent) van elke volwasse stamlid nie. Sy enigste ander bron van inkomste is 'n bedrag wat deur die volwasse lidmate van die African Methodist Episcopal Church gelewer word. Volgens die huidige kerkleier word daar 'n bedrag van R2.40 per jaar per lidmaat ingesamel wat aan die kaptein oorhandig word. Genoemde bedrag word tussen twee opeenvolgende Hemelvaarte ingesamel. Aangesien byna al die volwasse Witboois lidmate van hierdie kerk is, voel hulle verplig om iets tot die onderhoud van hul kaptein by te dra.

Die tradisionele stamraad vergader tans uiters selde. Die onderkaptein is oorlede sonder dat daar 'n opvolger vir hom aangewys is.* Die meeste van die huidige raadslede is reeds baie oud. In die lig hiervan het die mees waarskynlike opvolger van die kaptein sy kommer oor die voortbestaan van

* 'Ene Petrus Teister word tans as moontlike opvolger genoem.

die stamraad uitgespreek. Die gesondheidstoestand van die huidige kaptein moet ook as 'n belemmering in die funksionering van die stamraad beskou word.

Dit is moeilik om 'n spesifieke uitspraak oor die toekomstige posisie van die Witbooikaptein te maak. Alhoewel die rol van die tradisionele politieke instellinge merkbaar afgeneem het, is dit ook duidelik dat die Witboois graag hul kaptein wil behou. Van owerheidsweë is dit in die "Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika" voorsien dat die kaptein van Krantzplatz (Gibeon) 'n lid van die voorgestelde Wetgewende Raad vir Namaland sou wees (R.P. Nr. 12/1964: 104). Tot op hede is hierdie aanbeveling egter nog nie in die politieke bestel van Namaland ten uitvoer gebring nie.

(d) Witbooifees of Kapteinsfees

Omrede die simboliese betekenis daarvan in die politieke lewe van die onderhawige mense, is 'n beskrywing van die Witbooifees hier ter sake. Hierdie Kapteinsfees is nie slegs 'n gedenkbyeenkoms vir vorige kapteins nie, maar dien ook as rituele manifestasie dat die kapteinskap tot vandag toe behoue gebly het.

Die gedagte om 'n fees ter ere aan die Witboois se eie kapteins te hou is aan die destydse Duitse gebruik om jaarliks Kaiser Wilhelm se verjaarsdag te vier, ontleen. Die eerste Witbooifees het na bewering reeds in 1906, die jaar na kaptein Hendrik Witbooi se dood, plaasgevind. Hendrik Witbooi word as 'n besonder belangrike figuur beskou omdat hy, in die woorde van verskeie segspersone "... vir die land geveg het." Die geskiedenis van Hendrik Witbooi en veral

sy gevegte met die Duitsers neem 'n sentrale plek in die feesvieringe in. Vir etlike jare is die fees op Krantzplatz, die woonplek van die eertydse kaptein David Witbooi, gehou. Tans vind dit jaarliks gedurende Oktobermaand in die begraafplaas op Gibeon plaas.

Die oogmerke met die hou van die Witbooi fees is eerstens om die loopbaan van kaptein Hendrik Witbooi te skets. Tweedens dien dit om besonderhede rakende die vorige kapteins in herinnering te roep. Derdens het dit ten doel om die nageslag bewus te maak van hul kleurrike verlede. Dié jaarlikse herdenkingsfees vervul derhalwe 'n sosialiseringsfunksie.

Voordat die fees gehou word, word die grafte van die eertydse kapteins met kalk afgewit. Segspersone deel ons mee dat daar gewoonlik 'n aantal perderuiters 'n dag of twee voor die fees byeengebring word. Hierdie persone moet dan "die veld inry." Na verneem word, raak hulle gewoonlik in 'n simboliese geveg betrokke waarin die een groep as die Witboois en die ander groep as die Duitsers optree. Dit is ook gebruikelik dat hulle die vorige aand in die veld deurbring.

Die oggend waarop die fees gehou word, ry die perderuiters om die vlagpaal by die polisiekantoor, sowel as om die plek waar die huidige kerkgebou van die Evangelies Lutherse Kerk later opgerig is en by die fontein langs. Kaptein Hendrik Witbooi het na bewering naby die huidige Evangelies Lutherse Kerk gewoon en kaptein Kido Witbooi naby die fontein. Hier-vandaan ry hulle na die begraafplaas waar 'n aantal ruiters op elke hoek stelling inneem.

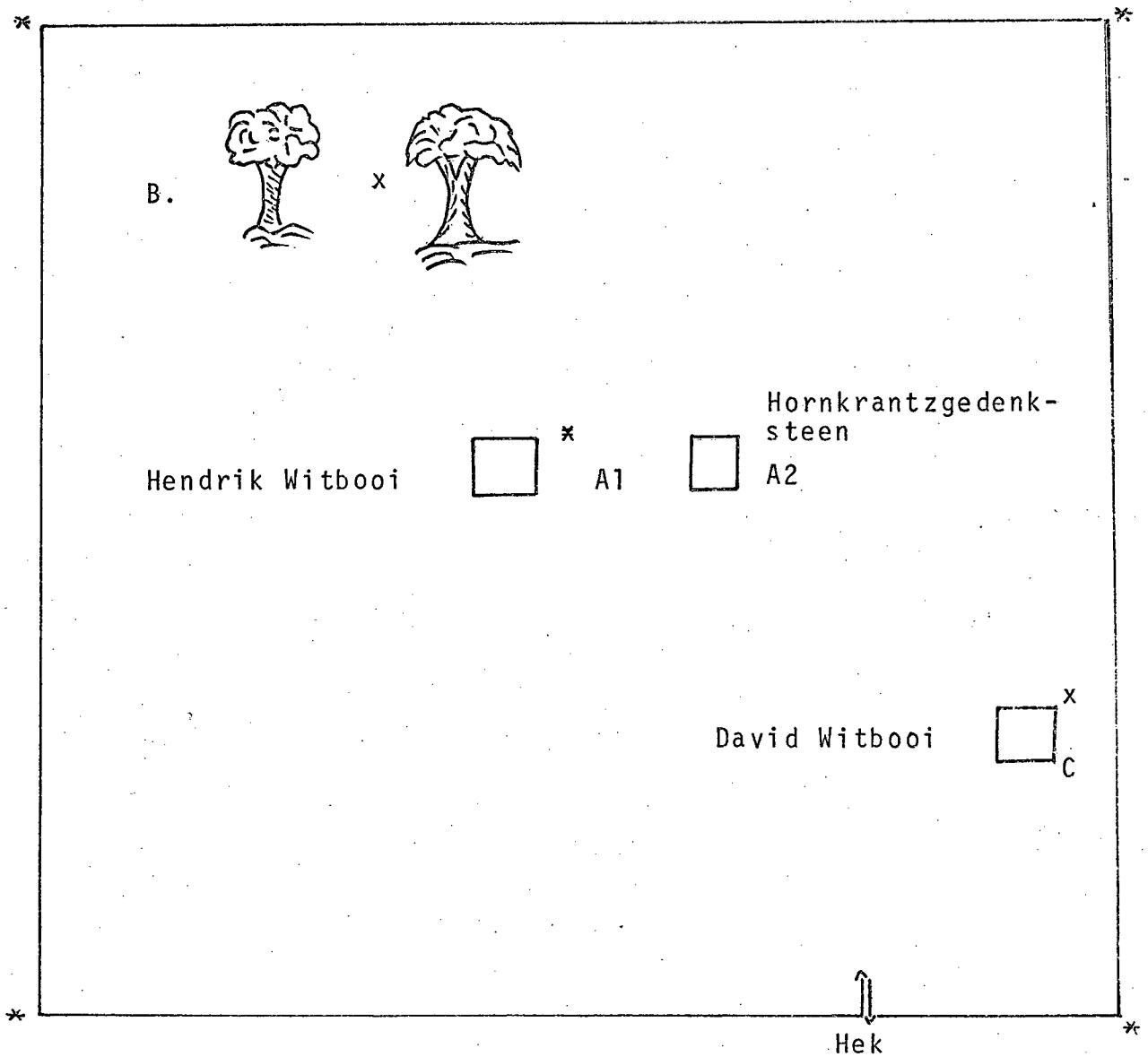
Bogenoemde prosedure is nie tydens die Witbooi feeeste van 1973 en 1974 gevolg nie. In laasgenoemde geval is daar wel vier ruiters op elke hoek van die begraafplaas geplaas. In

beide gevalle is "voetsoldate" uitgestuur wat die vorige nag in die veld geslaap het.

Die vernaamste aktiwiteite vind in die begraafplaas van die Evangelies Lutherse Kerk en die Rynse Kerk op Gibeon plaas.* Benewens die grafte van Kido- en David Witbooi, is hier ook 'n gedenksteen ter ere van kaptein Hendrik Witbooi asook een ter herinnering aan die geveg van Hornkrantz.

Diagrammaties kan die begraafplaas - met die vernaamste byeenkomspunte - as volg voorgestel word:

* Die Rooms-Katolieke Kerk het 'n afsonderlike begraafplaas.

SLEUTEL:

A - C: Punte in volgorde van besoek deur feesgangers.

x dui plek aan waar die kaptein gesit het.

_____ draad.

* Perd met ruiter.

In 1973 is die Witbooifees op Sondag 28 Oktober gehou terwyl dit in 1974 op Sondag 27 Oktober plaasgevind het. Dit is derhalwe duidelik dat die fees nie noodwendig op 29 Oktober, die sterfdag van wyle kaptein Hendrik Witbooi, gehou word nie. In 1974 het die Witbooifees as volg verloop.

Om nagenoeg 09h30 het die gelui van die kerkklok van die African Methodist Episcopal Church die aanvang van die optog aangekondig. Feesgangers het hierop begin om vanuit die dorp na die begraafplaas te beweeg. Die kaptein was ongesteld en kon nie aan die optog deelneem nie. Heel voor aan die optog was vier perde gevolg deur die kinders, skoolhoof, raadslede, volwasse mans en vrouens.

Die kleredrag van die feesgangers was opvallend. Gedurende die Witbooifees van 1973 was die kaptein in 'n donkerpak geklee met die kapteinshoed (gao-/gawas) op sy hoof. Die bolle van die meeste volwasse mans se hoede was in wit materiaal toegedraai. Die mans het almal lang broeke en oorwegend donker baadjies aangehad, terwyl die vrouens in hul mooiste klere gekleed was. Sommige seuns het wit mussies gedra. 'n Besondere kenmerk van die kleredrag van sommige mans en ouer seuns (wat hul vaders verteenwoordig het), was die veelkleurige bande wat dwars oor die bors gedra is. Swart, wit, rooi, groen en geel was opvallende kleure. Hierdie kleure verwys na die groepe waarmee kaptein Hendrik Witbooi onderhandel het. Wit is die kleur van die Witboois, groen dui die Herero aan, terwyl rooi na die mense van Hoachanas verwys. Swart versimboliseer rou. Dit verklaar waarom daar 'n swart vlag tydens die viering van die Witbooifees voor die huis van die huidige kaptein wapper. Hierdie vlag word eers die aand van die

29ste Oktober gestryk. Die swart vlag herinner die feesgangers ook aan die roudiens wat die betrokke aand waarop die fees gehou word in die plaaslike African Methodist Episcopal Church plaasvind.

Nadat die skoolhoof, Hendrik Witbooi, die hek oopgemaak het, het die feesgangers die begraafplaas binnegegaan en in die vorm van 'n sirkel om die gedenksteen wat ter ere van kaptein Hendrik Witbooi opgerig is tot stilstand gekom (Vgl. A1 op diagram bl. 45). Perderuiters het buite die omheining elk op 'n hoek stelling ingeneem.

Eers is die aanwesiges deur die skoolhoof in Nama welkom geheet waarop 'n lied gesing is. Vervolgens het die skoolhoof 'n strofe voorgesê wat deur die feesgangers gesing is. Nadat die skoolhoof 'n paar kort bedankingswoorde uitgespreek het, het die aanwesiges die gedenksteen verlaat en na twee groot bome in die begraafplaasterrein beweeg (Vgl. B op diagram bl. 45). Gedurende die viering van die Witbooi fees in 1973 het die huidige kaptein onder die bome op 'n stoel gaan sit.

Die meeste tyd is hier in beslag geneem deur 'n uitvoerige verduideliking van die geskiedenis van kaptein Hendrik Witbooi. Besondere klem is op die volgende gebeure gelê: die uitbreek van die Nama-opstand in 1904, die Witboois se trek uit Gibeon, die gevegte in die Nauwkluftberge, die slag van Hornkrantz, die Witboois se omswerwinge in die duine en uiteindelik die gebeure tydens die geveg van Vaalgras waarin kaptein Hendrik Witbooi op 29 Oktober 1905 sy lewe verloor het.

Die hele verloop van die geveg wat naby Vaalgras plaasgevind het, is in besondere detail geskets: Aanvanklik is die

Witboois deur die Duitsers omsingel. Kaptein Hendrik Witbooi het op 'n koppie geklim om die omgewing te verken toe hy deur 'n koeël in sy lies getref is. Hy het daar gaan sit. Ene Christiaan Cloete het die kaptein te hulp gesnel en hom op sy perd getel. Die Witboois het hierop 'n wit vlag gehys. Daar hulle egter bang was dat die Duitsers Hendrik se lyk of sy kop as bewysstuk in die hande sou kry, het Cloete met die gewonde kaptein vertrek. Die res van die Witboois het nog weerstand gebied sodat Cloete die gevegsterrein veilig kon verlaat. Die kaptein het egter aan oormatige bloedverlies beswyk en moes inderhaas in 'n vlak graf begrawe word. Die Witboois het hierop vee oor die graf gejaag om die spesifieke plek te verberg.* Dit bly derhalwe vandag nog 'n raaisel presies waar Hendrik Witbooi begrawe is.

Nadat die skoolhoof bogenoemde gebeure geskets het, het hy 'n aantal vrae aan die aanwesiges gerig. Sō wou hy byvoorbeeld van hulle weet hoe laat Hendrik Witbooi na bewering oorlede is en wie hom te hulp gesnel het toe hy gewond is. Die aanwesiges het spontaan hierop geantwoord. Die vraag- en antwoordtegniek dien ter opheldering van die besondere gebeure. Na 'n verdere paar minute waarin daar met die vraery voortgegaan is, het die skoolhoof 'n bandopnemer aangeskakel en 'n prysgedig wat aan kaptein Hendrik Witbooi opgedra is, voorgespeel. Terwyl die prysgedig voorgespeel is, is almal versoek om op te staan. Hierop het 'n gemengde koor 'n lied gesing.

* Tydens die Witboois se omswerwing is al hulle vee en van hul besittings saamgeneem.

Ene Daniël Smit, ouderling in die African Methodist Episcopal Church, is hierna na vore geroep om 'n paar woorde tot die aanwesiges te rig. Voordat hy uit die Bybel gelees het, is die ruiters op die perde beveel om af te klim. Die Skriflesing is gevolg deur 'n verduideliking van die gebeure tydens die geveg van Vaalgras, die insameling van kollekte en 'n kort gebed waarin daar ondermeer na kaptein Hendrik Witbooi verwys is. Die volwasse mans het hul hoede tydens die gebed afgehaal.

Hierna het die skoolhoof 'n roudiens wat die betrokke aand in die African Methodist Episcopal Church gehou sou word, afgekondig. Teen 12h15 het almal na die gedenksteen teruggekeer (Vgl. A2 op diagram bl. 45) waar 'n kort roudiens gehou is. Die perderuiters het nou opdrag ontvang om drie maal om die begraafplaas te ry. Nadat hulle dit gedoen het, het hulle die begraafplaas binnegery en agter die aanwesiges in 'n reguit ry stelling ingeneem. Op bevel van die skoolhoof het al die volwasse mans die gedenksteen drie maal gesalueer. Volgens 'n segspersoon het die Witboois dit by die Duitse soldate gesien. Die doel met die saluut was "om die kaptein te groet en te eer."

Terwyl sagte musiek oor 'n bandopnemer voorgespeel is, het die skoolhoof 'n prysgedig hardop voorgelees. Hierna is 'n lied gesing waarop die skoolhoof die seën uitgespreek het. Die uitspreek van die seën is gevolg deur 'n sagte herhaling van die woord "Amen". Nadat almal deur die skoolhoof bedank is, is die aanwesiges uiteen. Sommiges het weer 'n optog gevorm terwyl ander op hul eie die terrein verlaat het. Tydens die Witbooifees van 1973 het die aanwesiges die graf van kaptein David Witbooi besoek (Vgl. C op diagram bl. 45) waar 'n soortgelyke prosedure as in bogenoemde geval gevolg is.

Die kerkdiens wat die betrokke aand in die African Methodist Episcopal Church gehou is, het die vorm van 'n roudiens aangeneem. Segspersone het die verloop daarvan soos volg geskets:

'n Aantal kerse is op 'n tafel geplaas. Die kerse het die kapteins verteenwoordig wat die Witboois gehad het. Hierna is 'n aantal persone volgens hul range en volksname geroep om elkeen 'n bepaalde kers aan te steek. By die aansteek van die betrokke kers is die volksnaam en geboortedatum van die kaptein sowel as dié van sy moeder afgelees. Nadat al die kerse aange-steek is, is daar uit die Bybel geles en gewyde liedere gesing. Die meeste van die liedere is deur Markus Witbooi, vorige kerkleier van die African Methodist Episcopal Church, getoonset.

Die huidige kaptein het hierop die aanwesiges bedank vir die wyse waarop die fees gehou is. Toe hy opgestaan het om sy bedanking te doen, is daar in Nama 'n lied op die wysie van "God save the Queen" gesing. Nadat die kaptein sy bedanking gedoen het, is 'n ander groep persone in volgorde van rang na vore geroep om die kerse dood te blaas. Tydens die doodblaas van die kerse is die sterfdatums van die kapteins afgelees. Sagte musiek is tydens die aansteek en doodblaas van die kerse gespeel. Met die doodblaas van die kerse is die roudiens afgesluit.

Die volgende is 'n voorbeeld van 'n program van sodanige roudiens wat in 1969 op Gibeon gehou is:

Program van volksroudiens met kerse deur 6de en 7de geslag

Gibeon 23 November 1969

//O-saogu ge Gao-aogu //Kowesen digu xa hã ≠ êi-#êi - sensa !oa

In herinnering aan die gestorwe kapteins van die Witbooi stam.

Gao-aob/ons

//Gûn/ons

!Naes tses

(Kaptein se naam) (Ouers se volksname) (Kaptein se geboorte-
datum)

//0-tses

(Kaptein se sterfdatum)

1. #Hûiseb #Hûises di ôab 1712 1778

Kers di !am tsî/ari-aon 'Nanses !Karas /Onöb //Kawaxmâb

Kath. Jantzes Levi Vleermuis

Adam Steweb

//Oasmab /Uxab

2. !Gamenâb !A-//îb !Gameb tsî !A-//îs 1780 31.12.1875

Kiwido Witbooi hâra di ôab Xaregamâb Elisabeth Appollus

Kers di !am tsî/ari-aon /Huwuöb Xamxas!Ari-ôa//

Jakobus Witbooi nuris

P. Jakob Lena Alkocks

P. Jakob #Gawanâb

3. !A-//îmab/Gâbeb !A-//îb tsî/Gâbes 1795 22.2.1888

hâra di ôab Tseis !Nanses!Karuxamâs

Kers di !am tsî /ari-aon E. Witbooi !Nansimâb !karuxab

A.M. Jantzes Willem Lebeb

Elisabeth Kock

4. !Gâmâb !Nanseb /Gâbeb tsi !Nanses 1830 29.10.1905

Hendrik Witbooi hâra di ôab //Gawamûmâb //Gawamûs

!Nanseb /Onömâs

Markus Witbooi A. Petersens

5. Duwubemâb /Gâbeb Duwubeb tsî/gâbes 27.12.1863 29.10.1905
 Petrus Jod Hâra di ôab /Garob!Nansmab /Onöb!Nansmâb
 Isaak Witbooi Hendrik Wit-
 booi

6. !Nansmâb Nanseb !Nanseb tsî!Nanses 4.5.1853 30.9.1922
 Jesaias Witbooi hâra di ôab //Nêixab duwu- !Karab xau-
 bemâb //omâb
 Paul D. Isaak Abraham Jantze

7. !Nansmâb !Nanseb !Nanseb tsî !Nanses 25.5.1865 25.10.1928
 Isaak Witbooi hâra di ôab Petrus Teisters Dâusmâ
 !Nanseb
 Hans Peterseni

8. !Nansmâb /Huwuöb !Nanses tsî/Huwuös 29.7.1871 9.7.1955
 David Witbooi hâra di ôab !Gae-/nūb Nansmâb
 Hendrik Samuel Witbooi
 //Gawamûs/Onömâs
 Anna Jakobs*

Die betekenis van die Witbooifees is vandag onder meer
 dat die Witboois hul "andersheid" te midde van die ander

* Die lys van name wat onder die geboortedatums en sterfdatums
 van die kapteins verskyn, is onderskeidelik diegene wat die
 kerse aangesteek en doodgeblaas het. Benewens hul eie name,
 verskyn hul volksname (gai-khoe-/onti) ook onder genoemde hoofde.

groepe op Gibeon te kenne wil gee. Vir 'n gedeelte van die bevolking is dit 'n belangrike gemeenskapsaktiwiteit. Verwantskapsbande word beklemtoon deur die bywoning van die verigtinge deur verwante uit alle uithoeke van Suidwes-Afrika. Die identifikasie met die African Methodist Episcopal Church is besonder opvallend. Dit verleen bonatuurlike sanksie aan die gebeure.

HOOFSTUK IIISOSIALE STRUKTUUR(a) Vestigingspatroon

Alvorens die residensiële patroon van Gibeon beskryf kan word, is dit noodsaaklik om kortliks die algemene vestigingspatroon van die omliggende gebied te behandel. Dit omvat die Krantzplatzreservaat en 'n aantal plase wat op 'n etno-geografiese basis verdeel is.

Eersgenoemde area beslaan 39 190 hektare en is tans nog in die beplanningstadium. In hierdie gebied woon verskeie gesinne in residensiële komplekse wat op wisselende afstande van die Visrivier geleë is. Die grootste konsentrasie van bewoning word aangetref by Witbooishoek, Freistadt, Krantzplatz, Hererodam en Verag op die Kalkplato. Die reservaat word op 'n kommunale basis bewoon en bewei.

Benewens bogenoemde gebied, bestaan die res van die Gibeon-gebied uit 'n aantal aangekoopte plase en die dorpsmeent. Hierdie plase is as volg per etno-geografiese gebied verdeel: Neuhof 18, Topnaars 8, Hoachanas 10, Bondels 22 en Witboois 24. Die agt- en tien plase wat onderskeidelik vir die Topnaars en Hoachanasgroep gereserveer is, word tans nog nie deur hulle bewoon nie.* Hierdie plase word as noodweiding vir ander boere beskikbaar gestel.

Die oorblywende plase word deur 'n wisselende aantal gesinne bewoon. In sommige gevalle woon daar tot tien gesinne

* Kragtens die jongste besluit, gaan die Departement nie meer voort met sy pogings om die Topnaars na Namaland te bring nie. Rakende die Hoachanasgroep is besluit om vier plase - Newcastle Glencoe, Verloornveld en Kriess - aan hulle toe te ken. Hul huidige woonplek (Hoachanas) word ook ontwikkel.

op een plaas, afhangende van die grootte van die grond en die hoeveelheid vee van die bewoners. In enkele ander gevalle is daar slegs een boer met sy gesin op 'n plaas woonagtig. Dit is opvallend dat veral Kleurling- en nie-Nama boere in laasgenoemde kategorie val.

(b) Residensiële patroon van Gibeon

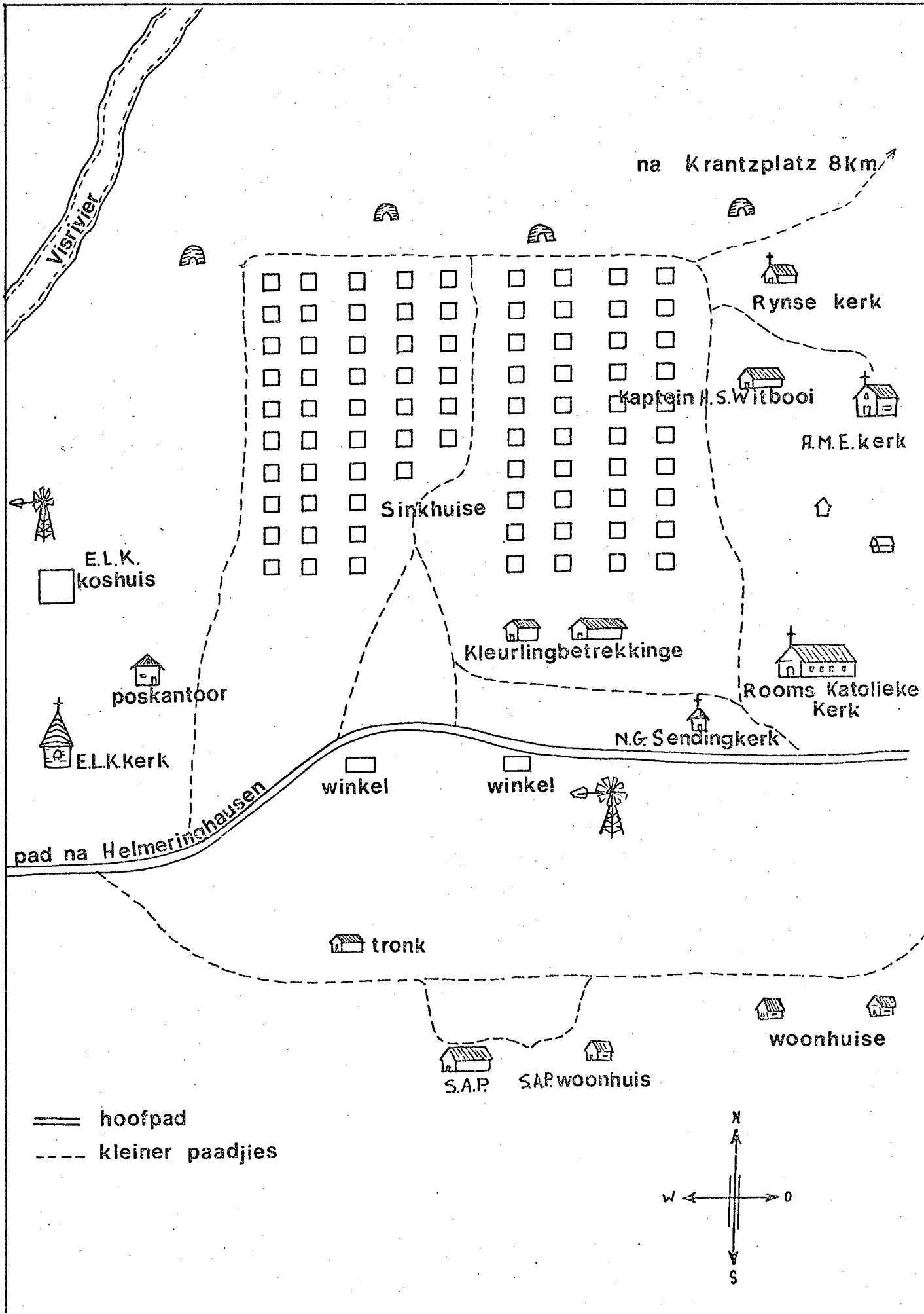
Die totale grootte van die Gibeon-gebied is nagenoeg 765 422 hektare. Hiervan beslaan die dorpsmeent 9 160 hektare. Gibeon het 'n inwonertal van nagenoeg een duisend.

'n Algemene indruk van die dorp is die gebrek aan fisiese beplanning. Veral die "lokasie"* is onoordeelkundig opgerig, aangesien daar vinnig aan 'n aantal persone huisvesting verskaf moes word.

'n Besondere kenmerk van die residensiële patroon is die veelheid van kerkgeboue wat verspreid in die dorp voorkom. Die oudste hiervan is die Evangelies-Lutherse Kerk wat naby die ou fontein opgerig is. Die totstandkoming van die dorp is grootliks aan die vestiging van dié sending te danke. Naby die kerkgebou is die hostel waar skoliere gehuisves word. Aan die oostekant van die dorp word die kerkkompleks van die Rooms-Katolieke Kerk aangetref. 'n Nuwe kerkgebou is tans in aanbou. Nie ver van bogenoemde gebou nie, staan die Nederduits Gereformeerde Sendingkerk op 'n heuweltjie. Die gebou van die Rynse Kerk word aan die noordekant van die dorp aangetref, terwyl die kerkgebou van die African Methodist Episcopal Church aan die noord-ooste kant geleë is. Laasgenoemde kerk is nie ver van die huis van die huidige kaptein van die Witboois opgerig

* Die aard van hierdie wooneenheid word op bls. 57 - 58 verduidelik.

DIE RESIDENSIËLE PATROON VAN GIBEON

nie. Die onderskeie kerkgeboue verskil aansienlik in voorkoms en grootte. Die gebouekompleks van die Rooms-Katolieke Kerk is die grootste, terwyl die Rynse Kerk slegs 'n vierkantige sinkgeboutjie is. Die gebou van die Evangelies-Lutherse Kerk vertoon duidelike kentrekke van die Gotiese boustyl.

Die begraafplaas is nie ver van die Visrivier af nie, aan die westekant van die dorp, geleë. Interessant is die feit dat die Katolieke Kerk 'n aparte begraafplaas het. Die ander kerke maak van 'n aangrensende terrein gebruik.

Benewens die kerke is daar 'n aantal administratiewe geboue. Die belangrikste hiervan is die kantore van die Departement Kleurling- Rehoboth- en Namabetrekkinge wat tussen die Evangelies-Lutherse Kerk en die Katolieke Kerk geleë is. Aan die westekant is die poskantoor, terwyl die polisiekantoor aan die suid-westekant van die dorp aangetref word.

Gibeon het twee skole. Die Namaskool is aan die suidwestekant van die dorp op 'n uitstaande heuwel geleë. Die ander skool is binne die kerkkompleks van die Rooms-Katolieke Kerk. Die dorp het tans drie handelaars. Twee winkels word aan die suidekant van die dorp, langs die pad na Helmeringhausen, aangetref. Die kafee is naby die gebou van die Rynse Kerk geleë.

Etnies is die inwoners in drie kategorieë verdeelbaar: Nama, nie-Nama en Blankes. Die vernaamste twee Namagroepe is die Bondelswarts en die Witboois. Eersgenoemde vorm die meerderheidsgroep op Gibeon. Hulle woon hoofsaaklik in 'n aantal sinkhuise wat vir persone wat die gebied uit die suide binnegetrek het, opgerig is. Die Witboois woon oor die algemeen in beter huise, aangrensende aan die lokasie - die algemene benaming vir die sinkhuisies.

Die nie-Namagroep sluit veral Kleurlinge, Dama en Here-ro in. Die Kleurlinge is die grootste bevolkingselement en maak nagenoeg 25 persent van die dorps totale inwonertal uit. Hulle is veral in die omgewing van die Rooms-Katolieke Kerk woonagtig. Die meerderheid van hulle is lidmate van genoemde kerk en sommige gee onderwys in die Katolieke skool. 'n Derde bevolkingskategorie is die Blankes. Op die huidige stadium tel hulle slegs drie gesinne en die Rooms-Katolieke Vader. Twee manspersone is by die departement Kleurlingbetrekkings werksaam en een is in bevel van die plaaslike polisiekantoor. Die twee amptenare en die polisie sersant woon in netjiese huise aan die suid-westekant van die dorp.

Die samestelling van die inwoners is opvallend. Nagenoeg sestig persent is ou persone wat nie meer kan werk nie of pensioene ontvang. Die bevolking is verder besonder mobiel, veral vanweë die feit dat mense om ekonomiese redes gedwing word om vir 'n sekere periode van die jaar trekarbeid te verrig.

Daar is drie tipes huisstyle in Gibeon onderskeibaar: Steenhuise, vierkantige sinkhuise en ronde sinkhuise. Eersgenoemde tipe verteenwoordig nagenoeg 25 persent van die totale aantal huise. Dit is huise wat vroeër deur Blankes bewoon is. Twee handelaars, die huidige kaptein van die Witboois en al die kerkleiers met die uitsondering van die leier van die African Methodist Episcopal Church, woon in steenhuise. Die vierkantige sinkhuise word deur die mense bewoon wat in 1966 - 1967 die Gibeon-gebied vanuit die suide binnegetrek het. Hierdie huise het slegs een vertrek met 'n oop stoep vooraan en verteenwoordig nagenoeg sestig persent van die totale aantal huise op Gibeon. Op die periferie van die dorp word daar 'n aantal ronde sinkhuise aangetref wat nagenoeg vyftien persent

van die totale aantal huise uitmaak. Interessant is die feit dat hierdie huise dikwels 'n bees- of bokkraal aan die agterkant het.

Gibeon beskik oor die volgende noodsaaklike dienste: Afvalmateriaal word deur 'n Dama verwyder. Hiervoor ontvang hy vergoeding van die departement van Kleurlingbetrekkings. Die Katolieke Kerk beskik oor 'n kliniek met opgeleide verpleegsters waar minder ernstige siektes behandel kan word. Verder besoek die distriksgeneesheer die dorp ten minste tweemaal per maand. Ernstige gevalle word deur hom of plaaslik behandel of na Marienthal geneem. Die Departement van Waterwese is verantwoordelik vir die instandhouding van die twee waterinstallasies op die dorp. Water word deur 'n netwerk van pype op verskeie punte beskikbaar gestel. Met die uitsondering van die Katolieke kerkkompleks, Namaskool, Polisie- en Poskantoor sowel as die huise van die Blankes, beskik geen ander gebou oor elektrisiteit nie.

Die dorp het min ontspanningsfasiliteite. Die vernaamste is die sokkerveld wat aan die noord-oostekant geleë is. Naweke is die jonger persone hier besonder aktief. 'n Ander byeenkomplek is die gebied tussen die poskantoor en die kantore van die departement van Kleurlingbetrekkings. Dit is hier waar al die donkiekarre uitgespan en sosiaal verkeer word.

Gibeon beskik oor goeie pad- en telefoonverbindings. Die plek is sowat 70 kilometer suid-wes van Marienthal en nagenoeg 170 kilometer noord van Keetmanshoop geleë. Verder loop die teerpad na die Republiek van Suid-Afrika slegs sowat 8 kilometer oos van die dorp verby. Die naaste spoorwegstasie is dieselfde afstand van die dorp verwyder.

(c) Verwantskapstelsel(i) Inleiding

Die tradisionele verwantskapstelsel van die Nama het in sō 'n mate veranderinge ondergaan dat dit tans slegs uit literatuur rekonstrueerbaar is. Reeds in 1925 skryf Hoernlé in haar bespreking van "The Social Organization of the Nama Hottentots" as volg: "The social organization which I am about to describe, therefore, relates entirely to the past. The details of it have been gathered with great difficulty from the old headman of the tribes, and much of it is little known to most of the younger generation" (1925: 8).

Die grootste sosiale- en politieke eenheid was die stam (!haos; meervoud !haoti)* Vroeër het elke stam sy eie kaptein (gao-aob) gehad. Onder leiding van die Rooi Nasie het daar 'n stamverbond (!haoti di !gai-/haos) tot stand gekom. Hierdie was egter 'n losse assosiasie van stamme, wat as gevolg van verskeie botsings verbreek is (Budack 1972b: 253 - 254).

Binne die stam (!haos) was daar 'n aantal patriclanne (!hao - ! nati; enkelvoud !hao - ! nas) onderskeibaar. Hulle was verder onderverdeel in 'n aantal patrilineies wat ook as !hao - ! nati bekendgestaan het. Hoernlé verwys na laasgenoemde as "families", terwyl Schapera dit "family groups" noem (1925: 11; 1963: 226). Vir beide Hoernlé en Schapera was die clan 'n outome politieke eenheid (1925: 15; 1963: 227). Budack is egter van mening dat hierdie eienskap aan die stam behoort het (1972b: 251).

* Soms word die term //ais vir "stam" gebruik (Vgl. Budack 1972b: 247).

Alhoewel die tradisionele stamstruktuur en verwantskapstelsel verskeie veranderinge ondergaan het, speel afkoms vandag nog 'n belangrike rol in politieke aangeleenthede. Indien die keuse van 'n politieke kandidaat ter sprake kom, word daar 'n premie geplaas op die feit dat hy 'n Nama moet wees. Die minimum kwalifikasie hiervoor is dat sy moeder 'n Nama moes wees. Die Nama beweer dat 'n persoon se persoonlikheid van sy moeder afkomstig is.

Tydens die ondersoek het ons gevind dat die tradisionele clanverdelings vandag nouliks genealogies nagespeur kan word. In die geval van die Witboois speel sodanige verdelings egter nog 'n rol, omdat hulle 'n kaptein het. Slegs in gevalle waar die regerende huis (gaosib-khoen) uitsterf, gaan die kapteinskap na die volgende linie of clan, volgens die bestaande rangorde, oor (Budack 1972b: 284).

Uit die voorafgaande kort beskrywing is dit duidelik dat die verwantskapstelsel van die Nama in 'n oorgangstadium verkeer. Onses insiens is daar 'n klemverskuiwing vanaf 'n patrilineêre - * na 'n kognatiese stelsel.**

Die interafhanklikheid tussen die volgende aantal faktore het ook in die geval van die Nama 'n rol gespeel:

- (1) "The changes tend to be gradual, from one system to another, through a series of divergencies and consistencies.

* "Patrilineal Descent: A system which affiliates ego with a group of kinsmen, all of whom are related to him through males" (Schusky 1965: 92).

** "Bilateral Descent: A practice which links a person with a group of close relatives through both sexes; it limits the number of close relatives by excluding some of both the father's kin group and the mother's kin group" (Schusky 1965: 89).

- (2) Complete changes from one type of system to another can only be made where there is a model for the new system within the nuclear family, by intermarriage and the consequent bicultural socialization.
- (3) Diffusion of kinship systems between adjacent peoples is rare and slow except in conditions described in (2) above, or whether there is mass adoption. To put it another way, terminology systems are rarely taken over and relearned in adulthood.
- (4) Systemic changes, as opposed to flexible "giving", only tend to occur over long periods under continued pressure from external conditions, especially economic changes. The latter tend to change living arrangements and other aspects of socio-economic organization which, in turn, effect basic changes in the structural rules" (Graburn 1971: 108).

(ii) Verwantskapsgroeperinge en -kategorieë

Verwantskap is 'n wye begrip wat bloed- sowel as aanverwante insluit. Aanverwantskap is die gevolg van 'n huweliksluiting. Bloedverwantskap word ook genealogiese verwantskap genoem. In enige samelewing bestaan daar verwantskapsgroeperinge en -kategorieë. Hierdie verwantskapsgroeperinge en -kategorieë is of sosio- of ego-gesentreerd. In die meeste samelewings word beide tipes aangetref. Hulle is derhalwe nie onderling uitsluitend nie. Goodenough onderskei tussen voorouer- en ego-gesentreerde groepe (Vgl. Fox 1971: 164). Die gesin is 'n voorbeeld van 'n sosio-gesentreerde verwantskapsgroep, terwyl die "kindred"* 'n ego-gesentreerde-kategorie is.

* By gebrek aan 'n term in Afrikaans word die Engelse term "kindred" deurgaans gebruik vir 'n ego-gesentreerde verwantskapsgroep, meer korrek 'n -kategorie. Ten einde die herhalende gebruik van 'n omskrywing van hierdie term in Afrikaans uit te skakel, word die term "kindred" in die onderhawige studie gebruik.

Die gesin kom in 'n aantal variasies voor waarvan drie in die Gibeon-gebied onderskei kan word. Die mees algemene variasie is die elementêre-, nukleêre- of konjugale gesin. Hierdie gelokaliseerde groep bestaan uit 'n man, sy vrou en hulle ongetroude- of afhanklike kinders. Die gesin omvat 'n ouerkategorie en 'n kroosgroep. Dit is die resultaat van 'n huweliksluiting en het derhalwe twee tipes verwante tot gevolg. Die vrou se bloedverwante word aanverwante vir die man en omgekeerd.

'n Ander gesinsvariasie is die residuele gesin. In die geval van die residuele gesin is daar 'n lid of lede van die oorspronklike elementêre gesin afwesig, byvoorbeeld as gevolg van die dood of ontbinding van 'n huwelik. 'n Derde variasie is die uitgebreide gesin wat hoofsaaklik op plase en in die Krantzplatzreservaat voorkom. 'n Uitgebreide gesin ontstaan wanneer getroude krooslede binne dieselfde residensiële patroon woonagtig is. Die gesin is die basiese sosiale-, ekonomiese- en politieke eenheid.

In teenstelling met die gesin wat 'n beperkte sosiale groep is, is die familie die grootste nie-gelokaliseerde verwantskapsgroep. Die familie sluit alle verwante in. Die "kindred" daarenteen, sluit slegs sekere van 'n bepaalde ego se verwante in. Dit is derhalwe duidelik dat die "kindred" 'n ego-gesentreerde verwantskapskategorie is, omdat dit slegs 'n bepaalde kategorie van ego se verwante insluit. Beide die familie en die "kindred" is dus nie korporêre - of gelokaliseerde groepe nie.

Lede van die "kindred" kom by verskeie geleenthede byeen waarvan huwelike en begrafnisse die belangrikste is. So is die lede van die man se "kindred" verplig om al die huweliks-

benodigdhede en slaggoed te verskaf. Vroulike lede van 'n man se "kindred" vervaardig dikwels sy doodskleed tydens sy begrafnis. 'n Man se "kindred"-lede tree as slippedraers tydens sy begrafnis op en vervaardig soms sy kis. Die "kindred" speel verder 'n rol by die keuse van 'n huweliksmaat, aangesien 'n persoon nie veronderstel is om met iemand uit sy eie "kindred" te trou nie. Lede van die vrou se "kindred" speel 'n belangrike rol by die doop waar die suster van die vrou dikwels as pleegmoeder vir haar suster se kind optree.

Ook in die geval van die Nama van Gibeon het ons nie te doen met 'n suiwer kognatiese stelsel nie. Hulle verwantskapstelsel is patrilateraal^{*} gefokus. Dit vind onder meer uitdrukking in die gebruik dat kinders hul vader se van aanneem na die voltrekking van 'n huwelik.

(iii) Verwantskapsterminologie

Die Nama tref terminologies 'n onderskeid tussen bloedverwante (/ao-khoen), letterlik "bloedfamilie" en aanverwante (/ui-khoen), letterlik "swaerfamilie".

Die verwantskapsterminologie dui nie altyd presiese genealogiese verhoudinge aan nie. In etlike gevalle word dieselfde term vir verskeie persone gebruik. 'n Ouer suster van die man sowel as 'n ouer suster van die vrou word byvoorbeeld deur 'n jonger persoon as ousis (ousus) aangespreek. Die term geimas word vir die vader se oudste broer se vrou, sowel as vir die moeder se oudste broer se vrou, gebruik. Die Nama het derhalwe klassifikatoriese verwantskapsterminologie.

Binne ego se eie generasie word die volgende verwantskapsterminologie gebruik: Die term !gāsan word vir broers en susters, sowel as halfsusters en halfbroers en vir die kinders van ego

^{*} Die term "patrilateraal" beteken letterlik aan die kant van manlikes.

se vader se broers en sy moeder se susters, gebruik. Tussen alle !gāsan word senioriteit deur die byvoeging van die adjektiewe gei (groot) en ḱām (jong) tot die verwantskapsterm, aangedui (Schapera 1963: 231; Budack 1965: 91). Ego se kruis-neefs en -niggies is //nūrin of //nūrisan.

Die mans en vrouens van al ego se broers en susters asook die mans en vrouens van sy kruis-neefs en -niggies word /uisan genoem. Soms gebruik ego die term tarās vir sy broers se vrouens. 'n Vrou spreek haar man gewoonlik as ti (my) aotse aan. Enkele leenwoorde word ook binne ego se eie generasie gebruik, byvoorbeeld butib of oubutib en ousis of ousus.

Die volgende verwantskapsterminologie word binne die generasie van ego se vader gebruik: 'n Man spreek sy vader as dadab of papab en sy moeder as mamas aan. Budack maak verder melding van die terme ti éitse en ti èise in hierdie verband (1965: 93). Hierdie is weliswaar terme wat vandag baie selde gebruik word.

Die senioriteitsposisie van ego se vader se broers word ook met die toevoeging van die byvoeglike naamwoorde gei en ḱām aangedui. Ego se moeder se susters, sowel as sy vader se broers se vrouens, word deur hom as mamas aangespreek. Die terme mugis (migis) en //nāob word onderskeidelik vir ego se vader se suster en sy moedersbroer gebruik.

Binne die generasie van ego se grootvader word die terme //nāob en //nāos onderskeidelik vir manlike- en vroulike persone gebruik. Vandag word die terme oudab of oupa en oumas of ouma dikwels in die plek van //nāob en //nāos gebruik.

Alle kinders van ego, sowel as dié van sy broers en klassifikatoriese broers word ōan, /gōan, genoem. Die term /ui - /gōan,

letterlik "aanverwante kinders", word soms vir hulle vrouens of mans gebruik (Budack 1965: 94). Ego se susters se kinders is vir hom //nūrin. Dieselfde term word vir alle persone in die generasie van ego se kleinkinders gebruik. Die term //nūrin het derhalwe 'n besonder wye aanwending.

Volgens verskeie segspersone word persone wat bepaalde beroepe beklee nie meer op hul besondere verwantskapsterme aangespreek nie. 'n Pastoor word byvoorbeeld as "pastoor" en 'n onderwyser as "mister" of "meneer" aangespreek.

(iv) Verwantskapsverhoudinge

Sosiale verhoudings en -gedragsspatrone word tot op sekere hoogte deur verwantskap bepaal en vind uitdrukking in verwantskapsterminologie. Ander faktore wat die verhouding en gedrag tussen persone bepaal, is ouderdom en geslag. Beroep en inkomste speel vandag in toenemende mate ook in hierdie verband 'n rol.

Die verhouding tussen ouers en hulle kinders word deur wedersydse respek gekenmerk. Kinders mag nie hul ouers op hul name aanspreek nie. Vroeër is hulle selfs nie toegelaat om in die geselskap van hul ouers te verkeer nie of om teenwoordig te wees wanneer een van hulle met 'n ander volwasse persoon rusie gemaak het nie. Die ouers respekteer op hulle beurt veral die oudste seun omdat hy die persoon is wat later dalk die verantwoordelikheid van die huishouding sal dra. Indien kinders oortree, word hulle deur hul ouers berispe en soms geslaan.

Die man is verplig om sy vrou te respekteer want sy beklee 'n betreklik onafhanklike status. 'n Vrou voer gesag in die huishouding en is in baie gevalle ekonomies redelik self-

standig. Ons het by verskeie geleenthede gesien hoedat 'n vrou 'n lawaaierige- of dronk manspersoon uit 'n huis gejaag het. Sodanige persoon is verplig om die huis te verlaat.

Ook tussen lede van die kroosgroep (broers en susters) geld daar besondere gedragspatrone. 'n Jonger broer is byvoorbeeld verplig om sy ouer broer met respek te behandel. Die gedrag tussen broers en susters word deur respek en 'n mate van vermyding gekenmerk. 'n Broer spreek nooit sy suster direk aan nie. Hulle verkeer ook nie graag alleen in 'n vertrek nie. Verder mag die broer nooit iets ongunstig van sy suster sê nie.

Die besondere verhouding tussen kinders van dieselfde gesin word in die volgende voorbeeld geïllustreer. Indien 'n man en vrou vyf kinders van verskillende ouderdomme het, is die patroon van respek- en eerbetoning as volg:

Die oudste kind (seun of dogter) hoef nie deur die tweede oudste kind (seun of dogter) met 'n spesiale term aangespreek te word nie. Hulle kan mekaar op die name aanspreek. Die derde oudste kind is egter verplig om die oudste kind met 'n besondere term aan te spreek. As die oudste kind 'n seun is, word hy as butib of oubutib aangespreek. As dit 'n dogter is, word sy as ousis of ousus aangespreek. Die vierde oudste kind is verplig om die eerste twee kinders te eer en te respekteer deur bogenoemde aanspreekterme teenoor hulle te gebruik. Hierdie kind kan egter die derde oudste kind op die naam aanspreek. Die vyfde- of jongste kind is verplig om die eerste drie kinders te eer en op reedsvermelde wyse aan te spreek. Hierdie kind kan egter die vierde oudste kind op die naam aanspreek.

Die verhouding tussen neefs en niggies word deur 'n mate van vermyding gekenmerk. Hulle moet versigtig jeens mekaar optree en mag veral nie onnodige grappe teenoor mekaar maak

nie. Hierteenoor is die verhouding tussen kruis neefs en -niggies baie informeel van karakter. Hulle word as speelmaats beskou en mag mekaar op talle maniere terg. Volgens Budack bestaan daar 'n mate van seksuele vryheid tussen hulle en word hulle as potensiële huweliksmaats beskou (1965: 102).

Tussen die kleinkinders en hulle grootouers heers daar 'n besonder informele verhouding. Segspersone verklaar byvoorbeeld dat "die oupas en oumas hul kleinkinders meer lief het as hul eie kinders." Talle ouers beweer dat die grootouers hul kinders te veel bederf.

Daar bestaan 'n verhouding van wedersydse vertroue tussen die moedersbroer en sy suster se kinders. Hy stel byvoorbeeld besonder belang in hulle vordering. Die besondere verhouding tussen hulle kom veral in die sogenaamde //nuri - //as gebruik na vore. Hiervolgens kan die //nurib (suster se seun) enige gesonde dier, goedere of voorwerp waarvan hy hou, van sy //nāob (moeder se broer) neem. Laasgenoemde persoon is weer op enige ongesonde of gebrekklike dier of stukkende voorwerp van sy suster se seun geregtig. In sommige gevalle word dit selfs van die moedersbroer se seun verwag om met die gebrekklike dogter van die man se suster te trou. (Vgl. Schapera 1963: 272; Budack 1965: 106).

By die Nama is daar 'n besondere verhouding tussen die bloedverwante (/ao-khoen) en die aanverwante (/ui-khoen). Hierdie persone moet baie versigtig teenoor mekaar optree, veral na 'n huweliksluiting. As daar probleme met 'n huwelik is, word dit besonder taktvol benader. 'n Persoon wat nie direk by sodanige huwelik betrek is nie, sal byvoorbeeld as tussenganger tussen die /ao-khoen en /ui-khoen optree. 'n Skoonvader

praat gewoonlik nooit direk met sy skoonseun nie. Dit word deur 'n tussenpersoon, in die teenwoordigheid van die skoonseun se geimas (sy vader se oudste broer se vrou of sy moeder se oudste broer se vrou), gedoen. Verder moet daar wedersydse respek wees tussen die twee ouerpare, dit wil sê tussen die man en die vrou se ouers.

(d) Ouderdoms- en Geslagskategorieë

Seuns en dogters van min of meer dieselfde ouderdom vorm 'n maat - of spelkategorie. Schapera skryf in hierdie verband as volg: "Children of about the same age, both boys and girls, who grow up together in the same place, regard one another as "mates" (/gui//han) for the rest of their lives" (1963: 269).

Volgens segspersone word so 'n maat- of spelkategorie khoe-/hogun genoem. Later, wanneer kinders ouer word, word dit afgekeur dat seuns en dogters as maats saamspeel. Hulle vorm vanaf hul elfde jaar afsonderlike spelkategorieë wat, in die geval van dogters, tot hul twintigste jaar kan voortduur. In die geval van seuns duur dit tot ongeveer hul agtiende jaar. Schapera beweer dat speelmaats mekaar dikwels op 'n besondere wyse aangespreek het. Hy noem die terme aotse en axiase in hierdie verband (1963: 269).

'n Ander ouderdoms- en geslagskategorie wat by die Nama aangetref word, sluit al die volwasse- of grootmense (gei-khoen) in. Hierdie kategorie van persone speel veral 'n belangrike rol in die "toesig" oor die jongeres wat betref hul sosiale gedrag en -verantwoordelikhede.

HOOFSTUK IVDIE LEWENSSIKLUS(a) Geboorte(i) Bevalling

Dit word beweer dat 'n vrou reeds gedurende koïtus weet dat sy 'n baba verwag. Sy is verplig om haar man voordat die volgende menstruasie wegbly, hieromtrent in te lig.

Swangerskap word tussen opeenvolgende maandstondes bereken en duur nagenoeg nege maande en tien dae. Indien die bevalling na afloop van genoemde periode nog nie plaasgevind het nie, raak 'n vrou baie onrustig en word gewoonlik mediese advies ingewin.

Gedurende die periode van swangerskap ontvang die vrou besondere aandag. Enigiets wat sy begeer en wat binne die vermoë van haar man of lede van die familie is, word aan haar gegee. Vedder beweer dat sy gedurende hierdie periode beter kos ontvang (1966: 135). Budack skryf as volg: "Gedurende die swangerskap moet die man probeer om die wense van sy vrou in verband met besondere kos te vervul. As sy lus kry vir lekkers, lemoene of vleis, moet die man loop en dit haal. Voedselsoorte wat in hierdie tyd as baie goed beskou word, is in die eerste plek die plant !khoba" (1965: 109). Dieselfde skrywer vermeld verder !ōun (wilde rosyntjies en !hān (wilde uintjies) as geskikte voedsel vir swanger vroue. Hy maak ook van die volgende skadelike voedsel melding: beesvleis, kakao en sjokolade (1965: 110). Ons segspersone het dieselfde voedselsoorte as wat deur Budack aangedui is, genoem. Met verwysing na die vrou se begeerte na besondere voedsel verklaar segspersone dat dit normaalweg nie geweier word nie, omdat mense van mening is dat

die vrou die baba kan verloor as hieraan nie voldoen word nie.

Gedurende die swangerskapperiode is die vrou aan 'n aantal verbodsbepalings onderhewig. Budack het onder meer die volgende tydens navorsing in die Tsēs Reservaat gevind: 'n Swanger vrou mag nie met beeste werk of hulle melk nie. Indien sy wel 'n bees gemelk het, mag slegs meisies daarvan drink. Sy is verder nie veronderstel om baie met 'n naald te werk nie, "... omdat die baarmoeder anders nie gou afgaan nie." Sy mag ook nie baie rondloop nie, geen vuur aanraak nie en moet wegbly van alles wat met dood en begrafnis in verband staan. Veral die aanskouing van 'n lyk het nadelige gevolge. Gedurende hierdie periode mag die vrou ook nie met ander mense rusie maak of vloekwoorde gebruik nie (1965: 110 - 111). Benewens genoemde verbodsbepalings wat ook in Gibeon geld, moet 'n vrou versigtig wees om nie harde werk te verrig nie. Segspersone beweer verder dat twee verwagte vrouens nie saam behoort te eet nie, "want dan sal hulle vir mekaar wag": dit wil sê die bevalling sal onnodig vertraag word.

Vroeër toe daar 'n premie op die verdediging van die groep sowel as hul grondgebied geplaas is, het die Nama die geboorte van seuns verwelkom. Vergelyk die uiteensettings van von Francois (1896) en Schultze (1907) in hierdie verband. Schultze het verder beweer dat die geboorte van tweeling as ongelukkig beskou is, al is die een baba nie doodgemaak nie (1907: 223). Hierdie bewering kon egter nie deur ons segspersone bevestig word nie. Klaarblyklik word die geboorte van 'n tweeling vandag as besonder gelukkig beskou en bestaan daar tans geen besondere geboortevoorkeure nie. Mense het wel die begeerte om of 'n seuntjie of 'n dogtertjie te hê. Budack skryf in hierdie verband: "Daar bestaan net een moontlikheid om doelbewus die

geboorte van of 'n seun of 'n dogter, na gelang van wat 'n mens graag wil hê, te bevorder. "As die vrou byvoorbeeld baie graag 'n seuntjie wil hê, dan moet sy dit net vas glo en sterk begeer, en sy sal wel een kry" (1965: 109).

Alhoewel die meeste bevallings in die hospitale op Marienthal of Tsēs plaasvind, word op afgeleë plekke of in noodgevalle nog van die dienste van vroedvrouens gebruik gemaak. Laasgenoemde persone kan enige volwasse vrouens wees wat as "slim vrouens" beskou word, dit wil sê mense met gespesialiseerde kennis en ervaring rakende die geboorte. Die Nama erken geredelik dat een vroedvrou beter is as 'n ander een. Wanneer 'n vrou haar eerste baba verwag, gaan sy dikwels vir 'n periode vóór, sowel as ná die bevalling na die huis van haar moeder.

Geboortes word normaalweg nie deur manlikes bygewoon nie. 'n Vrou se eie man word egter toegelaat om aanwesig te wees.

Indien daar van die dienste van 'n vroedvrou gebruik gemaak word, word besondere geboortepraktyke toegepas: Gedurende die periode van swangerskap word die vrou byvoorbeeld periodiek deur ou vrouens gemasseer. Hiermee word volgens segspersone vanaf die agste maand, wanneer die vrou begin kla dat haar maag "begin afsak", begin. Sommige van hierdie vrouens kan naastenby sê wanneer die geboorte sal plaasvind, asook die posisie aandui waarin die fetus in die baarmoeder lê. Dit is gebruikelik dat 'n vrou nooit die eerste geboortepyn openbaar maak nie. Helpers skuif ook nie haar rok op nie.

Tydens die bevalling word veral gesorg dat daar geen probleme met die naelstring en nageboorte ondervind word nie. Sorg word ook gedra dat die kind met die kop na vore gedraai, gebore word. Kort na die geboorte word die vrou se maag met

'n vel of doek vasgebind. Die naelstring word met garing (//awan) afgebind. Volgens Budack word een derde van die naelstring aan die pasgebore baba gelaat terwyl twee derdes aan die linker- of regter bobeen van die moeder vasgemaak word. Dit is noodsaaklik om moeilikheid met die nageboorte te voorkom (1965: 115 - 116). Segspersone op Gibeon het hierdie bewering bevestig. Die nageboorte word deur die vroedvrou op 'n redelike afstand buite die huis waarin die bevalling plaasgevind het, begrawe. Dit mag nooit in die huis bewaar word nie. Die gedroogde naelstring daarenteen word dikwels eers gehou aangesien dit as goeie medisyne teen siektes beskou word. Na 'n periode wat soms tot vier jaar kan duur, word dit in 'n muisgat of ashoop begrawe.

Die pasgebore baba word eers met 'n droë lap afgevee en dan met lou water gewas. Hierna word die kind se hele lyf met bokvet gesmeer, waarop dit met buxu of ander poeier besprinkel word. Na die versorging van die naelstring, word die kind aangetrek. Eersgenoemde aktiwiteit word as volg gedoen: 'n klein stukkie lap waardeur 'n gaatjie gemaak is, word op die nael geplaas. Die naelstring word daardeur gestee. Die lappie word deur 'n verband wat om die kind se lyf vasgemaak is, in posisie gehou. Soms word 'n bietjie as op die punt van die naelstring geplaas. Dit laat die string vinniger verdroog. Volgens segspersone val dit in die somer na ongeveer vier dae af, in die winter duur dit tot ses dae.

Vroeër was die mense bang om 'n vrou na 'n bevalling met water te was, omdat beweer is dat sy siek sou word. Sy is derhalwe slegs met bokvet gesmeer en met buxu bestrooi. Vandag word sy wel met water gewas waarin 'n ontsmettingsmiddel (soos Dettol) gegooi word. Sodanige vrou moet vir nagenoeg twee dae

rus alvorens sy toegelaat word om rond te beweeg.

Vroedvrouens word vir hulle dienste vergoed. Interessant is die feit dat die vergoeding in die geval van 'n seun meer is as in die geval van 'n dogter. Dit is volgens segspersone daaraan toe te skryf dat seuns meer gerespekteer word as dogters. Genoemde groter respektbetoning kom onder meer in die verwantskapstelsel van die Nama, wat patrilateraal gefokus is, na vore.

Die geboorte van 'n kind het veral vroeër sekere magiese handeling geverg. So is daar byvoorbeeld van die roet wat aan 'n pot kleef aan die kind se oogbanke gesmeer. Dit is gedoen omdat daar gevrees is dat die kind nie ooghare sou hê nie. Op 'n later stadium is die behandeling gestaak ten einde te verhoed dat die ooghare te lank word.

Kort na die geboorte van haar kind ontvang die vrou mieliepap wat met water tot 'n dun sop verdun is, sowel as koffie. Laasgenoemde drank vermeerder volgens segspersone haar melk. Meel word nie graag na die geboorte geëet nie omdat dit na bewering sooibrand veroorsaak. 'n Vrou wat 'n baba gehad het, het vroeër geen sout in haar vleis gebruik nie omdat dit die teerbaarmoeder sou benadeel.

Die baba ontvang na ongeveer vier-en-twintig uur sy eerste voedsel aangesien die kind se maag eers moet werk. Aanvanklik word lou tee, lou water of verdunde bokmelk aan die kind gegee. Vanaf die tweede dag ontvang babas borsvoeding behalwe in gevalle waar hulle siek is. Sulke kinders word met die reedsgenoemde voedsel deur gebruikmaking van 'n teelepel, gevoed. Segspersone deel ons mee dat 'n moeder haar eie kind sowel as dié van haar suster sal soog, maar nie dié van ander vrouens nie.

(ii) Beskerming teen kindersiektes (!Hū-//haru)

As gevolg van die hoë voorkoms van kindersiektes, word op besondere wyse gepoog om Namababas daarteen te beskerm.

Vir hierdie doel word 'n riempie of toutjie waaraan 'n kussinkie vasgeheg is, om die nek, middellyf of dwars oor die bors gedra. Die kussinkie bevat 'n bietjie grond wat as volg verkry word: 'n tunnel word in die grond gegrawe wat net groot genoeg is vir die kind om daardeur gestoot te word. Die kind word dan met die gesig na onder gedraai, stadig deur die tunnel gestoot sodat sy rug teen die boonste wand skuur. Die bietjie grond wat sodoende op sy rug agterbly, word verwyder en in die kussinkie geplaas. Hierdie handeling word !Hū//haru genoem. Volgens 'n segspersoon beteken dit "om deur die grond te kruip." Dit is moeilik om vas te stel hoe dikwels hierdie handeling voorkom, maar ons is verseker dat dit 'n algemene gebruik is.

(b) Naamgewing

Vroeër was dit gebruikelik dat 'n seun sy moeder se vader se naam of name ontvang. 'n Dogter het haar vader se moeder se naam of name ontvang. Vandag word daar grootliks van genoemde naamgewingsreëls afgewyk. Die ouers besluit op 'n doopnaam vir die kind. Benewens 'n persoon se doopnaam het elke Nama nog 'n grootmens- (gai-khoe-/ons) en 'n kindernaam (/gôa-//ons). 'n Persoon se kindernaam geld dikwels as by- of spotnaam.

(i) Grootmensnaam (Gai-khoe-/ons)

Grootmensname (gai-khoe-/onti) is oorspronklik van bekende voorouers afgelei. Indien 'n persoon in die huwelik tree, behou hy sy grootmensnaam. Die grootmensname van die kind(ers) wat uit die huwelik gebore word, word volgens bepaalde reëls oorgedra. Die seun(s) ontvang die grootmensnaam van hulle

moeder met die eerste deel van hul vader se naam daaragter, terwyl die dogter(s) die grootmensnaam van hulle vader met die eerste deel van hul moeder se naam daaragter, ontvang. Die oordra van grootmensname kan as volg geïllustreer word: Die grootmensnaam van Hendrik Witbooi is /Onöb !Nansmab. Sy seun(s) se grootmensnaam is !Nanseb /Onömab, terwyl sy dogter(s) se grootmensnaam /Onös !Nansmas is.

Vroeër is die volgorde van geboorte in die grootmensname weerspieël. "As a result of this system of naming, all own brothers will have the same name, and all own sisters will have the same name. The difficulty this involves is evaded, as we have seen, by the use of special adjectives indicating the relative order of birth. The eldest son, e.g., will be called //kunibeb geib, the second son /khunibeb !nagamab, the youngest //kunibeb #karib, and so on, and similarly in the case of the daughters" (Schapera 1963: 267).

(ii) Kindernaam (/Gôa-/ons)

'n Persoon se kindernaam word gewoonlik deur sy ouers of familie aan hom gegee. Hierdie naam verwys dikwels na 'n bepaalde toestand of gebeurtenis tydens sy vroeë jeugjare. So kan 'n kind byvoorbeeld "Tsâkos" (spelling onseker) heet, wat beteken dat die moeder gedurende haar swangerskap smarte gelei het. Die Afrikaans vir 'n ander kindernaam is byvoorbeeld: "as ek geweet het". Dit verwys gewoonlik na 'n egskeiding wat deur die toedoen van die man veroorsaak is. Die /gôa-/ons van die huidige kaptein van die Witboois is #Ā-aob wat "slagter" beteken.

(iii) Europese- of doopnaam (/hû-/ons)

Benewens 'n grootmens- en kindernaam het elke Nama 'n Europese- of doopnaam. Dit is hierdie naam wat vir amptelike

doeleindes, soos byvoorbeeld in dokumente van die kerk of skool gebruik word. 'n Persoon ontvang sy doopnaam tydens 'n doopplegtigheid. Dit is verder die naam of name waarmee 'n persoon na buite en dus ook onder Blankes bekend is. Die /hû-/ons van die huidige kaptein van die Witboois is Hendrik Samuel.

(c) Puberteit

Oorgang van die kinderstadium tot volwassenheid word in sommige samelewings seremonieel bevestig. Ook by die Nama was daar in die verlede inisiasieseremonies vir sowel seuns as meisies (Schapera 1963: 272). Dit skyn asof die inisiasieseremonies vir meisies meer uitgebreid was as dié in die geval van seuns.

(i) Seuns

Daar is by die Nama vandag geen spesifieke seremonies wat gepaard gaan met die bereiking van volwassenheid deur seuns nie. Soos genoem, is daar aanduidings uit die literatuur dat dit wel in die verlede bestaan het. Oor die karakter van sodanige inisiasieseremonies skryf Schapera: "Like the other Hottentot transition rites, they involved, among the Naman at least, a period of seclusion, with all its accompanying restrictions and final reintroduction to the incidents of ordinary life. But they also embodied a definite course of instruction, in which certain customary usages and laws peculiarly applicable to men were impressed upon the initiates. These rites seem to have been essentially of an individual character, in that as a rule only one boy at a time was subjected to them" (1963: 279).

Nadat 'n seun genoemde seremonie deurloop het, het hy

sekere voorregte geniet. Hy is toegelaat om te trou en kon met volwasse mans assosieer. Schapera beskou laasgenoemde feit as die vernaamste doel en gevolg van hierdie seremonies (1963: 284).

Volgens van die ouer segspersone wat nog hierdie seremonies deurloop het, het hulle vaders aan hulle gesê dat die swel van hulle tepels 'n aanduiding is dat "hulle groot word". Daar is verder aan hulle gesê dat hulle dit "moes uitdruk". In sommige gevalle is die geïnisieerdes deur hul ouers aangesê om te trou.

(ii) Meisies

Vir 'n begrip van die inisiasieseremonies in die geval van meisies, is dit noodsaaklik om die vroeëre inisiasiepatroon met die huidige te kontrasteer.

Eersgenoemde patroon is onder meer deur Hoernlé (1918, 1923), Vedder (1928) en Schapera (1930) beskryf. Aangesien beide laasgenoemde werke baie sterk op die bydrae van eersgenoemde skrywer gebaseer is, word in die volgende beskrywing veral aandag aan die uiteensetting van Hoernlé gegee.

Na 'n meisie se eerste menstruasie (kharû of /habab genoem), moes sy 'n inisiasieseremonie deurloop. Vroeër is hierdie gebeurtenis deur middel van 'n tussenpersoon, byvoorbeeld 'n vriendin of ouer vrou - gewoonlik die meisie se vader se oudste broer se vrou - aan haar moeder vertel. Laasgenoemde persoon het dadelik haar getroude susters en broers se vrouens byeen geroep om 'n klein matafskorting (kharû-ôms) aan die linker agterkant van die binneste hutruimte in te rig (Hoernlé 1918: 70; 1923: 523).

Volgens Hoernlé is die meisie deur 'n ou vrou wat vir haar eertydse vrugbaarheid bekend was, op haar rug die kharû-ôms binne gedra. So 'n vrou is abā tarās genoem. Die meisie is

dáár op 'n velkometers (≠goab) neergesit en in 'n karos gemaak van skaapvelle (≠náms), toegedraai. Geen koue moes op haar gewaai het nie. Sy is ook nie toegelaat om hard te praat nie, slegs om te fluister. 'n Meisie kon ook nie die kharú-óms bedags verlaat nie. Snags kon sy dit wel deur middel van 'n klein agterste openinkie doen, mits sy deur twee vrouens vergesel was wat haar verberg het sodat sy nie gesien kon word nie (Hoernlé 1918: 70 - 71).

Gedurende die afsonderingsperiode wat van wisselende tydsduur was, is die inisiant deur haar vriendinne besoek. Hulle het haar gehelp om plantemateriaal vir die maak van poeier fyn te maal. Gedurende hierdie periode is daar ook vir die meisie vroulike diere geslag. Hierdie slagtery is kharú ≠ āp (menstruasieslag) genoem (Hoernlé 1918: 71). Alle vroulike persone wat reeds die inisiasieseremonie deurloop het, kon van die vleis eet. Menstruerende vrouens is egter nie toegelaat om daarvan te nuttig nie. Interessant is die feit dat die inisiant nie gedurende die afsonderingsperiode toegelaat is om koue water aan te raak nie (Hoernlé 1923: 523). Die vuur in die middel van die hut is ook nie gedurende hierdie tyd gebruik nie, aangesien dit as onrein (!nau) beskou is.

Hoe nader die einde van die afsonderingstydperk gekom het, hoe "feesteliker" het die mense geraak. Voordat die meisie egter haar verskyning kon maak, moes sy ritueel gereinig word. Hoernlé vermeld die volgende reinigingsritusse: Eerstens was dit verpligtend dat die meisie voor die vuur wat gedurende haar afsonderingsperiode as !nau beskou is, gereinig moes word. Sy is dáár deur die abā tarās met klam koeimis (≠ houp) en daarna met !naop ('n poeier gemaak van sagte rooi klip), besmeer.

Dit het al haar āxa/urip, letterlik "seuns vullis", verwyder. Hierna het sy nuwe klere ontvang. Intussen is 'n ooi geslag, waarvan die agterbene aan die abā tarās gegee is om op genoemde vuur voor te berei. Slegs sy en ander ou vrouens wat nie meer kon kinders hê nie, het daarvan geëet. Hierop het die abā tarās die as geneem en buitekant die hut weggegooi. Sy het hierna 'n nuwe vuur gepak en aangesteek. Voortaan is dit nie meer as !nau beskou nie en kon voedsel daarop voorberei word (Hoernlé 1918: 73).

Gedurende die verloop van die laaste dag, het die meisie baie geskenke van verwante en vriendinne ontvang. Dit was verder gebruiklik dat die jong seuns deur haar met 'n stukkie katvel wat in poeier gedruk is (!ūros āms) om die testikels (!karān) gesmeer moes word. Hierdie handeling is volgens Hoernlé !urōs āms /a /nara genoem en was 'n versekering van vrugbaarheid sowel as 'n beskerming teen geslagsiektes (1918: 73).

Die meisie is gewoonlik teen skemer deur haar vriendinne uit die kharū-ōms gehaal en is voortaan as 'n ōa-xais ('n jong, ongetroude meisie na die eerste menstruasie), beskou. Die verskyning van die geïnisieerde het met die slagtery van vroulike diere en dansery gepaard gegaan. Hierdie aktiwiteit het gewoonlik die hele nag aangehou (Hoernlé 1918: 73). Die daaropvolgende dag is die meisie aan haar alledaagse pligte, soos byvoorbeeld die melk van diere, die haal van hout en water sowel as die versamel van veldkos, deur die abā tarās gereïntroduseer (Vgl. Hoernlé 1918: 74; 1923: 523 - 524).

In beperkte gevalle word 'n meisie vandag steeds in 'n kharū-ōms afgesonder. Dit geskied egter in die geheim, omdat die kerke sterk daarteen beswaar maak.

Volgens segspersone word die kharû-ôms nie meer uit biesies vervaardig nie, maar wel van 'n stuk sak of kombers. Gedurende haar verblyf in die kharû-ôms word dit steeds van 'n inisiant verwag om poeier fyn te maal. Sy mag haarself ook nie gedurende die afsonderingsperiode met water was nie (Vgl. die uiteensetting van Hoernlé (1923: 523) waarin sy verklaar het dat 'n meisie nie toegelaat is om koue water aan te raak nie). Aangaande haar voorkoms word dit verwag dat sy vet sal wees en 'n gladde vel sal hê.

Net soos in die verlede, word 'n inisiant deur vriendinne en volwasse vrouens besoek. 'n Menstruerende vrou is steeds hiervan uitgesluit. Interessant is die verklaring deur segspersone dat ook jong seuns haar gedurende die afsonderingsperiode mag besoek. Hulle moet egter deur haar om die geslagsdele met buxu gesmeer word ('n Ooreenkoms met die !ûrôs âms /a /nara val dadelik op. (Vgl. Hoernlé 1918: 73).

Die meisie se verblyf in die kharû-ôms wissel tans tussen 'n week en 'n maand. Segspersone beweer dat dit vroeër selfs langer kon gewees het. Na afloop van genoemde periode, word die geïnisieerde nie meer aan haar daaglikse pligte gereïntroduseer nie. Verder word slegs die meisie vandag as !nau beskou en nie meer haar klere of enige voorwerp waarmee sy in aanraking was nie (Vgl. ook Budack 1965: 118).

In die meerderheid van gevalle word 'n inisiant egter nie meer in 'n kharû-ôms afgesonder nie. Nadat die meisie haar moeder persoonlik van haar eerste menstruasie vertel het, word sy vir 'n paar dae by die huis gehou en warm aangetrek. Segspersone deel ons mee dat sy gewoonlik haar rokke langer dra. Meisies begin ook dikwels gedurende hierdie periode

kopdoeke en skoene te dra. In sommige gevalle trek hulle dubbele onderklere aan.

Vandag is die meeste mense van mening "dat die verandering van die meisies geheim gehou word." Veral jonger seuns mag niks hiervan weet nie. Sover vasgestel kon word, is sy aan geen besondere verbodsbepalinge onderhewig nie. Sy word toegelaat om met water te was en kan enigiets eet. Ouer persone beweer egter dat 'n meisie nie gedurende hierdie tyd kaalvoet in koue water mag loop nie, want dan sal sy siek word. Ons het klaarblyklik hier weereens met die reedsvermelde taboe rakende die vrees vir koue water te doen, hoewel in 'n gewysigde vorm.

Nadat die geïnisieerde vir 'n paar dae tuis gehou is, hervat sy haar alledaagse pligte en verantwoordelikhede.

(d) Huwelik (!Gâmeb)

(i) Huweliksvereistes

By die Nama word 'n ongetroude persoon as onvolwasse beskou en kan hy byvoorbeeld nie besluite van deurslaggewende aard in 'n huishouding neem nie. 'n Ongetroude man het verder nie die reg om kinders te onderhou nie. Hy kan slegs vir hulle sorg as hy by sy eie ouers woonagtig is. In teenstelling hiermee sal 'n getroude broer 'n kind aan 'n ander getroude broer, wat nog nie kinders van sy eie het nie, gee om te versorg.

Die Nama beoefen monogamie en enige huweliksluiting is aan ten minste drie vereistes onderhewig: verwantskaplike-, wetlike- en kerklike vereistes. Dit is byvoorbeeld vir bloedverwante (die kinders van broers en susters) verbode om in die

huwelik te tree.* Vroeër is huwelike tussen Nama en Dama ontmoedig, maar vandag trou Nama, Dama, Kleurling en Herero vryelik met mekaar. Die mate van ondertrouery is opvallend soos blyk uit die fisiese voorkoms van die Nama. Wetlik word vereis dat persone agtien jaar oud moet wees alvorens hulle in die huwelik mag tree. Indien nie, moet hulle die skriftelike toestemming van hul ouers of voog hê. Vroeër is persone met dieselfde grootmensnaam (gai-khoe-/ons) nie toegelaat om te trou nie (Schapera 1963: 244).

Vanweë die feit dat daar verskeie kerkgenootskappe op Gibeon werksaam is, het hulle 'n ooreenkoms rakende die voltrekking van huwelike bereik. Hiervolgens is dit gebruikelik dat 'n huwelik altyd in die kerk, waarvan die vrou 'n lidmaat is, voltrek word. Indien die vrou byvoorbeeld aan die Evangelies-Lutherse Kerk behoort en die man aan die African Methodist Episcopal Church, word die huwelik in eersgenoemde kerk voltrek. Ampsdraers van die onderskeie kerke word na die huweliksvoltrekking genooi. Dit word verder aanvaar dat ten minste een kind in die kerk waartoe die vrou behoort, gedoop moet word. Daaropvolgende kinders kan in die kerk waarvan die man 'n lidmaat is, gedoop word. Volgens 'n segspersoon ontmoedig kerke die dra van die sluier deur 'n bruid wat 'n buite-egtelike kind het.

(ii) Voorkeurhuwelike

In enkele gevalle word twee persone as huweliksmaats uitgekies. So byvoorbeeld vra 'n man soms sy moeder of ouma met wie hy moet trou. Hulle kies dan vir hom 'n toekomstige bruid. Beide families is van hierdie keuse bewus maar hou dit geheim

* 'n Neef-niggie huwelik daarenteen word wel onder besondere voorwaardes en na beraadslaging deur die ouers toegelaat.

totdat die huweliksvoltrekking openbaar gemaak word.

Die moeder van die man gee dikwels 'n oorringetjie of string krale aan die betrokke meisie as teken dat sy "gemerk" is. Hierdie verskynsel word #Eipas genoem en beteken dat die ouers vir die seun "die dogter gegun het."

Genoemde twee persone is egter nie verplig om te trou nie. Indien die man of die meisie van besluit verander, staan hulle onder geen verdere verpligtinge teenoor mekaar nie. Die meisie is ook nie verplig om die geskenke aan die man se moeder terug te gee nie.

(iii) Verlowing

Verlowing soos ons dit ken is 'n resente verskynsel onder die Nama van die Gibeon-gebied. Hulle verwys dan ook na die dra van verloofringe as "van hierdie Oorlam tyd"*.

Gewoonlik duur die verlowing nie lank nie en die tydsduur word deur die man se familie bepaal. Nadat 'n man en meisie die saak bespreek het, stel die man sy eie familie van sy voorneme om verloof te raak, in kennis. Vandag word dit van die man verwag om ten minste vir sy verloofde 'n verloofring te koop. Indien hy dit kan bekostig, koop hy vir homself ook een. Die verloofring word tydens die verlowingspartytjie wat by die meisie se ouerhuis gehou word, aan haar oorhandig.

Hierdie partytjie word deur lede van beide families, vriende, sowel as 'n kerkamptenaar van die kerk waartoe die meisie behoort, bygewoon. Interessant is die feit dat sommige tradisionele praktyke tans nog tydens die verlowingsparty voorkom, waarvan die vermaning van die verloofdes die belangrikste is.

*"Oorlam tyd" beteken dat iets nuut of modern is. Vergelyk die uiteensetting van die betekenis van die term Oorlam op bladsy 8.

Hierin speel die oudste suster en niggie van die man 'n vername rol. Hierdie vermaninings is besonder belangrik omdat dit die verantwoordelikheid vir die huwelik gedeeltelik uit die hande van die verloofdes neem. Die verdere voortgang daarvan is in 'n groot mate 'n familie-aangeleentheid.

Nadat die verlowing aangegaan is, word namens die bruidspaar formeel verlof gevra om in die huwelik te tree. Dit word deur die !game-#gan-aoti* (trouvraers) gedoen. Eers word toestemming van die meisie se moeder verkry en daarna van haar vader. Soms duur hierdie onderhandelinge baie lank. Sodra dit afgehandel is, kan die voorbereidings vir die huweliksvoltrekking en die daaropvolgende huweliksfees begin.

(iv) Huweliksvoltrekking

Alle huwelike word vandag in 'n kerk of voor 'n landdros voltrek. Soos reeds vermeld, is dit gebruikelik dat dit in die kerk waarvan die vrou 'n lidmaat is, plaasvind. Hierdie gebruik word deur segspersone soos volg verduidelik: "Omdat die man iets van die vrou se familie ontvang, daarom moet hy in haar kerk trou." Ons het klaarblyklik hier met 'n vorm van kompensasie te doen.

Voor die huweliksplegtigheid vergader die bruihofgaste by die bruid se ouerhuis, vanwaar hulle in 'n optog na die kerk beweeg. Hieraan neem onder meer die "strooimense", bruidspaar en 'n ouderling of raadslid deel. Laasgenoemde persoon loop gewoonlik voor. Dit is nie gebruikelik dat die bruid en bruidegom "saam strooi nie", dit wil sê langs mekaar loop nie. Die bruidegom stap gewoonlik langs een van sy susters terwyl die bruid

* Verwante van die man se moeder, gewoonlik ou vrouens.

langs een van haar broers loop. Ander persone wat spesifiek deur die familie hiervoor aangewys is, kan egter die plek van bogenoemde verwante inneem. Benewens hierdie persone word vier strooijonkers en dieselfde getal strooimeisies deur beide families aangewys.

Na die huweliksvoltrekking beweeg die optog terug na die bruid se ouerhuis waar die huweliksfees plaasvind. Die volgorde waarin die persone stap word egter gewysig deurdat die bruidspaar nou voor loop.

Geen huweliksvoltrekking word as finaal beskou nie alvorens die sogenoemde awa (aba) gomas (letterlik abba koei), nie gelewer is nie (Vgl. Schapera 1963: 246). Die awa gomas word deur die man aan die vrou se moeder, of aan die persoon wat haar versorg en grootgemaak het, gegee. Indien die man nie in staat is om 'n koei te gee nie, kan hy kleinvee ter waarde van 'n bees (gewoonlik ses diere), of geld lewer. Gevalle is bekend waar 'n vrou se moeder oorlede is voordat die awa gomas gelewer kon word. Die man koop in sulke gevalle gewoonlik haar doodskis om hiervoor te vergoed.

Na 'n periode van nagenoeg 'n jaar, ontvang die vrou van haar vader, of as hy reeds oorlede is, van een van sy broers geskenke. Volgens segspersone word dit gedoen "sodat die man se familie nie sal sê dat die vrou se familie niks gehad het nie." Interessant is die feit dat daar altyd iets in reserwe gehou word, in geval 'n huwelik ontbind word en die vrou na haar ouerhuis moet terugkeer. Hierdie gebruik vervul 'n stabiliserende funksie ten opsigte van die behoud van 'n huweliksband.

(v) Huweliksfees

By geleentheid van die huweliksfees word die huis van die bruid se ouers soms deur ronde, witgeverfte klippe wat in 'n sirkel daar-

omheen geplaas is, aangedui.

Die voorbereidings vir 'n huweliksfees begin reeds 'n paar dae voor die huweliksbevestiging en is veral vir die man en sy familie 'n duur aangeleentheid. Hulle is naamlik verantwoordelik vir die voorsiening van alle benodigdhede vir die hou van 'n huweliksfees. In hierdie verband bestaan daar hedendaags vir hulle 'n keuse: óf hulle voorsien slaggoed plus ander benodigdhede, óf 'n kontantbedrag (gewoonlik R100) en ander benodigdhede. Die benodigdhede sluit trouklere, skoene, kouse sowel as 'n rok wat die dag na die huweliksbevestiging gedra word, in.

Die tradisionele huweliksfees word deur die slag van verskeie diere gekenmerk. Gewoonlik word daar nagenoeg ses diere, meestal bokke, geslag. Die tradisie bepaal dat daar ten minste een hamel wat deur die "troumense", dit wil sê die bruidspaar sowel as die strooijonkers en strooimeisies geëet word, voorsien moet word. As die slaggoed beeste insluit, is dit gewoonlik koeie aangesien hulle, volgens segspersone, "beter vet word as osse of bulle." In die geval van kleinvee word oorwegend hamels en ramme geslag. As dit ooie sou wees, word gesê dat die man se familie baie arm is.

Dit is gebruikelik dat die persoon of persone wat vir die verskaffing van die vleis verantwoordelik is daarvan aan die predikant of pastoor moet gee wat die huwelik bevestig het.

Hierdie slagtery tydens 'n huweliksfees word !Gū ʔa genoem. Volgens 'n segspersoon beteken dit "om vir die manlike geslagsdele te slag" en is klaarblyklik van simboliese betekenis.

Die familie van die man besluit vooraf watter persone vir die byeenbring en oorhandiging van die slaggoed sowel as die ander benodigdhede aan die familie van die vrou verantwoordelik is.

Hiervoor word twee persone aangewys, gewoonlik 'n ouer broer en -suster van die man. Daar word ook ooreengekom wanneer hierdie goedere na die familie van die vrou geneem moet word, sowel as watter diere en deur wie dit geslag gaan word. Soos reeds vermeld, vind die slagtery van diere en die oorhandiging van hierdie goedere reeds 'n dag of twee vóór die huweliksbevestiging plaas.

Vroulike lede van die bruid se familie neem dit in ontvangs en selekteer by hierdie geleentheid die diere wat geslag moet word. Voordat dit deur lede van die man se familie geslag word, verklaar die verantwoordelike manspersoon, gewoonlik 'n ouer broer van die man, dat "hulle swak mense is, maar nogtans hul kant bring."

Nadat die diere geslag is, word die vleis uitmekaar gemaak en op 'n seil uitgepak sodat die aanwesige lede van die vrou se familie "dit met hul eie oë kan sien". Vroeër is selfs die oneetbare dele soos die pens en gal vertoon sodat daar geen twyfel kon bestaan dat al die vee wel geslag is nie. Hierna word al die ander benodigdhede soos voedsel en klere een vir een op die seil geplaas. Daar word noukeurig gelet dat daar genoeg voorrade is. Die vrou se familie het die reg om enige ander goedere wat nog kortkom aan te koop - anders "terg" die families mekaar. Nadat hierdie goedere aan die vrou se familie oorhandig is, word daar vandag dikwels 'n lied gesing en 'n kort gebed gedoen.

In sommige gevalle gebeur dit dat die man nie in staat is om op 'n gegewe tydstip genoeg slaggoed byeen te bring nie. Hy kan dan uitstel vir die lewering daarvan vra, maar is verplig om ten minste een hamel vir die "troumense" te verskaf.

Benewens diere afkomstig van die man se familie, word daar ook slaggoed wat deur die vrou se familie verskaf is, geslag.

Dit staan as !gāme-#a!oab ("terugslag van die vrou") bekend.

Die slaggoed is gewoonlik die helfte van die getal wat deur die man se familie verskaf is. Net soos in die geval van die man se familie, kan die vrou se familie ook uitstel vir die nakoming van die !gāme-#a!oab, vra. Volgens segspersone laat die nakoming hiervan die vrou "veilig" by die man voel en word dit as goeie maniere beskou.

Die ander alternatief is dat die man en sy familie, nadat hulle die "trouklere" sowel as die hamel vir die "troumense" en die benodigdhede vir een dag verskaf het, 'n kontantbedrag van nagenoeg R100.00 gee. Gewoonlik word dit gedoen in gevalle waar die man nie slagdiere in die hande kon kry nie of as die vrou se familie die kontant verkies.

In die reël is alle lede van die gemeenskap welkom om 'n huweliksfees by te woon. Dit gebeur dikwels dat persone wat dit nie kan bywoon nie, voedselhouers na die fees stuur met die doel dat daar van die voedsel aan hulle gestuur word. Die huweliksfees is inderdaad 'n gebeurtenis waarby die gemeenskap as 'n geheel betrokke is en die algemene opvatting is dat dit 'n genotvolle aangeleentheid vir almal moet wees.

(vi) Inwoning na die huwelik

Vroeër het getroude persone vir 'n sekere periode, gewoonlik totdat die eerste kind gebore is, in die omgewing van die vrou se ouers gewoon. Dit word !ui-//an ("skoonbly") genoem. Na sodanige periode van uxorilokale inwoning is die vrou "uitgevra" (!gan-#ois). Dit is gewoonlik deur die man se moeder se suster gedoen. Nadat 'n vrou "uitgevra" is, het sy saam met haar man neolokaal ingewoon.

In sommige gevalle en onder bepaalde omstandighede woon mense vandag nog uxorilokaal in. Indien 'n man op sodanige in-

woning besluit, word hy egter nie toegelaat om besluite betreffende sy skoonouers se huishouding te neem nie. In ander gevalle word deur die betrokke families ooreengekom dat die man by sy skoonouers moet bly omdat hulle oud en sieklik is en 'n manspersoon benodig om hulle te begrawe. Sodanige ooreenkoms het gewoonlik erfregtelike implikasies. In beperkte gevalle, soos by enkele Witboois op Gibeon, kom virilokale inwoning voor. Onderzoek het egter aan die lig gebring dat neolokale inwoning in die meerderheid van gevalle voorkom.

(vii) Owerspel en kinderlose huwelike

Owerspel word deur die gemeenskap afgekeur en die kerke tree ten strengste daarteen op. Indien dit wel voorkom, gee dit soms aanleiding tot die ontbinding van die huwelik. Selfs in gevalle waar die man of die vrou steriel is, word sodanige verhoudinge veroordeel.

In laasgenoemde geval gee die man of vrou se getroude broer of -suster aan die kinderlose egpaar 'n kind. Dit word tydens 'n doopplegtigheid gedoen. Sō 'n kind ontvang die familienaam van sy peetouers en word voortaan as hul eie beskou.

(viii) Sluiting van 'n nuwe huwelik

In gevalle waar persone wat voorheen getroud was in die huwelik tree, is dit verpligtend dat hulle "gesny" moet word. Dit word soms twee weke of langer nā die huweliksbevestiging gedoen.

Enige volwasse persoon wat kennis dra van die besondere snytegniek, maak 'n kort sny aan die bo-boude of heupe van die bruidspaar. Hierop word hulle liggame teenmekaar gedruk "sodat die bloed kan meng." In die verlede is die sweet en vullis wat aan die man se liggaam gekleef het verwyder en in die snytjie

wat aan die vrou se heup of bo-boud gemaak is, gevryf. Dit wat weer aan die vrou se liggaam gekleef het, is in die snytjie wat aan die man se heup of bo-boud gemaak is, gesmeer. Vandag word salpeterpoeier oor die onderskeie snye gestrooi. Volgens segspersone is dit 'n goeie ontsmettingsmiddel. Hierdie handeling word !Gao-#goms genoem.

As motivering vir die nakoming van die !Gao-#goms word gesê dat die twee persone siek sal word indien hulle nie gesny word nie. Informante is verder van mening dat, indien die man nie die !Gao-#goms ondergaan nie, sy dikderm by sy bobeën sal uitgroeï en dat hy later sal sterf. In die geval van die vrou word gesê dat sy die man "siek" sal maak as hulle geslagsomgang sou hê.

In die lig van genoemde motiverings moet die !Gao-#goms onses insiens as 'n reinigingsritus beskou word. Persone wat vir 'n tweede keer in die huwelik tree, verkeer gedurende hierdie oorgangsfase in 'n toestand van !nau wat nie alleen vir hulself nie, maar ook vir ander mense gevaar inhou. Hulle moet derhalwe ritueel gereinig word (Vgl. Hoernlé 1918: 65 - 82).

Vroeër was mans versigtig om nie dieselfde saal te gebruik as wat deur 'n manspersoon wat nie "gesny" is nie gebruik is. Mense het ook nooit dadelik op 'n stoel gesit waarop sô 'n man of vrou voor hulle gesit het nie. Die stoel is eers toegelaat "om af te koel." In beide gevalle is beweer dat ander mense versigtig moes wees om nie op hierdie wyse siek te word nie.

Volgens segspersone word die nakoming van die !Gao-#goms steeds as noodsaaklik beskou. 'n Informant verduidelik soos volg: "Die grootmense eis dat jy jou moet laat sny sodat daar nie onnodige siektes kom nie."

Dit is gebruikelik dat die persoon wat die snywerk verrig,

vergoed moet word. Hy neem gewoonlik die man sowel as die vrou se onderklere vir homself. Dit word //am genoem wat letterlik "die wegvat van die onderklere" beteken. Benewens die verwydering van hul onderklere, word daar gewoonlik 'n bok vir hom geslag. Geld word vandag ook as vergoeding aangebied (Vgl. Schapera 1963: 254 - 256).

(ix) Ontbinding van die huwelik

By die Nama word daar 'n premie op die behoud van die huweliksband geplaas. Gevalle van ontbinding van die huwelik kom derhalwe selde voor en word deur die gemeenskap afgekeur.

Die vernaamste redes vir die ontbinding van die huwelik is: egbreuk, mishandeling van die vrou deur haar man, drankmisbruik (waarskynlik in toenemende mate) en die verwaarlosing van die kinders.

Indien 'n huwelik nie wil vlot nie, beraadslaag die volwasse lede van beide families daaroor. Die getroudes word gewoonlik hierop vermaan. As die vermanings nie help nie, word hulle na die kerk verwys. Slegs in gevalle waar die kerkamptenare ook nie die twee persone kon versoen nie, word 'n skeisaak in 'n hof aanhangig gemaak. In gevalle waar daar minderjarige kinders is, word die toesig oor hulle gewoonlik aan hul moeder toegestaan.

(e) Dood en Begrafnis (//Ōb, //Khōs)

(i) Doodstyding

Vandag word die doodstyding meestal telefonies aan die naasbestaendes gekend gemaak. Vroeër is persone te voet of te perd met briefies na die familie gestuur om dit oor te dra.

In Gibeon word 'n "doodsklok" gelui om die mense van 'n persoon se dood in kennis te stel en 'n bepaalde persoon is hier-

voor verantwoordelik. Verskeie toonhoogtes, elk met 'n spesifieke betekenis, word onderskei: In die geval van 'n volwasse persoon wat plaaslik oorlede is, word die klok eers 'n paar maal vinnig geslaan, waarop dit drie keer hard gelui word. Twee harde slae dui aan dat 'n kind plaaslik oorlede is, terwyl drie harde slae, gevolg deur 'n pouse en 'n paar vinnige slae, aankondig dat iemand van buite oorlede is.

(ii) Versorging van die lyk

Die lyk word in die huis van die oorledene gelaat. Daar word dit deur ou vrouens gewas en skoon klere of 'n lykkleed aangetrek. Hierdie vrouens kalmeer en troos ook die naasbestaandes.

Vroeër is 'n vrou nie toegelaat om haar sterwende kind te aanskou nie. Na bewering sou dit sy lyding verleng. Daar is verder gesê dat die droefheid vir 'n vrou te veel sou wees indien sy die lyk sou hanteer. 'n Vrou word vandag ook nie toegelaat om die lyk van haar man te hanteer nie. Die verklaring hiervoor is dat sy "deurmekaar" sal raak, dit wil sê dinge sal doen sonder om te dink. Hierdie verskynsel word !gâu-ei genoem.

Budack se bevindinge ten opsigte van die versorging van die lyk in die Tsēs-reservaat is ook op Gibeon van toepassing: "Net nadat die persoon oorlede is, maak vroue sy oë en sy mond toe. Daarna word die lyk reguit op sy rug gelê. Die arms moet uitgestrek wees en die handpalms op die bobene lê. As die hande oor die bors gekruis sou wees, is dit volgens die informante uiters moeilik om die lyk in die doodkis te kry. Hierna word die lyk met water en seep gewas" (1965: 130 - 131).

Nadat dit in kisklere geklee is, word die lyk in die huis waar die oorledene gewoon het, sorgvuldig in die kis geplaas. Dit is gebruikelik dat volwassenes na die "gesig" van die oor-

ledene kom kyk alvorens die kis se deksel finaal toegemaak word.

Gedurende die tyd wat die lyk in die huis is, word dit deur sowel mans as vroue bewaak. Die lykwaak verhoed volgens segspersone dat honde of katte aan die lyk vreet. Ook kinderlyke word bewaak. Gedurende die lykwaak word gewyde liedere gesing. Die sang verdryf na bewering die eensaamheid van die oorledene.

(iii) Begrafnis

Die manlike "kindred"-lede van 'n oorledene is verantwoordelik vir die grawe van die graf. Die doodskis word deur die familie van die oorledene gekoop. 'n Bepaalde persoon soos 'n ouer broer of -suster word hiervoor verantwoordelik gehou. In gevalle waar mense nie 'n kis kan bekostig nie, word dit self vervaardig.

'n Begrafnis is net soos 'n huwelik 'n familie-aangeleentheid en word deur soveel familielede as moontlik bygewoon. Gevalle is bekend waar dit uitgestel is ten einde lede van beide families geleentheid te gee om dit by te woon.

Die verwante van die oorledene bepaal die begrafnisdatum wat vroegtydig aan die predikant of pastoor (//khā-//khā-aob) bekend gemaak word. Die spesifieke tyd waarop die begrafnis plaasvind, word deur die gelui van 'n kerkklok aangedui. Aanvanklik word dit sag en stadig gelui as teken vir die begrafnisgangers om gereed te maak. Hierna word dit baie stadig gelui. Dit is 'n aanduiding dat die predikant, familie en gemeentelede na die huis van die oorledene moet gaan.

Hier word 'n lied gesing, uit die Bybel gelees en gebid. Hierop beweeg die stoet na die begraafplaas. Vooraan stap die predikant of pastoor, gevolg deur die draers met die kis, die naaste familie van die oorledene waaronder die rouklaers, die volwasse lidmate en kinders.

Die begrafnisdiens word by die graf gehou waartydens die begrafnisformulier gelees word. As die oorledene 'n Nama was, word die formulier in Nama gelees. In die geval van Kleurlinge word dit in Afrikaans gedoen. Die liturgiese prosedure word nou voortgesit met gebed en sang. Hierna word die dankbe-
tuigings asook moontlike versoeke van die familie en vriende van die oorledene deur 'n persoon wat deur hulle aangewys is, bekend gemaak. Nadat die predikant, naaste familie en die gemeentelide 'n bietjie sand op die kis gegooi het, word die graf deur manspersone toegegooi.

Hierop word 'n klip of houtkruis met die naam van die oorledene, sowel as sy geboorte- en sterfdatum daarop, deur die naaste familie by die graf ingeplant. Dikwels het die klip 'n bepaalde vorm om aan te dui wie daar begrawe is. Indien die familie besluit om 'n grafsteen op te rig, word dit gewoonlik na een jaar gedoen. Budack (1965: 133) se bewering dat die oprigting van 'n kruis die sogenaamde /hei-/nūn, "vaalbene", bese geeste of spoke van die plek weghou geld ook vir die Nama van Gibeon.

(iv) Begrafnisgebruike

Ten spyte van meer as honderd-en-vyftig jaar van sending-
arbeid onder die Nama, het hierdie mense nog heelwat van hul tradisionele opvattinge en -gebruike behou. Genoemde opvattinge kom veral gedurende krisistye soos die dood na vore en vind onder meer uitdrukking in enkele begrafnisgebruike wat vandag nog nagekom word. In die geheues van ouer mense leef daar nog etlike vroeëre gebruike in hierdie verband voort.

Vroeëre gebruike

'n Swanger vrou is nie toegelaat om 'n lyk te aanskou nie. Verder is beweer dat 'n jong, swanger vrou wat verongeluk het, nie

deur almal gesien mag word nie.

Volgens segspersone bestaan daar steeds by ouer persone die opvatting dat indien die grafgrawers moeilik aan 'n graf grawe, byvoorbeeld as gevolg van harde grond, daar vir hulle 'n bok geslag moes word. Hierdie dier se vleis is nie gebraai nie, maar gekook. Indien dit nie gedoen is nie, sou die graf deur honde oopgegrawe en die lyk opgevreet word.

Die begrafnis is vroeër deur die stiptelike nakoming van die "doodslag" (/ / 0-ab) gekenmerk. Alhoewel daar steeds vir die begrafnisgangers 'n bok geslag word, verseker segspersone dat dit nie met die vroeëre slagtery vergelykbaar is nie.

Hedendaagse gebruike

Tans is dit gebruikelik dat al die begrafnisgangers onmiddellik na afloop van die begrafnis na die huis van die oorledene gaan om hulle hande met koue water en seep te was. Op navraag kon segspersone nie verklaar waarom dit gedoen word nie. 'n Algemene uitspraak was dat dit "uit gewoonte gedoen word". Onses insiens moet hierdie handeling as 'n reinigingsritus beskou word. Almal wat met die lyk in aanraking was, moet ritueel gereinig word (Vgl. Hoernlé 1918: 79 - 80).

Ander handelinge wat na die begrafnis uitgevoer word, staan in verband met rou. Sō is dit byvoorbeeld gebruikelik dat 'n man se hare geskeer word as sy vrou te sterwe kom. Die hare van vrouens word ook geskeer as hulle mans oorlede is.

'n Vrou waarvan die man oorlede is, word verder deeglik deur ou vrouens gewas. Eers word haar bolyf met die hande, waarin 'n bietjie water gegooi is, skoongevryf. Hierna word haar hele lyf gewas. Segspersone beweer "dat die vuiligheid wat sy tydens haar man se dood gehad het, afgewas moet word."

Hierdie handeling vind 'n dag na die begrafnis plaas. Die skoonvryf van die vrou se lyf en die verwydering van haar onderklere, word //am genoem.

Hierna word die klere van die oorledene uitgepak, met water besprinkel en in die son opgehang om droog te word. Dit staan as /om-/om-am bekend. Die klere word later weer deur die ou vrouens teruggepak. Persone wat goedere van die oorledene erf, word nou toegelaat om dit te verwyder.

'n Verdere begrafnisgebruik word in die grafdekorasies wat op etlike grafte voorkom, weerspieël. Die aanwesigheid van bottels, krale en ander voorwerpe is baie opvallend. Die meeste bottels bevat water, ronde klippies, rubberstroke (rekkies) of as. Op verskeie grafte is daar op elke hoek 'n bottel. Soms word daar 'n bottel aan die basis van die kruis of in die middel van die graf geplaas. Op kindergrafte verskyn daar dikwels bababottels of krale.

Segspersone gee uiteenlopende verklarings hiervoor. Sommiges beweer dat dit vir uitkenningsdoeleindes gedoen word en andere is van mening dat die oorledene van die water kan drink indien hy dors sou word. Die verdamping van die water word gewoonlik as 'n "bewys" aanvaar dat hy wel daarvan gedrink het (Vgl. Carstens 1966: 178).

HOOFSTUK VALLEDAAGSE LEWE

Die alledaagse roetine en gemeenskapsaktiwiteite van mense word onder meer deur die volgende faktore beïnvloed: omgewing, huishoudelike- en gemeenskapsorganisasie, arbeidsverdeling in terme van geslag en ouderdom en beroepsdifferensiasie (Lestrade 1966: 120). Soos vervolgens aangetoon sal word, speel bogenoemde faktore ook in die geval van die Nama van Gibeon 'n rol in die regulering van hul alledaagse lewe en aktiwiteite.

(a) Daaglikse Aktiwiteite

(i) Oggend

Die oggendroetine van die Nama kan in aktiwiteite vóór en ná ontbyt verdeel word.

Volwassenes staan soggens op sodra dit lig word; vroue gewoonlik eerste, in die somer nagenoeg om 06h00. In wintertye is die opstaantyd ongeveer 'n uur later. Nadat die vrou aange-trek het, begin sy om die voorbereidings vir die oggendete te tref. Dit sluit onder meer die volgende aktiwiteite in: die pak van die vuur, haal van water (indien dit naby beskikbaar is), rangskikking van kookgerei om die vuur of op die stoof, sowel as die byeenbring van alle voedselbestanddele wat vir die voorbereiding van die ete benodig word.

Hierop was die vrou haar hande en gesig en stel sy vas of die ander gesinslede al wakker is. Diegene wat opgestaan het, was hulself in 'n skottel of emmer wat die vrou die vorige aand vir dié doel op 'n geskikte plek geplaas het. In gevalle waar ouers klein kindertjies het, is dit haar taak om hulle te help was en hul

klere aan te trek. Dit is haar verantwoordelikheid om toe te sien dat skoolgaande kinders netjies gekleed is.

Nadat almal opgestaan en gewas het, word koffie of tee gedrink, waarop gesinslede wat skool- of werkverpligtinge moet nakom die huis verlaat. Die vrou of 'n groterige dogter(s) verrig hierop verskeie huishoudelike take soos die aankantmaak van vertrekke.

Teen nagenoeg 10h00 is die skoolgaande kinders weer tuis, aangesien hulle dan 'n lang pouse het. In die geval van gesinne met skoolgaande kinders word ontbyt gedurende hierdie tyd geëet. Vir sommige gesinne op Gibeon is dit die enigste maaltyd wat gedurende die dag genuttig word. Ander verkies weer om nie soggens te eet nie, maar gedurende die middag. Volgens verskeie segspersone word die hoeveelheid maaltye wat per dag geëet word, hoofsaaklik deur die inkomste van die gesin bepaal.

Die voorbereiding van voedsel is die taak van vroue. Alhoewel die Nama graag melk en vleis eet, is dit nie altyd in die dorp bekombaar nie. Mieliepap en koffie word derhalwe gewoonlik soggens geëet. Vir baie mense is suur- of dikmelk verkieslik bo tee of koffie. Dié melk word in 'n spesiale kalbas (awas) gehou. Laasgenoemde dien ook as "karring" vir die maak van botter.

Die karringtegniek wat vandag deur die Nama van Gibeon gebruik word, is wesenlik nog dieselfde as dié wat deur Schapera (1963: 237) beskryf is: "The milk is poured into a calabash, the narrow opening of which is closed with a cork. Occasionally the freshly-cut thick roots of a certain plant (?Portulaca sp.) are put in with the milk to increase the yield of butter. The calabash is rolled to and fro on some skins, in full sunlight or near the fire; and after about three hours of this rolling it is gently shaken, so that the butter which has formed can gather on the surface. The remaining liquid is then run off and drunk, and the

butter heaped up in a wooden pail." Hedendaags word botter in metaalemmers in plaas van houtemmers opgegaar.

Die ou mense beskou die besit van sō 'n kalbas as onontbeerlik vir die grootmaak van kinders, aangesien die meeste Namababas steeds met verdunde bokmelk gevoed word. Die belangrikheid van sodanige kalbas word vandag nog in die volgende lofspreuk besing:

Awas di gares

"Sa goasa ta ga !gâise //Nai,
 !uri-Khoib /guib xa /uhe,
 Xawe ne !hub di Khoisib xa
 goma ge tsoa-tsoa-Xuhe,
 tsî netses gose !gôahe hâs,
 sas, gei-khoin tsîn di samse,
 sas !oan ta #kari /gôana //gâs,
 tsî /uni khoin ta gamse.
 !Hanab !Nas ge mâtsexa xu
 matin ta Khoina go si
 /Huwub a gei !keis hoasan a /u,
 gei- !gâse ên ga ho si.
 On dâb /Ka sasa ra !Kho-!oa
 tsî !gâise hana ra //a - //a,
 tsî sa êsasiba ra !hoa,
 dein hoan, /gêi / 'man ta ma - //na.
 Tsî om-tares tsegorobe
 ra ! gâise sisen-u si
 tsî ! hao-khoib tsîn ta sasa !ke
 tsî //Khoab /Ka ra ! hoa-u si.

Ao-xuhe ran ge geirana
 xawes ta sasa sôuhe
 tsî toas nis gose !gôasib /Ka
 ôasase ra #gou- #gouhen."

Vertaling:

Lofspreek vir 'n kalbas

"As ek jou loflied lekker sing,
 net die witman weet niks van jou,
 maar die inwoners van hierdie land
 het kamma met jou begin.
 Tot vandag toe word jy eerbiedig,
 jy, die speen van die grootmense,
 na jou dors (verlang) die kleintjies,
 en almal neem 'n slukkie van jou.
 Vandat jy in die tuin geplant word
 kyk die mense na jou,
 dat die swoeg baie is weet hulle nie,
 hulle begeer (jou) altyd baie.
 Hulle ontvang jou met blydschap
 en berei jou goed voor.
 Verder vertel hulle van jou skoonheid,
 want jy gee melk af sonder om snoep te wees.
 Die huisvrou werk daaglik sorgvuldig met jou,
 selfs vreemdelinge hou jou dop,
 en praat opgewek van jou.
 Die oues word weggegooi,
 maar jy word bewaar,
 totdat jy met eer uitgedien (gebruik) is."

Die kalbasse word gekleur deur 'n mengsel van bokvet en fyn, rooierige klip daaraan te smeer. Vir die skoonmaak van 'n kalbas word 'n bietjie riviersand en water daarin gegooi terwyl dit geskud word. Met behulp van 'n krom stok word die binnewande daarvan skoongekrap. Indien 'n kalbas melk bevat, word die opening met 'n dun stokkie toegesteek. Soms word 'n riempie vir dra- of hangdoeleindes om die nek daarvan gebind.

Volgens Schapera word by die Nama die oggendete met 'n spesifieke term, sobos, aangedui (1963: 239). T.o.v. Gibeon kon geen besondere benaming daarvoor gevind word nie, maar wel vir die middag- sowel as aandetes. Vir eersgenoemde is dit Tse ! gâ//aib #ûs, terwyl laasgenoemde as Tsuxn # ûs bekendstaan.

Soos reeds vermeld, word voedsel deur die vrou of haar groterige dogter(s) voorberei. Dit word op 'n stoof of buitekant die huis oor 'n oop vuur gedoen.

Vanweë die handhawing van streng geslagskeiding, sit alle gesinslede nie bymekaar wanneer hulle eet nie. In gevalle waar 'n gesin oor 'n eettafel beskik, is dit gebruikelik dat slegs die man en sy groot seun(s) om die tafel sit. Manlike gaste en -besoekers kan ook hier plaasneem. Die vrou sowel as haar dogter(s) en alle kleiner kinders eet óf in die kombuis, óf hulle sit eenvoudig op die vloer. Vroeër is selfs seuns nie toegelaat om in die geselskap van volwasse mans te eet nie.

Die betrokke vroulike persoon wat die voedsel voorberei het, skep en verdeel dit. Dit is gebruikelik dat die man eerste daarvan ontvang, daarna die kinders en dan sy self. In gevalle waar manlike besoekers vir ete uitgenooi is, word hulle eerste bedien.

Tans word daar geen besondere voedseltaboes aangetref nie. Die meeste mense eet met hulle hande, of gebruik 'n lepel of vurk. Nadat 'n man klaar geëet het, word sy bord deur 'n kind of sy vrou

verwyder. Laasgenoemde persoon of haar dogters is verantwoordelik vir die was van die skottelgoed.

(ii) Voor- en Namiddag

Gedurende hierdie tyd van die dag hou vrouens hulself veral met huishoudelike- en persoonlike take besig. Mans daarenteen verrig soms herstelwerk aan die huis of besoek ander manspersone. Oor die middaguur is daar 'n rusperiode.

Die vernaamste take van 'n vrou staan in direkte verband met haar huis en gesin. Baie tyd word derhalwe aan die skoonmaak van die huis, bymekaarmaak van vuurmaakhout, haal van water, voorbereiding van voedsel en winkelbesoeke bestee. Benewens hierdie huishoudelike pligte, het 'n vrou persoonlike take soos klerewas, naald- en strykwerk asook die versiering van haar liggaam.

Hierdie aktiwiteit is baie tydrawend. Behalwe skoonheidsmiddels wat in die handel beskikbaar is, word daar van plantaardige- en mineraalbestanddele gebruik gemaak. Die vernaamste in hierdie verband is die aanwending van die wortel van die kameeldoringboom (*Acacia giraffae*), in Nama bekend as !Gû. Nadat dit fyngemaal is, vertoon dit rooierig van kleur. Hierna word dit met bokvet tot 'n rooierige pasta gemeng wat op die voorkop, wange en om die mond gesmeer word. Die aanwending hiervan beskerm die vel teen skerp sonlig en wind. Verder word 'n sagte, rooierige klip (! nouĩ), nadat dit fyngemaal en met bokvet gemeng is, vir dieselfde doel aangewend.

Die vervaardiging van lyfpoeiers word vandag slegs deur enkele ou vrouens beoefen. Een besondere tipe is 'n mengsel van bokvet en verskeie plantaardige bestanddele, bekend as sâĩ. Verder word 'n klein, groen rankplantjie gedroog, fyngemaal en die poeier (/ûi#sii) op die lyf gegooi. 'n Derde plantaardige bestanddeel wat vir die vervaardiging van lyfpoeier gebruik word,

is 'n klein bossie met 'n skerp reuk. Dit groei na goeie reëns in die Visrivier en word nūnuĩ genoem.

Klerewas en strykwerk is vername vroue-aktiwiteite. Eersgenoemde word in 'n sinkbad verrig. Hiervoor word 'n verskeidenheid winkelseep en waspoeiers gebruik. Nadat die klere gewas en opgehang is, word dit gestryk. Naaldwerk is 'n gereelde aktiwiteit en elke vrou het haar eie naaldwerksakkie. Groterige dogters word geleer om hierdie take te verrig en help gewoonlik hul moeders daarmee.

Die voedselvoorbereiding vir die middagete word deur die vrou gedoen. Soos reeds vermeld, eet baie mense nie soggens nie en derhalwe is die middagete belangrik. Tradisioneel is melk en vleis vir die Nama basiese voedseltipes en word gewoonlik tydens middagetes genuttig.

Na die middagete is daar 'n rusperiode. Gedurende die somermaande is dit dikwels sō warm dat mense langs die huise in die koelte slaap. Veral diegene wat die vierkantige sinkhuisies bewoon, word deur die versengende somerhitte na buite gedryf.

Die vernaamste aktiwiteite wat deur vroue en dogters gedurende die namiddag verrig word, is die haal van hout en water sowel as besoeke aan winkels. Soms kuier hulle by ander vrouens, maar gewoonlik is dit die mans wat meer dikwels hul vriende en verwante besoek. By sō 'n geleentheid word daar graag gerook en indien drank beskikbaar is, gedrink. Vroeër is hout- en seepsteenpype gebruik, maar vandag word pype in die winkels gekoop. Onder volwasse mans word die tradisionele gebruik om 'n pyp in die rondte te stuur nog aangetref. Rook en drink is belangrike ontspanningsaktiwiteite vir die Nama.

Hout word gedurende die namiddag gesoek, maar op reënerige dae word dit reeds in die oggend gedoen. Gewoonlik word dit deur

die vrou en haar kinders bymekaargemaak. Ouer persone wat nie self hout kan soek nie, stuur hul kleinkinders om dit te doen. Benewens harde houtsoorte wat goeie kole maak, word fyner houtjies ook versamel. Die hout word in 'n bondel vasgemaak en op die kop gedra. Aangesien dit in die onmiddellike omgewing van Gibeon skaars is, moet mense derhalwe lang versameltoegte onderneem.* Soms gaan die mans met 'n donkiekar om groter hoeveelhede op te laai.

Die meeste huise op die dorp is binne bereikbare afstand van 'n kraan geleë. Gevolglik word water in emmers getap en huis toe gedra. Daar word dit in die emmer gelaat, of in 'n drom gegooi. Dié water word vir drink-, was- en kookdoeleindes gebruik.

Die relatief, onafhanklike status van die Namavrou is deur verskeie skrywers beklemtoon (Vgl. Vedder 1966: 135; Schapera 1963: 251). Dit kom o.m. na vore in haar seggenskap oor die besteding van geld. Veral wanneer 'n man nie finansieel onafhanklik is nie, gee hy gewoonlik die meeste van sy geld vir sy vrou om te bestee. 'n Vrou is egter verplig om baie versigtig daarmee te werk. 'n Verdere rede vir hierdie gebruik is volgens segspersone daarin geleë, dat sommige mans geneig is om oormatig geld vir die aankoop van alkoholiese drank te bestee. Die gevolg hiervan is onder meer dat daar nie voldoende geld vir die aankoop van voedsel beskikbaar is nie. Om dit te voorkom, behartig die meeste vrouens, uitgesonderd diegene wat self alkohol-verslaafdes is, alle voedsel- en huishoudelike aankope. Sommiges koop hul benodigdhede op Marienthal, terwyl ander by 'n nabygeleë plaaswinkel of by plaaslike winkels sake doen.

Mans wat werkloos of tuis met verlof is, word deur hul vrouens verplig om hulself besig te hou. Kinders word dikwels

*Die departement Kleurling-Rehoboth- en Namabetrekkinge het 'n aantal boompies langs die Visrivier aangeplant wat in die toekoms dié probleem kan oplos.

deur hul ouers rondgestuur en bestee verder hul vrye tyd deur aan verskeie ontspanningsaktiwiteite soos speletjies, deel te neem.

(iii) Aand

Aandete (Tsuxn#ûs) word deur diegene genuttig wat dit kan bekostig. Die meerderheid mense drink egter slegs tee of koffie voor slapenstyd.

Gesinslede bring die aande saam deur. Vroeër is volkvertellinge deur grootouers aan hul kleinkinders gedurende hierdie tyd vertel maar tans is dit nie meer gebruiklik nie.

In die verlede het gesinslede saam in een ronde hut geslaap, maar tans het die kinders aparte slaapvertrekke. Die meeste kinders slaap steeds tot hul mondigwording op die vloer. Slegs ouer kinders beskik oor 'n bed.

Slapenstyd wissel gedurende die loop van die jaar. In die winter is dit nagenoeg om 21h00, terwyl mense in die somer nie voor 23h00 gaan slaap nie. Die verklaring hiervoor is dat dit snags sô warm is, dat 'n mens tog nie gou aan die slaap raak nie. Gedurende wintertye word die vuur dikwels smeulend in die huis gehou om hitte te verskaf. Baie ou mense slaap onder velle of karosse maar die meer gegoede- en jonger persone gebruik lakens en komberse.

(iv) Naweke en Vakansiedae

In teenstelling met die relatiewe onaktiwiteit van mense gedurende weeksaande, word naweke en vakansiedae deur aktiewe sosiale verkeer en bedrywighede gekenmerk. Hierdie periodes gaan dikwels gepaard met 'n toename in voedselverbruik vanweë die talle besoeke wat persone van buite aan die dorp bring.

Soms ontstaan daar 'n akkommodasieprobleem soos byvoorbeeld tydens die jaarlikse Witbooi fees (Vgl. Hoofstuk II). Die meeste huwelike, begrafnisse en doopplegtighede vind gedurende hierdie tyd plaas. Die tradisionele Namadans (Nama ≠ nab) word gewoonlik gedurende 'n naweek gehou. Alkoholiese drank word tydens naweke en vakansiedae in groot hoeveelhede verbruik. Aanrandings en selfs moorde is soms die gevolg hiervan.

(v) Kerk en Skool

Die tradisionele religie van die Nama is grootliks deur die Christelike godsdiens vervang. Die gevolg hiervan is onder meer dat byna al die inwoners van Gibeon as Christene deurgaans en dat die kerk 'n vername rol in die mense se alledaagse lewe speel. Sondag word byvoorbeeld as "kerkdag" bestempel.

Die aanwesigheid van 'n aantal kerkgeboue is 'n opvallende verskynsel van die dorp se residensiële patroon (Vgl. Hoofstuk III). Die drie grootste kerke in terme van lidmaatskapgetalle is die Evangelies-Lutherse Kerk (die eertydse Rynse Sendingkerk), die Rooms-Katolieke Kerk en die African Methodist Episcopal Church.* Kleiner kerke is die Rynse Kerk en die Nederduits-Gereformeerde Sendingkerk. Die Apostoliese Geloofsending en die Metodiste hou slegs periodiek plaaslike dienste, aangesien hulle nie plaaslik oor kerkgeboue beskik nie.

Die kerke het deel geword van die sosiaal-kulturele lewe van die Nama en voorsien in belangrike gemeenskapsbehoefte. So byvoorbeeld word die enigste kliniek op Gibeon deur die Rooms-Katolieke Kerk beheer. Laasgenoemde en die Evangelies-Lutherse Kerk het

*Oor die redes waarom sommige Nama hulle in 1946 by hierdie kerk aansluit het, kan die werke van Schlosser (1958) en Sundermeier (1973) geraadpleeg word. Dit is interessant dat Schlosser die aanhang wat Markus Witbooi, vorige kerkleier op Gibeon, geniet het, aan die "verering" van wyle Kaptein Hendrik Witbooi toeskryf (1958: 75, 85). Vergelyk ook Sundermeier (1973: 46).

versorgingskemas vir ouer- en armlastige lidmate (Vgl. Hoofstuk VI). Benewens genoemde funksies, vervul die kerke 'n opvoedingsrol en skep dit leierskapgeleenthede vir lede van die gemeenskap. As sodanig is dit vername ontwikkelingsagente. Bowenal is die kerke instrumente van sosiale kontrole vanweë hul Woordverkondiging en gemeentelike beheer.

Die African Methodist Episcopal Church vervul 'n stabiliserende rol ten opsigte van die behoud van die tradisionele politieke stelsel van die Witboois en bied waarskynlik die meeste ruimte vir uitlewing van die Nama se kultuureie. Voorbeelde hiervan is die vername rol wat hierdie Kerk tydens die jaarlikse Witbooi fees speel, die feit dat al die lede van die tradisionele stamregering van die Witboois lidmate van die African Methodist Episcopal Church is, die finansiële bydrae wat lidmate tot die onderhoud van die Witbooi-kaptein lewer, die hoeveelheid Nama-liedere wat binne dié Kerk gebruik word en die gebruik van Nama as kerktaal.

Skynbaar speel vroulike lidmate 'n vername rol in die organisasie en funksionering van die kerke. Dit word onder meer bevestig deur die bestaan van 'n verskeidenheid van vroulike gebedsringe, barmhartighedsverenigings en kore.

Vanaf die begin van die Christen-sendingaksie, was daar 'n verbondenheid tussen kerk en skool. Dit blyk duidelik uit die stigting van die Rynse Sendingkerk in 1863 op Gibeon (Vgl. Hoofstuk I).

Tans is daar twee laerskole op die dorp: die staatsondersteunde Namaskool (tot standerd ses) en die Rooms-Katolieke skool (tot standerd vyf). Benewens hierdie bestaan daar 'n klein staats-ondersteunde skooltjie op Krantzplatz, nagenoeg agt kilometer Noord van Gibeon.

Die skole het Nama-, Dama- en Kleurlingonderwysers in diens. Nadat vertoë in die verlede tot die regering gerig is, is skoolplig vir die Nama vanaf Januarie 1975 ingestel.

(b) Ontspanning en vryetydsbesteding

By die Nama word daar 'n verskeidenheid spelkategorieë aangetref wat op 'n ouderdoms- en geslagsbasis onderskei word (Vgl. Hoofstuk III).

Kenmerkend van die ontspanning en vryetydsbesteding van veral kinders is die neiging tot individualisme en nabootsing. Laasgenoemde kom onder meer na vore in die tipe spel wat gespeel word, sowel as in die besondere speelgoed wat gebruik word. Talle kinderspele wat vandag deur Namakinders gespeel word, is na kontak met Blankes deur hulle oorgeneem. Die kompetisie-element is verder in byna alle kinderspele aanwesig. Soos reeds genoem, word die meeste van hierdie spele op 'n basis van geslagskeiding beoefen.

(i) Kinderspel

Jong seuns maak van 'n verskeidenheid artikels gebruik om speelgoed mee te vervaardig. Een besondere voorbeeld hiervan is die vervaardiging van die sogenaamde "tolkar", wat as volg geskied: 'n Stuk sagte draad van nagenoeg een meter in lengte word geneem: die onderste punt daarvan word in die vorm van 'n kort, reguit assie gebuig, terwyl die boonste punt in die vorm van 'n sirkelvormige handvatsel gedraai word. Hierna word 'n leë garingtolletjie deur die assie gestee en styf aan die punt daarvan met 'n draadjie vasgemaak om te verhoed dat dit uitgly wanneer dit met behulp van die draadhandvatsel gestoot word.

'n Ander variasie in die vervaardiging van 'n "motor" is die gebruikmaking van twee ronde blikke waarvan die deksels styf vasgedruk is. Hierdie blikke word op 'n draadassie gemonteer. In

die middel daarvan word 'n stuk draad, met 'n handvatsel aan die bopunt vasgemaak. In teenstelling met die "tolkar" het hierdie "motor" dus twee "wiele".

Sommige seuns speel met gebruikte motorbuitebande wat hulle eenvoudig rondrol. Soms hou 'n paar van hulle 'n kompetisie om te bepaal wie vir 'n bepaalde afstand die behendigste agter 'n buiteband kan hardloop.

'n Ander spel wat deur seuns gespeel word, is "perd en ruiter". Een dien as die "perd" en die anderene as die "ruiter". 'n Stuk tou word in die voorste seun se mond geplaas waarvan die punte deur die agterste een in sy hande vasgehou word. Die "perd" word met behulp van die "toom" rondgestuur.

Groter seuns vervaardig pyle en boë waarmee voëls en knaagdiere soos muise en rotte geskiet word. Vroeër het hulle slinger-velle gehad om mee te jag.

'n Gewilde seunspel is stokspel (//arab), wat as volg gespeel word: 'n Stok van nagenoeg een meter in lengte, met 'n dun punt en dikker kop, word op die grond geslaan. Die idee is om te bepaal watter seun se stok hierna die hoogste in die lug opskiet. As die grond baie sag is, word 'n klomp klein stokkies daarop geplaas alvorens bogenoemde handeling uitgevoer word. 'n Ander variasie van hierdie spel is die volgende: 'n korter stok met een dik en een dun punt word met die dikker punt na vore deur 'n sagte bos gegooi om te kyk hoe ver dit daarna deur die lug trek.

"Doringspel" is 'n ander tradisionele spel van die Nama. Die dorings van veral die kameeldoringboom (*Acacia giraffae*) en die soetdoringboom (*Acacia karroo*) word afgepluk en oopgerek. Die deelnemer moet probeer om die doring met sy vingers in die grond te skiet sodat dit daarin bly steek.

Verskeie tipe balspele word deur beide seuns en meisies gespeel.

Die gewildste is sokker wat uitsluitlik 'n seunsspel is. Dit word egter nie volgens die erkende reëls gespeel nie. Deelnemers word eenvoudig in twee gelyke spanne verdeel wat binne 'n omlýnde area heen en weer hardloop en probeer om teen mekaar 'n doel aan te teken. Die doelgebied word gewoonlik deur twee groot klippe of sementstene aangedui. Elke span beskik oor sy eie doelwagter. Laasgenoemde persoon neem alle lynskoppe waar as die bal buite die speelgebied beland.

Meisies speel graag 'n tipe netbal waartydens twee deelnemers teenoor mekaar stelling inneem, elk met 'n bal in haar hande. Op 'n gegewe tydstip begin hulle om die balle vinnig heen en weer vir mekaar te gooi. Hulle moet probeer om dit te vang alvorens dit op die grond beland.

Verder hardloop kinders graag resies. Vir hierdie doel word deelnemers in twee rye, van klein na groot, gerangskik. Die voorste twee persone hardloop eerste teen mekaar. 'n Groterige dogter of seun roep die betrokke deelnemers na 'n voorafbepaalde punt waarvandaan hulle afgesit word om na hul maats in die rye terug te hardloop. 'n Persoon wat 'n beurt gehad het, val agter in die ry in.

Ander bekende spele wat deur kinders gespeel word, is wegkruipertjie en aan-aan.

Sommige ontspanningsaktiwiteite het 'n sosialiserings- of enkulturatiewe funksie en as sodanig is dit funksioneel in die proses van informele onderwys. So berei meisietjies vir hulself "kos" met behulp van modder voor, of gebruik regte voedselbestanddele wat op 'n vuurtjie gaar gemaak word. Seuntjies vervaardig pyle en bogies en swepies. Met laasgenoemde word klei-osse en -bokke in 'n kraaltjie gejaag.

(ii) Gaatjiespel (//hūs)

Een van die oudste spele wat deur die Nama gespeel word, is gaatjiespel (//hūs). Volgens Schmidt is hierdie spel reeds in 1855 deur Krönlein, eertydse sendeling op Berseba, beskryf (1975: 67). Die woord //hūs beteken "gat". Benewens hierdie term, word ook die benaming xoros vir die spel gebruik. Laasgenoemde woord is waarskynlik van die werkwoord Xōro, wat "grawe" beteken, afgelei (Schmidt 1975: 67 - 68). Krönlein het die benaming khōro-//ams ("Ziegenmistspiel"), vir dié spel gebruik (Vgl. Rust 1969: 240). Volgens segspersone het die benaming //hūs ook 'n figuurlike betekenis. Dit dui naamlik op 'n gat wat in 'n persoon se broek ontstaan vanweë die feit dat hy homself op die grond voort-sleep onderwyl hy met die spel besig is!

Die spel word deur beide volwassenes en kinders gespeel. Volgens 'n segspersoon het 'n Blanke 'n aantal jare gelede 'n groepie Namamans by Kolmanskop (naby Lüderitz) aangetref onderwyl hulle besig was om //hūs te speel. Hulle het egter nie van ronde klippies gebruik gemaak nie, maar van diamante. Die blanke was dadelik in laasgenoemde geïnteresseerd en het die diamante deur 'n ruiltransaksie bekom. Hy sou naamlik aan hulle waardelose albasters in ruil vir die diamante gegee het!

Soos die benaming gaatjiespel aandui, word die spel met ronde klippies in 'n aantal gaatjies gespeel. Na gelang van die hoeveelheid rye word daar drie tipes gaatjiespele onderskei: waar slegs twee rye gaatjies of drie of vier rye gaatjies gebruik word. //Hūs is die Namabenaming vir laasgenoemde variasie in die spel (Schmidt 1975: 68).

//Hūs word as volg gespeel: Vier rye gaatjies word in die grond gemaak bestaande uit vier-en-twintig gaatjies elk. Indien

daar slegs twee deelnemers is, ontvang elkeen een-en-'n-halwe rye, met ander woorde ses-en-dertig van die totale aantal van ses-en-negentig gaatjies. Die twee deelnemers begin aan teenoorge-stelde kante speel. Hierdie spel kan ook deur vier of ses deel-nemers gespeel word, in welke geval elke individuele speler minder gaatjies ontvang.

Wanneer kinders dit speel, word daar ook vier rye gaatjies in die grond gemaak, maar 'n ry bevat slegs twaalf gaatjies. Kinders maak derhalwe van slegs agt-en-veertig gaatjies gebruik. In elk van die gaatjies waarmee 'n speler gaan begin, word twee ronde klippies geplaas. Indien daar dus twee volwasse spelers is, wat 'n totale aantal van ses-en-negentig gaatjies gebruik, bevat twee-en-sewentig elk twee klippies. Die oorblywende vier-en-twintig word leeg gelaat.

Diagrammaties kan 'n spel //hūs, alvorens die deelnemers be-gin speel, as volg voorgestel word:

A

B

Diagram //hūs

Vedder het die volgende spelreëls waarvolgens die spel ook op Gibeon gespeel word, vir //hūs opgeteken: 'n Speler probeer om die hoeveelheid klippies van sy opponent te verminder om hom sodoende te verswak. In die binneste rye word daar van regs na links en in die buitenste rye van links na regs gespeel. Bereik 'n speler die linker punt van die binneste ry wat deur hom gebruik word, of die regter punt van die buitenste ry, gaan hy outomaties na die volgende ry oor. Deelnemers speel afwisselend. Slegs gaatjies waarin daar twee of meer klippies lê, kan gebruik word om mee te speel. 'n Speler word egter toegelaat om enige van sy eie klippies te gebruik om mee te speel. Klippies wat uit enige van 'n deelnemer se eie gaatjies opgetel is, moet sō versprei word dat daar ten minste een in elke daaropvolgende gaatjie in die volgende ry geplaas is. Indien dit sou gebeur dat 'n speler 'n klippie in 'n leë gaatjie plaas, is dit sy opponent se beurt om verder te speel. In gevalle waar daar wel 'n klippie in die gaatjie lê, kan hy verder speel (1972: 8 - 10).

Spelers probeer verhoed dat die gaatjies aan die punte van hul eie rye sonder klippies raak. As 'n speler minder as drie klippies oor het, kan hy nie verder speel nie. Indien daar dus twee deelnemers is, is hy die verloorder en word hy nie toegelaat om met die daaropvolgende spel eerste te begin nie.

Dit is te verstane dat bedrewe spelers besonder versigtig speel en dat //hūs baie konsentrasie verg. Volgens segspersone het mans vroeër sō by die spel betrokke geraak, dat hulle dikwels nie die vyand sien aankom het nie!

(iii) Namadans (Nama-≠nab)

Die Namadans (Nama-≠nab) word by verskeie geleenthede, soos ná 'n huweliksluiting of doopplegtigheid, uitgevoer. Dikwels vind dit gedurende naweke of vakansiedae plaas en vervul 'n

vername sosiale- en ontspanningsfunksie.

Ook ten opsigte van hierdie ontspanningsaktiwiteit van die Nama het daar veranderinge ingetree. Verskeie segspersone het dit beklemtoon dat die huidige Namadans nie veel ooreenstemming toon met dié van die verlede nie. Waar 'n Nama-#nab in die verlede maklik twee- of selfs drie dae aangehou het, duur dit tans slegs een aand. Tradisioneel is daar tydens hierdie geleentheid baie bokke en beeste geslag sowel as heuningbier gebrou. Alhoewel daar steeds 'n bok geslag en alkohol verbruik word, het die Namadans nie meer dieselfde feestelike karakter van weleer nie en word dit ook nie deur soveel persone as destyds bygewoon nie.

Die dansers word volgens ouderdom groepeer en vir sommige danse ook op grond van hul geslag geskei. Jong kinders neem nie daaraan deel nie. Vir hulle is dit 'n geleentheid om deur middel van waarneming en nabootsing daarmee vertrouwd te raak. Later, wanneer hulle ouer is en die meeste danse aangeleer het, neem hulle wel deel. Die danse verskil na gelang van die musiek-instrumente wat vir die begeleiding gebruik word. Die vernaamste in hierdie verband was vroeër die musiekboog (!gabus), 'n trom waaroor 'n velmembraan gespan is (/khais), 'n lang stok waaraan 'n snaar vasgeheg is en wat aan die een punt aan 'n dun wigvormige houtpen vasgemaak is (gora), 'n boog waaraan 'n blik-resonator vasgeheg is (khas) en 'n ramkie ('n tipe kitaar) (Vgl. Kirby 1965). Vandag word die konsertina en kitaar as begeleidingsinstrumente gebruik.

Soos genoem, het ook die drinkpatroon van deelnemers aan die Nama-#nab verander. Vroeër het slegs volwasse mans van die heuning-(!khari) en biesiebier gedrink, maar vandag gebruik vroue ook alkoholiese drank.

'n Ander belangrike tradisionele dans van die Nama is die rietdans (axais). Hoewel dit tans nie meer in Gibeon gedans word nie, is dit nog welbekend onder die mense en word dit volledigheidshalwe hier vermeld. Hierdie dans het waarskynlik rituele betekenis gehad (Vgl. Schinz 1891: 31 - 32; von Francois 1896: 229; Schultze 1907: 375 - 81). Die begeleiding daarvoor is deur 'n wissellende aantal rietfluiter (adi), wat harmonieus deur die mans in die vorm van 'n ensemble bespeel is, verskaf. Beide mans en vroue het aan 'n verskeidenheid dramatiese danse deelgeneem (Vgl. Kirby 1965: 139).

HOOFSTUK VIEKONOMIESE LEWEInleiding

Die eertydse ekonomiese aktiwiteite van die Nama het rondom veeboerdery, die jag en die versameling van veldkos gesentreer. Hul leefwyse was dié van semi-nomadiese veeherders wat die beheer van weivelde, watergate en jaggebiede noodsaaklik gemaak het.

Hierdie leefwyse het mettertyd veranderinge ondergaan en die volgende reeks faktore, benewens die ekologie, het tot die totstandkoming van die huidige ekonomiese patroon in die Gibeon-gebied bygedra: Die invloed van die Christen-sendingaksie en daarmee gepaardgaande skoolonderrig op die mense spreek van self. Dit het onder andere meegebring 'n meer permanente gevestigdheid van die bevolking in kerknedersettings op plekke soos Tsēs, Berseba en Gibeon. Verder het sendelinge ook 'n bydrae gelewer om die Nama met tuinbou vertrouwd te maak.

Die toenemende kontak met blankes, veral handelaars en jagters, het 'n belangrike invloed op onder meer die ekonomiese lewe van die Nama uitgeoefen. Eersgenoemde persone het 'n behoefte aan westerse materiële goedere by hulle geskep, terwyl laasgenoemdes ruilhandel met die Nama gedryf het. 'n Geldeconomie het gevolglik gaandeweg inslag gevind. Die intrekkende Oorlamgroepe aan die einde van die negentiende eeu, sowel as die meer resente migrasie van Kleurlinge na Namaland, het nuwe ekonomiese- sowel as algemeen kulturele innovasies onder die mense ten gevolge gehad.

Nie alleen het kontak nie, maar ook konflik, tot die totstandkoming van die huidige ekonomiese patroon in die Gibeon-gebied bygedra. Die inter- en intra-etniese botsings, met die gevolglike ontwrigting van die tradisionele leefwyse van die Nama, moet as 'n

belangrike bydraende faktor tot verandering van hul eertydse ekonomiese lewe beskou word. Die verlies van veral hul pakosse het daartoe aanleiding gegee dat die relatiewe bestaansbelang van bokke en skape in verhouding met beeste toegeneem het.

Die proklamering van reservate, met gevolglike administratiewe en wetlike beheermaatreëls ten opsigte van die beweging van mense en beperking (of sodanige pogings) van veegetalle, moet ook in berekening gebring word. As verdere akkulturatiewe determinante verdien die huidige stelsel van plaasbesetting, sowel as die feit dat mense hoofsaaklik vanweë ekonomiese oorwegings trekarbeid verrig, vermelding.

Gemengde boerdery is vandag die primêre ekonomiese aktiwiteit in die Gibeon-gebied sowel as in die res van Namaland. Gevolglik is die meerderheid van persone op 'n direkte- of indirekte wyse daarby betrokke. Alhoewel daar ander bestaansmoontlikhede is soos plaaslike- of selfindiensname, is die Nama nog primêr afhanklik van veeteelt en in 'n mindere mate van landbou.

Die huidige ekonomiese patroon vertoon 'n gemengde karakter en ekonomiese aktiwiteite vind hoofsaaklik in twee sfere plaas: enersyds is daar die ekonomiese bedrywighede van inwoners van Gibeondorp en andersyds dié van inwoners van omliggende plase en die Krantzplatzreservaat. In beide gebiede word gemengde boerdery beoefen. Veldkos soos die Hotnotaartappel, word op 'n relatief beperkte skaal versamel en is by uitstek 'n seisoensaktiwiteit (hoofsaaklik in die reëntyd vanaf Februarie tot April).

In die hieropvolgende beskrywing word daar op die boerderypraktyke soos dit op die omliggende plase aangetref word, gekonsentreer. Die bestaansbasis op Gibeon word kortliks aan die hand van beperkte data wat van 'n honderd proefhuishoudings verkry is, be-

sprek. Die doel met hierdie opname is hoofsaaklik om die inkomstebronne van die huishoudings te bepaal.

(a) Bestaansbasis op Gibeon

Die monstergroep is op 'n willekeurige basis gekies. Besonderhede daaromtrent is die volgende: Die totale aantal aanwesige persone was 569, met 'n gemiddelde grootte per huishouding van 5,69. Die etniese affiliasie van die huishoudings was as volg: Witbooi 15, Dama 3, Kleurling* 19, Bondelswart 62, Bersebaer 1.

Die inkomstebronne van huishoudings in die monstergroep word in volgorde van belangrikheid aangedui. Hiervolgens is dit: pensioen, trekarbeid, lokale indiensname, kerkhulp en ander bronne.

(i) Pensioene

Amptelik word beraam dat Gibeon se bevolking uit nagenoeg vyftig persent bejaardes bestaan.

Van die monstergroep ontvang 64 persone pensioen. Hulle is uit 51 huishoudings afkomstig en verteenwoordig 51% van die monstergroep. Die pensioen van Nama-bejaardes bedra tans R15 per maand terwyl Kleurlinge R26 per maand ontvang.

(ii) Trekarbeid

Beoefening van trekarbeid is 'n ekonomiese noodsaaklikheid vir 'n groot deel van die inwoners van die Gibeon-gebied.

Twee kategorieë trekarbeiders is onderskeibaar: persone wat in dorpe en stede werksaam is en diegene wat op 'n tydelike basis op blanke plase werk. Laasgenoemdes doen veral skeer-

* Kleurlinge word by die opname ingesluit omdat hulle, veral ekonomies gesproke, 'n belangrike bevolkingselement in Gibeon is.

en draadwerk.

Van die monstergroep verrig 53 persone, of nagenoeg 26% van die arbeidsgeskiktes, trekarbeid. Hierdie trekarbeiders is uit 48 huishoudings, wat dieselfde persentasie van die monstergroep verteenwoordig, afkomstig. Die gemiddelde tydperk wat hierdie persone van hul gesinne afwesig is, is drie maande. Dit is verder opvallend dat nagenoeg 60% van alle trekarbeiders van die monstergroep manlike persone is.

(iii) Lokale indiensname

Die tekort aan werkseleenthede in die Gibeon-gebied is 'n groot stremming in die ekonomiese ontwikkeling van die area. Dit word ook deur die opname bevestig, want uit 'n berekende getal van nagenoeg 200 arbeidsgeskikte persone uit die monstergroep, is slegs sowat tien persent, plaaslik in diens. Hierdie persone is uit twintig huishoudings afkomstig.

Die mees algemene beroepe wat deur die persone beoefen word, is dié van onderwyser, arbeider (in diens van die Departement Kleurling-Rehoboth- en Namabetrekkings) en kerkamptenaar (evangelis en pastoor).

(iv) Kerkhulp

Vanweë die aanwesigheid van 'n beduidende getal bejaarde- en armlastige persone op Gibeon, het die meeste kerke versorgingskemas vir hierdie mense. Vroulike lidmate speel 'n vername rol in die verspreiding van voedsel (rantsoene) en komberse aan hulpbehoewendes.

Die kerkverband van die huishoudings in die monstergroep was as volg: Rooms-Katoliek 54, Evangelies-Luthers 38, African Methodist Episcopal 6 en Ryns 2.

Dit is onmoontlik om te bepaal hoeveel individuele persone per kerkgenootskap kerkhulp ontvang, aangesien die onderskeie

kerke ongeneë is om sodanige statistieke te verstrek. Waarskynlik ontvang lidmate van die Rooms-Katolieke- en Evangelies-Lutherse Kerke die meeste hulp aangesien dit die grootste kerkgenootskappe is.

By wyse van voorbeeld word besonderhede rakende die versorgingskema van die Rooms-Katolieke Kerk verstrek: volwasse lidmate dra R1 tweemaandeliks by. Indien hulle vuurhoutjies en tabak, benewens rantsoene wil hê, kos dit hulle 'n addisionele rand. Die rantsoene sluit die volgende in: 'n aantal bekere meel, 'n pakkie koffie of tee, 'n kwart kilogram vet en 'n pakkie suiker. Dié geldelike bydrae word nie slegs vir die aankoop van voedsel gebruik nie maar word ook gestort in doodkis- en kombersfondse. Tot die fonds dra die mans dertig sent en vroue twintig sent by. Die orige geld word in 'n kombersfonds gestort. Kombersaankope word tweejaarliks gedoen.

(v) Ander bronne van inkomste

Hieronder ressorteer gevalle van selfindiensname sowel as boerderyinkomste wat inwoners van Gibeon uit die verkoop van vee of velle ontvang.

Die dorp het tans drie handelaars wat handelsware aan die plaaslike bevolking en boere op omliggende plase verkoop. Die plaaslike bevolking is feitlik heeltemal van winkelaankope vir hul alledaagse benodigdhede afhanklik. Ook plaasbewoners koop veral huishoudelike benodigdhede soos tee, suiker, meel, koffie, vuurhoutjies, lampolie en tabak.

In die opname is die bestedingsvoorkeure van die betrokke huishoudings gevra. Daarvolgens bestee 77 persent hul geld uitsluitlik op Gibeon, 18 persent koop sowel plaaslik as op Marienthal, 3 persent uitsluitlik by nabygeleë plaaswinkels en 2 persent by ander plekke soos Windhoek en Keetmanshoop. Laasgenoemde twee huis-

houdings het plaaslike sakebelange.

Daar is ook 'n karweier op Gibeon werksaam wat 'n bestaan maak uit die vervoer van goedere en passasiers. Sy maandelikse inkomste is egter onbekend.

Soos in die inleidende opmerkings aangedui, is die meerderheid persone in die Gibeon-gebied op 'n direkte- of indirekte wyse by boerdery betrokke. Sestien huishoudings van die monstergroep ontvang dan ook hieruit inkomste, veral tydens kwartaallikse vee-vendusies.

(b) Boerdery op plase

(i) Plaasbesetting

Die besetting van plase in die Gibeon-gebied is aan 'n stelsel van gekontroleerde grondtoesegging onderhewig. Hiervolgens word 'n plaas aan 'n boer vir gebruik toegeken nadat die hoeveelheid vee van die betrokke boer in aanmerking geneem is. In die meerderheid van gevalle bewoon meer as een boer 'n plaas. Soms word 'n plaas deur 'n familie beset, maar gewoonlik is plaasbewoners nie aan mekaar verwant nie. As 'n besondere plaas uitsluitlik deur verwante bewoon word, is dit 'n uitsondering.

Indien 'n plaas vir 'n bepaalde boer te klein word, kan hy by die Departement Kleurling-Rehoboth- en Namabetrekkinge skriftelik om 'n groter een aansoek doen. Dieselfde geld in die geval van droogtetye wanneer boere noodweiding benodig. Sodanige vergunning is slegs tydelik aangesien 'n boer na die reënseisoen na die plaas wat voorheen aan hom toegesê is, moet terugkeer.

Hierdie stelsel van plaas- of grondtoesegging het sowel voor- as nadele. Die grootste voordeel daarvan is dat dit aan elke vee-eienaar, ongeag sy hoeveelheid vee, die geleentheid bied om te boer. Die vernaamste nadele daaraan verbonde is onses insiens dat:

(i) gedurende sekere tye van die jaar plaaseenhede onekonomies mag raak vanweë die groot hoeveelheid boere en vee daarop;

(ii) die boere dié stelsel nie as permanent beskou nie en gevolglik huiwerig is om verbeteringe op plase aan te bring;

(iii) die stelsel noodwendig talle sosiale implikasies het: vee loop maklik deurmekaar veral op plase sonder binnekampe, diere raak weg, rusies oor weiding en water is baie algemeen ensomeer;

(iv) op plase wat deur meer as een vee-eienaar beset word, dit byna onmoontlik is om weiding as spaargebiede te bewaar. Die benutting van weiding en water berus in die meerderheid van gevalle slegs op onderlinge verstandhouding tussen vee-eienaars en dit word maklik verbreek.

Soos reeds in Hoofstuk III vermeld, word plase in die Gibeon-gebied op 'n etno-geografiese basis aan boere toegeken. Die benaderde veegetalle, sowel as aantal vee-eienaars van die onderskeie gebiede was in 1973 soos volg: *

<u>Neuhofs</u>	-	27 201 KVE**	, 127 vee-eienaars
<u>Witboois</u>	-	± 8 261 KVE (slegs Krantzplatz)	, 194 vee-eienaars
<u>Bondels</u>	-	59 070 KVE	, 177 vee-eienaars

Die benaderde grootte en berekende drakrag van bogenoemde gebiede is as volg:

<u>Neuhofgrond</u>	:	185794 ha.	Drakrag = 30965 KVE
<u>Witbooigrond</u>	:	212125 ha.	Drakrag = 35354 KVE
<u>Bondelsgrond</u>	:	214277 ha.	Drakrag = 35712 KVE

* Alle statistieke is verstrek deur 'n landboubeampte vir Namaland.

** KVE dui kleinvee-eenhede aan. Ses kleinvee-eenhede is gelyk aan een grootvee-eenheid (GVE).

Besonderhede rakende die aantal waterpunte van die plase is as volg: *

Neuhof - 18 plase, 87 waterpunte
Witboois - 24 plase, 135 waterpunte
Bondels - 22 plase, 138 waterpunte

(ii) Weiding- en waterbenutting

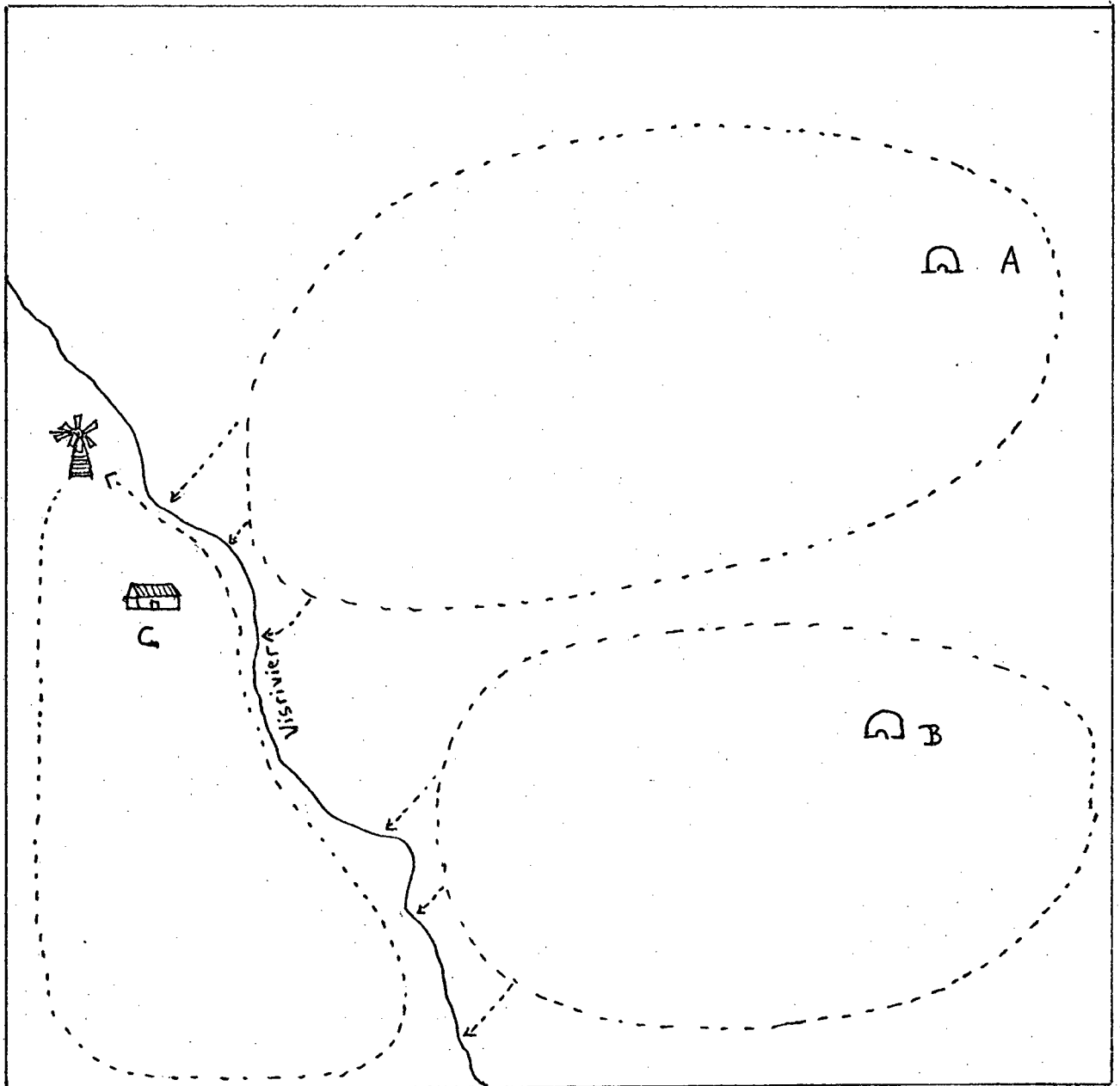
Die benutting van weiding (!u-ais) en water (/gami) is 'n belangrike aspek van die boerderypraktyk van die Nama. Dit raak soms van groter belang wanneer daar beperkte waterbronne sowel as 'n aantal boere op 'n plaas aanwesig is.

Soos reeds vermeld, berus die benutting van weiding en water grootliks op onderlinge verstandhouding tussen vee-eienaars. Die diagram op bladsy 126 gee 'n aanduiding van weiding en waterreëlins op 'n deel van die plaas Hanaus in die Gibeon-gebied. In hierdie besondere geval speel 'n natuurlike obstruksie - die Visrivier - 'n belangrike rol in die bepaling van weidingsgebiede.

Op die plaas is daar drie gesinne, elk met hul eie vee en krále, woonagtig. Hulle word vervolgens A, B en C genoem. Die stippelpyle in die diagram dui hul onderskeie weidingsgebiede aan. Die vee van beide A en B suip in die Visrivier. Slegs in droogtetye word toegelaat dat hul vee saam met dié van gesin C by 'n windpomp suip. In sulke gevalle word daar bepaalde waterdrinkperiodes vir die onderskeie gesinne se vee vasgestel.

* Gronddamme is nie by bogenoemde ingereken nie. Gegewens omtrent die Topnaar- en Hoachanasplase is weggelaat, omdat daar administratiewe wysiginge rakende hierdie gebiede aangebring is. Vergelyk die verwysing op bladsy 54.

Weiding- en Waterbenutting
op 'n deel van Hanaus

Die weidings- en waterreëlings wat op 'n deel van Hanaus aange- gaan is, is basies dieselfde as dié op ander plase waar meer as een vee-eienaar aanwesig is. Hieruit blyk dat dit besonder moeilik is om sekere weiding as spaargebiede af te sonder. Die weidingspraktyk van die Nama om hul diere gedurende droogtetye na plekke te neem waar nog gras beskikbaar is, bemoeilik verder die afsondering van spaargebiede. In 'n mate word daar tog veral gedurende die reëntyd weiding gespaar omdat vee nie so ver hoef te loop om kos te soek nie.

Ook die benutting van water lewer dikwels heelwat sosiale probleme op, veral wanneer rusies daaromtrent tussen vee-eienaars ontstaan. Die Nama poog egter om sodanige gevalle tot 'n minimum te beperk. In gevalle waar twee boere se vee gelyktydig by die water opdaag, keer die een sy diere eers weg totdat die ander een s'n klaar gesuip het.

(c) Veeteelt(i) Soorte vee

Die Khoi hou waarskynlik reeds lankal skape en beeste, veral pakosse, aan. Bokke het hulle van die Bantoe gekry na die blanke volksvesting aan die Kaap. Die hond was die enigste huisdier wat tradisioneel deur hulle aangehou is (Epstein 1937: 635).

In Namaland word beeste (goman), bokke (pirin), skape (gūn), perde (hān), donkies (donkin) en enkele varke aangehou. Beeste is hoofsaaklik Afrikaner-kruisings en verteenwoordig 'n klein persentasie van die totale aantal vee. Osse is vroeër as pak- en vegdiere gebruik. Tans word beeste hoofsaaklik vanweë ekonomiese oorwegings aangehou aangesien hulle goeie pryse tydens vendusies behaal. Sommige boere hou beeste vir hul melk aan. Beesvelle word plaaslik of aan Koöperasies buite Namaland verkoop.

Die meerderheid boere hou bokke aan. Benewens die voorsiening in basiese voedselbehoefte (vleis en melk), word bokke onder meer om die volgende redes aangehou: pirin word as slaggoed tydens seremoniële geleenthede soos huwelike en begrafnisse gebruik, bokvelle is steeds belangrike huishoudelike gebruiksartikels, bokke oorleef droogtetoestande beter as skape hoofsaaklik vanweë hul vreetgewoontes, hulle teel vinniger aan as skape, vereis gewoonlik nie 'n veewagter nie, is belangrike ruilgoedere en bokvelle behaal beter pryse as skaapvelle.

'n Verskeidenheid boktipes soos boerbokke (gei-#gae) en switserbokke (//gaben) word aangehou. Sommige boere lê hulle op die teel van sogenaamde rooinek bokke (/awa !ao pirin) toe, hoofsaaklik vanweë hul vleisgehalte.

Die vernaamste skaaprasse wat aangehou word, is Persiese skape (#Nū danas - letterlik 'n skaap met 'n swart kop), dorperkruisings

en karakoele (≠Nū gūn - swart skape). Vroeër is hoofsaaklik met Afrikaner skape (Nama gūn - letterlik Nama skape) geboer. Skape word vir hulle vleis en velle aangehou. Karakoelskape bied 'n goeie inkomste aan boere veral vanweë die verkoop van pelse, wol en gedroogde karakoelpensies. Laasgenoemde produk word na die buiteland uitgevoer waar dit in die vervaardiging van medisyne gebruik word.

Perde en donkies is steeds noodsaaklike vervoermiddels. Vroeër is perde in gevegte gebruik en was destyds gesogte buit. Donkiekarre is algemeen in Namaland en die meeste gesinne besit 'n paar donkies vir gebruik as trekdier.

Die volgende tabel gee 'n aanduiding van die hoeveelheid klein- (≠kari/goan) en grootvee (gei/nugun) in drie van die etno-geografiese gebiede in die Gibeon-gebied gedurende 1973:

<u>Gebied</u>	<u>Kleinvee</u>	<u>Grootvee</u>
Neuhof	19 587	1 269
Witboois	41 271	1 165
Bondels	52 008	1 177

M.b.t. die relatiewe bestaansbelang van bokke en skape, kan die volgende vermeld word: Tans is die verhouding nagenoeg 2 : 1. Dit sal waarskynlik toekomstig meer ten gunste van skape wees veral vanweë departementele steun aan karakoelboerdery. Karakoelramme vir Namaland word by die teelstasie op Tsumis in die Rehoboth Gebied, geteel. Ramaankope by blanke boere word aanbeveel en deur die Departement Kleurling-Rehoboth- en Namabetrekkinge gesubsideer.

(ii) Seleksiekriteria

Die besondere kennis en belangstelling van die Nama in vee kom onder meer in 'n aantal seleksiekriteria na vore. Dit het veral betrekking op die massa, kleur, fisiese kentrekke, houding en rassiese

eienskappe van diere.

Massa is 'n belangrike seleksiekriterium by die aankoop van skaapramme, bokkapaters en bulle. Kleur is 'n verdere seleksiekriterium en speel in die geval van teling 'n vername rol. As 'n persoon byvoorbeeld wit boklamers wil teel, koop hy 'n wit kapater. Benewens velkleur word in die geval van bokkapaters verder na die kleur van hul tonge gekyk. 'n Wit kapater se tong vertoon witterig, terwyl 'n bont dier s'n gevlék is.

In die geval van koeie speel die vorm van veral die linker horing 'n belangrike rol by die bepaling van die hoeveelheid kalwers wat 'n betrokke koei gehad het. Segspersone deel ons mee dat daar ná die geboorte van 'n kalf 'n ringvormige verdikking aan die linker horing verskyn. Deur die aantal verdikkings te tel, kan die hoeveelheid kalwers bepaal word. 'n Verdere fisiese kentrek wat as seleksiekriterium gebruik word, is tandtelling. Hiervolgens kan 'n dier se ouderdom bepaal word. 'n Skaap of bok wat twee tande het, is nagenoeg 'n jaar oud, 'n dier met vier tande twee jaar en een met ses tande drie jaar. Indien 'n dier al sy tande het, word gesê dat dit "volbek" is. Stertlengte is 'n ander seleksiekriterium. Segspersone beweer dat hoe langer 'n jong dier se stert is (veral bokke), hoe groter sal hy word.

Selfs die houding van diere wanneer hulle loop of staan, is vir die Nama 'n belangrike seleksiekriterium. In gevalle waar 'n voornemende koper twyfel of 'n koei wel deur 'n bul gedek is, jaag hy die dier op. Indien haar linker- of regter agterbeen effens sleep wanneer sy stap, bevestig dit dat sy wel gedek is. Koeie wat baie melk het, hou hulle koppe gewoonlik na onder terwyl hul oë half skeel en waterig vertoon. 'n Bees waarvan die agterbene met mis besmeer is, is moeg gejaag en word nie maklik gekoop nie.

Ook die rassiese eienskappe van diere speel in toenemende mate 'n rol by die seleksie van ramme, kapaters en bulle. Boere probeer om rasegte diere aan te koop.

(iii) Vee-identifikasie

Die Nama van Gibeon merk hul vee met 'n verskeidenheid van tekens. Hierdie merke help met die identifikasie (uitkenning) van vee, dien as beskermingsmaatreël teen moontlike veediefstal en dui besitreg aan.

Die merk van vee is manswerk. Hiervoor word 'n knipmes of merktang gebruik. Die meeste diere word aan hul ore gemerk en wel aan die voorkante, agterkante, punte en sye daarvan. Soms word 'n klein gaatjie daarin gemaak wat mettertyd toegroei, maar tog 'n merkjie laat. Dit voorkom dat iemand anders die dier kan oormerk.

Dit is gebruikelik dat al die diere van 'n betrokke gesin die "huiskerk" vertoon totdat die seuns getroud is. Na sy huwelik ontvang 'n seun die reg op 'n eie merkteken; gewoonlik 'n klein variasie op dié van sy vader. Soms ontvang 'n getroude vrou van haar vader vee. In sulke gevalle bring sy haar eie merk daarop aan.

Benewens 'n paar basiese merke, kom dit in 'n aantal variasies voor. Sō byvoorbeeld word die regteroor stomp en die linker oor met 'n winkelhaak van agter gemerk. Die vernaamste merke, diagrammaties voorgestel en met hul Namabenaminge is:

1. stomp - !garos \
 regteroor stomp - am-/khab
 linker oor stomp - am/are-/khab
2. winkelhaak - hū (wat sewe beteken omdat dié merk soos die syfer sewe lyk) >
3. swaelstert - /khu#gai ≡
4. halfmaantjie van agter - !gā gui (

5. slip ("skeur") - /khou —
6. gaatjie - as •

(iv) Veeterminologie

Volgens segspersone het die Nama vroeër aan vee name gegee. 'n Dier met 'n regop kop is /Gawi danas genoem, een waarvan die kop altyd na onder gehang het !Gam-!gâ en 'n hansdier hâs, dit wil sê een sonder 'n moeder. Interessant is dat 'n kind wat sy ouers verloor het ook met die term hâs aangedui is. Die term !Guni is verder vir makgemaakte diere gebruik.

Alhoewel diere nie meer name ontvang nie, bestaan daar veeterminologie wat na die kleur, horings, ore, hare en sterte van diere verwys. Hierdie terminologie gee 'n aanduiding van die Nama se besondere belangstelling in en houding ten opsigte van vee. Terminologies word daar 'n onderskeid tussen grootvee (gei/nugun) en kleinvee (≠ kari/goan) getref. Verder word daar op 'n geslagsbasis tussen diere onderskei. Kleurterminologie verwys nie slegs na basiese kleure nie, maar ook na skakerings. Voorbeelde van bogenoemde is die volgende:

(a) Beeste - goman, koei - gomas, os, bul - gomab.

Basiese kleure

Rooi beeste - /Awa goman
Geel beeste - !Huni goman
Bruin beeste - ≠ Gama goman
Vaal beeste - /Hai goman
Wit beeste - !Uri goman
Swart beeste - ≠Nū goman

Skakerings

Bont beeste - //Gani goman

'n Rooi bees met 'n wit street op die rug - !Uri - !gâ gomab

'n Rooibont koei - /Awa//gani gomas

'n Swartbont koei - #Nū//gani gomas

'n Geelbont koei - !Huni//gani gomas

'n Wit bees met rooi kolle op die ribbes - !Namari gomab

'n Bees met strepe op die gesig - /Gini -ei gomab

'n Bees met 'n rooi nek - /Awa - !ao gomab

'n Bees met rooi- of swart vlekke op die sy - #Kêi#n(a)m

(b) Bokke - pirin, ooi bok - dare piris, kapater - aro pirib.

Basiese kleure

Wit bok - !uri pirib

Swart bok - #nū pirib

Bruin bok - #gama pirib

Vaal bok - /hai pirib

Skakerings

Bont bok - /hō pirib

Swartbont bok - #nū/hō pirib

Rooibont bok - /awa/hō pirib

Geelbont bok - !huni/hō pirib

Rooinek bok - /awa - !ao pirib

Swartnek bok - #nū - !ao pirib

Wit bok met rooi kolletjies (rooi "skiller") - !uri//aru pirib

Swart bok met 'n geel pens - #nū!huni!na pirib

Bles bok - !na pirib

Rooibles bok - /awa! na pirib

Geelbles bok - !huni !na pirib

Witbles bok - !uri !na pirib

Bok met 'n wit stert - !uri #areb pirib

Bok met 'n swart stert - #nū #areb pirib

Bok met vaal ore - /hai - #gae pirib

Bok met wit ore - !uri - #gae pirib

Bok met Swart ore - #nū - #gae pirib

(c) Skape - gūn, ooi - gūs, ram - gūb.

Basiese kleure

Swart skape - #nū gūn

Wit skape - !uri gūn

Rooi skape - /awa gūn

Grys skape - #hao gūn

Skakerings

Wit skaap met 'n swart kop - #nū danas

Swartbont skape - #nū /hō gūn

Witbont skape - !uri /hō gūn

Rooibont skape - /awa /hō gūn

Skaapooi met 'n swart punt op die stert - #nū - #are gūs

Skaapooi met 'n wit punt op die stert - !uri - #are gūs

(d) Perde - hān, merrie - hās, hings - hāb.

Basiese kleure

Bruin perd - #gama hāb

Wit perk - !uri hāb

Swart perd - #nū hāb

Geel perd - !huni hāb

Blou perd - #hoa hāb

Skakerings

Bles (kol) perd - !na hāb

Bont perd - /hō hāb

Swartbont perd - #nū /hō hāb

Geelbont perd - !huni /hō hāb

Rooibont perd - /awa /hō hāb

(e) Donkies - donkin, donkies.

Basiese kleure

Vaal donkie - /hai donkie

Swart donkie - #nū donkie

Wit donkie - !uri donkie

Geel donkie - !huni donkie

Skakerings

Bont donkie - #ura donkie

Blou-grys donkie - #khoa - !namari

Horingterminologie:

Horingloos in die geval van: beeste - !om goman

bokke - !om pirin

skape - !om gūn (//nāxa !om gūn)

met horings in die geval van: beeste - //nāxa goman

bokke - //nāxa pirin

skape - //nāxa gūn

Besondere horingvorme:

'n Bees met 'n skewe horing - gama //nās

'n Koei waarvan die horings teen die kop ingroei - #kabi

'n Bees met regop horings - #no //ngu

Skape met vier horings - haga//nā gūn

Draaihorings (skape)

Agteroor horings	}	bokke
Reguit horings		
Kort horings		

Oortterminologie:

Bokke - groot ore (soos boerbok) - #gei #gae

muisore (klein ore wat moeilik is om te merk) - #arin

stywe ore (soos by switserbok) - /ke #gae

styllore - !gabe

tuit- of vou-ore

"skilleroor" byvoorbeeld 'n rooi oor met wit kolletjies daarop is 'n "rooiskiller" oor.

Haarterminologie:

'n Dier met lang hare (bees of bok) - /gom

Keelbaarde in die geval van bokke - #houb(s)

Sterterminologie:

Skape - reguitstert

knikstert

koekstert ('n ronde stert met 'n kort puntjie)

(v) Lofspreuke

Lofspreuke simboliseer die belangrikheid van vee in die alledaagse lewe van die Nama en dui op die moontlike sakralisasie daarvan.

Alhoewel daar waarskynlik in die verlede lofspreuke vir bokke bestaan het, kon ons geen voorbeelde daarvan opteken nie. Die volgende lofspreuke (gare mîti) besing die voortreflikhede van die os en die perd. Afrikaanse vertalings daarvan word ook gegee.

Gomab di gares

1. Gomatse, !hub di !gû-khoitse
/Gu daobats satsa ra !nu-!nu
Xawe sats ose ta a /u
Si - !nasa
2. Daob ho-ao xawe !kaeb !natse,
Matits ga #ouse !gû, xawe
ra !gâise dao-!kho-/garatse
#An-aots a.

Lofspreuk vir die os

Os, aardse wandelaar
wat die kortste pad verleng,
maar sonder jou weet ek nie
(hoe) om te kom (nie).

Die vinder van die pad snags
Al stap jy so stadig,
behou jy tog die spoor,
die kenner.

3. Daob /khab !oats huga-/gui ra //gu, Jy beweeg al meer na die pad,
/Khab !oa ra !khoisets gera !û, en wei al bewegend na die kant,

tsits haob !na !û ra se ra !gû
daob /khab ei.

4. Samib /ka ra doe- //gahetse
Sa khob tsîn ge nî sami gei
tsî !gâsan âtsa nî #kei-#kei,
samibes.

5. Gomatse, /hon-khoib !khusitse,
sats ge ra khoib !na gei-gei bi,
gei !khusi bats ta hoba bi,
!oa-#ui-ao.

6. Gei garesats ge anu hâ
tsî sats ta ga /ham, xawe
goas âtsa ta a /û //oas ge.
!Baritse.

steeds in die juk beweeg en
wei (jy)
aan die kant.

Met die sweep word jy aangejaag
selfs van jou vel sal 'n sweep
gemaak word
om jou broers wakker te hou
word 'n sweep (gemaak).

Os, (die) rykdom van sy baas,
(Jy) verwerf die eer van jou
baas onder die mense.
Tog verryk jy hom.
Verdiener.

Jy verdien tog die lof,
al sou ek jou tog slaan,
sal ek nie ophou om jou te loof
nie.
Dappere.

Hâb di koas

!Guwu //harose !guwu //harose
Dâ-mâihe go dâ-mâihe go
Hâb di #ai-am de !gâ /gôado
Tib ra kaikhoeba mî !oaxa domi /kha
!nû-daoba ge /gû /gûtse
!Homku khemib go tsaraba mā
Nésib ge /hônkhoeb #âisa go /oa /oa.

Lofspreuk vir die perd

Ronde skone, ronde skoene
daar stap hy, daar stap hy
Luister na die hoefgeluid kinders
sê die grootman met 'n droewige
stem
(hy) verkort 'n ver pad
die stof staan soos 'n berg
nou vervul hy sy baas se wens.

Die volgende kort lofspreuk besing 'n perd se pote:

!Guwu-#eis
!Nu dau ba ge !gu-!gu
sa gares ge #eira !na hâ.

Ronde klou,
jy maak die lang pad korter,
jou lof sit onder jou pote.

(vi) Veessiektes

In die bespreking van die vernaamste veessiektes wat in die
Gibeon-gebied voorkom, word die klassifikasie van Mönnig en Veldman
(1969) gebruik. Hiervolgens word daar onderskei tussen bakteriese
siektes, virussiektes, parasitiese siektes, vergiftigings en siektes

van die bek, slukderm, maag en derms. Gegewens betreffende die simptome en behandeling van siektes is hoofsaaklik uit onderhoude met segspersone verkry. Ten slotte word aandag aan die behandeling van slangbyt gegee.

Bakteriese siektes:

1. Lamsiekte, Gallamsiekte of Botulisme.

Hierdie siekte kom by skape, beeste, perde en muile voor en word deur die toksien van die kiem *Clostridium botulinum* veroorsaak, wat veral in verrottende karkasse vermenigvuldig. Kenmerkend van diere wat lamsiekte onderlede het, is spierverlamming (Mönnig en Veldman 1969: 37 - 39).

Volgens segspersone kom lamsiekte veral voor sodra die gras ryp word. 'n Verskeidenheid middels word hiervoor toegedien: entstof, bitter aalwyn (*aloe hereroensis*) en hitte. In laasgenoemde geval word beeste wat lamsiekte onderlede het met 'n warmgemaakte yster agter die blaai gebrand.

2. Bloednier

Bloednier is by uitstek 'n siekte wat onder skape voorkom. Dit word deur *Clostridium ovitoxicum* wat verwant is aan bloedpens- en sponssiektekieme, veroorsaak.

Oor die vernaamste nadoodse letsels aan die karkas van 'n skaap wat aan dié siekte gevrek het, berig Mönnig en Veldman soos volg: "Die karkas ontbind vinnig na die dood. Die meeste nadoodse letsels is nie kenmerkend nie. Gewoonlik is die karkas opgeblaas en is daar bloedinge onder die vel en op die hart, baie bloed in die longe en water in die hartsak. Baie karakteristiek is die veranderinge in die niere wat bloed bevat, donkerrooi en pap is asof hulle verrot is" (1969: 40 - 41).

Segspersone is dit met mekaar eens dat die beste raad teen bloednier entstof is wat spesiaal daarvoor voorberei word.

3. Smeerklou of Vrotpootjie

Hierdie aansteeklike siekte kom by beeste en skape voor en word deur nekrose of afsterwing van die vel aan die pote, net waar dit en die hoof bymekaarkom, gekenmerk (Mönnig en Veldman 1969: 47).

Volgens segspersone word die verspreiding van dié siekte deur aanhoudende reën of nat krale bevorder. Om dit te behandel word 'n bietjie ou motorolie en dip gemeng en aan die dier se pote gesmeer.

Virussiektes:

1. Bloutong

Hierdie virussiekte kom veral by skape en soms beeste voor en tas die slymvliese van die neus, bek, longpype en derm aan. Verder veroorsaak dit ontsteking van die kloue. Die virus wat dit veroorsaak word deur muggies oorgedra (Mönnig en Veldman 1969: 86 - 87).

Volgens segspersone kom bloutong veral gedurende goeie reën-jare voor. Skape wat dit onderlede het, word 'n eetlepel vol van 'n mengsel van koperdip, sout en lampolie ingegee.

2. Perdesiekte

Perdesiekte kom by perde, muile en donkies voor en die virus wat dit veroorsaak word ook deur muggies versprei. Diere word veral in laagliggende dele soos riviere en vleie deur die muggies aangeval (Mönnig en Veldman 1969: 89).

Segspersone gebruik ook die term perdesterfte om hierdie siekte aan te dui. Volgens hulle kom dit veral vanaf Februarie tot Mei voor en word dit na bewering deur die lug veroorsaak wat in laagtes of valleie trek. Gevolglik word perde op hoë plekke

aangehou. Diere wat perdesterfte onderlede het se ore hang en hulle slinger. Verder vertoon hul hare wollerig. Die beste behandeling hiervoor is 'n mengsel van bas van die !aru boom (*Acacia tortilis*) en aalwyn (*Aloe hereroensis*) wat in water gekook word. Nadat dit afgekoel het, word dit vir die dier ingegee wat na bewering sy maag laat werk en sodoende genesing bespoedig.

3. Slenkdalkoors

Hierdie siekte kom by skape, beeste, ander diere en selfs die mens voor. Die virus wat dit veroorsaak, word deur muskiete oorgedra. Skape is besonder vatbaar daarvoor (Mönnig en Veldman 1969: 93).

Volgens segspersone dra hulle weinig kennis van hierdie siekte en is hulle van geen behandeling daarteen bewus nie.

4. Hondesiekte

Hondesiekte is 'n aansteeklike siekte wat ontsteking van die slymvliese veral dié van die oë, dermkanaal, neus en asemhalingsorgane veroorsaak. Jonger honde is besonder vatbaar daarvoor. 'n Hond kan die siekte opdoen deur besmette voedsel te vreet of besmette lug in te asem (Mönnig en Veldman 1969: 107).

Vir die behandeling van hondesiekte word die blare van die melkbos (*Euphorbia* spp.) fyngemaak en in water gekook. Nadat die kooksel afgekoel het, word dit in die hond se melk gegooi. Dieselfde medisyne word aan honde gegee wanneer hulle deur bosluise aangeval is.

5. Aansteeklike oogontsteking

Skape, beeste, bokke, hoenders en selfs varke kry soms aansteeklike oogontsteking wat deur die virus *Rickettsia conjunctinae* veroorsaak word. Dit word deur kontak tussen diere sowel as deur insekte versprei (Mönnig en Veldman 1969: 127 - 128).

Segspersone beweer dat hierdie 'n hardnekkige siekte is om te behandel. Hulle neem gewoonlik 'n bietjie soutwater om die besmette oog mee uit te was.

Parasitiese siektes:

Die vernaamste parasitiese siektes wat by skape, bokke, beeste en perde in die Gibeon-gebied voorkom, word deur lintwurms, papies, tampans en bosluise veroorsaak.

Die behandeling van lintwurms en papies is dieselfde: Die besmette dier word 'n mengsel van aalwyn (*aloe hereroensis*) en water ingegee. Onmiddellik hierna volg 'n bietjie suikerwater. Segspersone beweer dat die soetigheid van laasgenoemde die lintwurms of papies (larwes van die papievlieg) "aantrek", sodat hulle hul greep op die penswand of dik- en dunderm laat vaar. Genoemde behandeling prikkel verder die maag van die dier en sodra dit mis, word die lintwurms of papies uitgewerp.

Bosluise en tampans is gedurende die reëntyd baie lastig. Volgens segspersone word hul diere veral deur drie soorte bosluise aangeval: die bontpoot- of skimmelvoetbosluis (*Hyalomma transiens*), bloubosluis (*Boophilus decoloratus*) en die haasbosluis - 'n klein rooi bosluisie wat baie lief is om hase aan te val - vandaar dié benaming.

Die behandeling van tampans en bosluise is identies: óf 'n bietjie "Little's dip" word aangesmeer, óf ou motorolie, óf die dier word 'n mengsel van sout en ou motorolie ingegee. Verder word 'n mengsel van motor- en lampolie aangesmeer. Segspersone beweer dat eersgenoemde twee middels die suurstof van die tampan of bosluis afsny en dat dit gevolglik van die dier afval.

Vergiftigings:

In teenstelling met bakteriese-, virus- en parasitiese siektes kom vergiftigings alleenlik voor wanneer 'n dier iets

giftigs gevreet het. Die vernaamste plantvergiftigings wat in die Gibeon-gebied voorkom is: geilsiekte (blousuur-vergiftiging), geeldikkop, krimpsiekte, vermeersiekte en slangkopvergiftiging.

Soos die benaming geilsiekte aandui, kom dié siekte veral voor wanneer die jong gras na die eerste reëns geil en vinnig groei en dan verlep. Hierdie siekte word deur die aanwesigheid van oormatige glukosiedes in plante veroorsaak. Laasgenoemde word in die dier se ingewande opgebreek met die gevolglike vrystelling van blousuur. Enkele plante wat gevaarlike hoeveelhede glukosiedes bevat, is die peule van die kameeldoringboom (*Acacia giraffae*), sekere soorte bietou (*Dimorphotheca*-soorte) en kweekgrasse (*Cynodon*-soorte) (Mönnig en Veldman 1969: 262).

Segspersone beweer dat geilsiekte veral by skape voorkom. Hiervoor word 'n mengsel van sout en koperdip vir diere ingegee. Tipiese simptome van hierdie siekte is die volgende: die dier kners op sy tande, sy ore ruk en die skuim staan om sy bek.

Geeldikkop by skape en bokke word deur die vreet van oormatige hoeveelhede verlepte duwweltjies (*Tribulus*-soorte) veroorsaak (Mönnig en Veldman 1969: 267).

Volgens segspersone is dit veral die verlepte blommetjies van die duwweltjies wat die diere siek maak. Volgens hulle bevat dié blommetjies 'n giftige wurmpie. Kenmerkend van 'n dier se vleis wat aan geeldikkop gevrek het, is dat dit gelerig van kleur is. Diere wat dié siekte onderlede het, word suikerwater ingegee.

Krimpsiekte is 'n ander vorm van plantvergiftiging wat deur 'n verskeidenheid krimpsiekbossies (*Cotyledon*-soorte) veroorsaak word. Hulle bevat *Cotyledon* toksien wat die senuwees van diere aantass en spiertrekkings veroorsaak (Mönnig en Veldman 1969: 277). Vir die behandeling van krimpsiekte word die punt

van die dier se stert afgesny sodat dit kan bloei. Segspersone beweer dat dit na 'n ruk 'n verbetering in die dier se toestand teweegbring. Verder word die rooi blommetjies van die "Engeland bos" (*Hermannia modesta*) in water gekook. Die afgekoelde mengsel word vir diere ingegee.

Vermeersiekte kom by skape, bokke en beeste voor en word deur 'n verskeidenheid vermeerbossies (*Geigeria*-soorte) veroorsaak (Mönnig en Veldman 1969: 288). Tans het die Nama geen raad teen hierdie siekte nie, behalwe om dié bossies uit te roei nie.

Slangkopvergiftiging word eweneens deur die vreet van giftige plante veroorsaak, in hierdie geval deur verskeie soorte slangkop (*Urginea*-soorte) wat derm-irriterende stowwe bevat. Laasgenoemde het 'n akute ontsteking van die maag en dermkanaal tot gevolg. Die vernaamste simptoom van dié siekte is strawwe laksering (Mönnig en Veldman 1969: 293). Diere wat slangkopvergiftiging opgedoen het, word nie baie gejaag nie en melk ingegee.

Segspersone maak, benewens die reedsgenoemde giftige plante, verder melding van 'n bossie wat deur hulle vuursiekbossie genoem word en wat die uitdroging van 'n dier se bek tot gevolg het. Hulle kon geen behandeling hiervoor vermeld nie.

Siektes van die bek, slukderm, maag en derms:

Die vernaamste twee siektes wat hieronder voorkom is opblaas en droë galsiekte. Eersgenoemde siekte kom by beeste en skape voor en gaan met 'n oormatige aansameling van gas in die grootpens gepaard (Mönnig en Veldman 1969: 375). Segspersone beweer dat diere wat die peule van die barsklawer ('n opslag) vreet, maklik opblaas. Sulke diere word nie onnodig gejaag nie. Origens word die dier met 'n trokaar op die pens gestee sodat die oormatige gas daarin kan ontsnap.

In die geval van droë galsiekte word die dier se groot- en blaarpens verstop sowel as verlam (Mönnig en Veldman 1969: 378). Hiervoor word tabaksop gekook en vir diere ingegee.

Slagbyt:

Volgens segspersone is die vernaamste slang wat in die Gibeon-gebied voorkom die volgende: pofadder (*Bitis arietans*), nagslang ('n geel slang met 'n swart kol onder die keel), geelslang (*Naja nivea*), spoegslang, waarskynlik spoegkobra (*Naja mossambica*), horingsman (*Bitis caudalis*) en skaapsteker (*Psammophylax rhombeatus*).

Slangbyt word met 'n verskeidenheid middels behandel. Gewoonlik word daar 'n paar snytjies om die bytplek gemaak, hoewel dit soms voor die bors van die dier gedoen word. Hierin word petrol, dip, sout of kaliumpermanganaat kristalle geplaas. Ook in die geval van spinnekopbyte word gewoonlik petrol aangesmeer. Na bewering laat die aanwending daarvan die swelsel sak.

(vii) Velbewerking

Velbewerking is een van die tradisionele ekonomiese aktiwiteite van die Nama wat steeds beoefen word. Velle word vir 'n verskeidenheid doeleindes soos komberse (skaapvelle), slaap- en voetmatte (bok- en skaapvelle), vervaardiging van 'n abba-vel (kalfs-vel of vel van 'n jong bok), herstel van skoene (bees- en wildsvelle), maak van tuie en swepe (beesvelle), brei van rieme (beesvelle), medisinale doeleindes (velbandjies vir jig rumatiek) en ruil- en verkoopsgoedere (skaap-, bok- en beesvelle), gebruik.

Volgens segspersone word velbewerking deur beide mans en vroue verrig. Groter velle soos bees- en wildsvelle is hoofsaaklik manswerk, terwyl die sny en aanmekeerwerk van bok- en skaapvelle meestal deur vroue gedoen word. Die besondere bewerking van 'n vel word bepaal deur die doel waarvoor dit gebruik word, sowel as die tipe vel self. Beesvelle (goma-khogu) en karakoelvelle

word byvoorbeeld nie eenders bewerk nie.

Die bewerking van 'n beesvel geskied as volg: Nadat die dier deur die mans afgeslag is, word die vel in klam grond, met die vleiskant na onder, begrawe. Soms word dit met kalk en 'n soutmengsel bestrooi voordat dit begrawe word. 'n Vel word gewoonlik vir drie dae in klam grond gelaat met die doel dat hitte wat op hierdie wyse ontstaan die verwydering van die hare bespoedig. Hierna word dit in skoon water geplaas, waarop die hare met 'n graaf afgestoot word. Nadat die hare verwyder is, word die vel weereens vir 'n paar dae in skoon water gelaat.

Die volgende stadium in die bewerking daarvan is die looiproses. Hiervoor word 'n looikuip gebruik wat soms uit 'n hol vel vervaardig word wat op vier houtpale gemonteer is en waarvan die opening bedek is. In die meerderheid van gevalle is 'n looikuip 'n holte in die grond wat met sement uitgemessel is sodat dit kan water hou. Ook in hierdie geval word die opening daarvan bedek.

'n Vel wat in 'n looikuip geplaas is, word met semels bestrooi. Volgens segspersone help dit om die vel "uit te vars" en vergemaklik dit die brei daarvan. Dit is noodsaaklik om gedurig vars water in die looikuip te gooi. Die looiproses duur 'n paar dae en om dit te bevorder word 'n flou mengsel van bas afkomstig van die kameeldoringboom (*Acacia giraffae*) en water oor die vel gegooi. Hierdie tipe bas looi rooi, terwyl blaarbas geel looi. Laasgenoemde tipe word van die Republiek bestel. Sodra 'n vel klaar gelooi is, word dit óf op die grond oopgegooi om winddroog te word, óf oor 'n houtstellasie gehang. Hierna kan dit verder tot rieme of tuie verwerk word. Groter wildsvelle word basies net soos beesvelle (goma-khogu) bewerk.

Die bewerking van 'n skaapvel is 'n korter proses as in die geval van 'n beesvel. Aanvanklik word die vleiskant daarvan met

growwe sout bestrooi. Dit help om die vel uit te droog. Hierna word alle vleisdeeltjies wat nog daaraan kleef met 'n mes of ander skerp voorwerp afgeskraap, waarop die vel in water uitgewas word.

Vir die looi daarvan word dit eweneens in 'n mengsel van water en bas afkomstig van die kameeldoringboom (*Acacia giraffae*) laat lê, waarna dit met die hande drooggebrei word. Hierna word die vel effens klam gemaak en op die grond, met die vleiskant na bo, oopgespalk om droog te word. 'n Oopgespalkte vel word met 'n aantal houtpenne of spykers wat aan die sye daarvan ingeslaan is, in posisie gehou. Nadat die vel goed droog geword het, word dit reggesny. Indien die doel daarmee is om 'n velkombers te maak, word 'n aantal velle wat op soortgelyke wyse bewerk is, met sening- of doekgaring netjies aanmekaar vasgewerk. Die brei, sny en vaswerk van velle is die werk van vroue.

Die bewerking van 'n bokvel is basies dieselfde as dié van 'n skaapvel, behalwe dat dit vir nagenoeg een dag in klam grond begrawe word alvorens dit verwerk word. In gevalle waar 'n vel styf voel nadat dit winddroog gemaak is, word die vleiskant daarvan met bokvet (*piri-//nui*) gesmeer. Piri-//nui word ook in die brei van velle gebruik. Indien persone geen hare aan 'n vel wil hê nie, byvoorbeeld die vel van 'n jong boklam of kalf wat vir die vervaardiging van 'n velsakkie of abba-vel gebruik word, word 'n tipe vygie, deur segspersone springbokslai genoem (*Mesembryanthemum* ssp.), daarop uitgedruk. Dit help verder om 'n vel sag te maak.

Die bewerking van karakoelvelletjies verskil van dié van ander velle en word volledigheidshalwe hier bespreek.

Ten einde 'n goeie pels te verseker, is dit noodsaaklik dat 'n lam binne 'n paar uur na geboorte geslag moet word. Segspersone beweer dat die lam nog warm moet wees wanneer dit geslag word. Dit voorkom dat die vleis wat aan die binnekant van die

vel kleef, krimp en sodoende die vel se nate laat bars.

Nadat 'n lam geslag is, word die vel in water geplaas waarin Axa gegooi is. Hierna word dit mooi skoongebersel, reggesny en gespalk. 'n Vel word vir twee tot drie dae op die raam gelaat alvorens dit droog genoeg is om afgetrek te word. Sulke velle word in 'n kas of trommel gepak vir verkoop aan Landbou Koöperasies.

X(viii) Versorging en beskerming van vee

Die Nama se besondere gehegtheid aan vee kom onder meer in die versorging en beskerming daarvan na vore. Hierdie maatreëls is verder 'n demonstrasie van die ekonomiese- en sosiale waarde wat vee vir hulle het.

Vee word deur mans, vroue en kinders sowel as honde opgepas. Sommige vee soos lammers, kalwers, ou- en siek diere word nie veld toe geneem nie, maar tuis versorg. Ander diere soos donkies, perde en beeste word glad nie opgepas nie. In enkele gevalle, wanneer 'n boer baie skape het, word vee op veeposte aangehou waar dit deur 'n veewagter versorg word.

Groter skape en bokke word saans in krale gejaag en soggens teen nagenoeg 10h00 uur uitgejaag om veld toe te loop. Diere wat nie te ver van die huis af wei nie, word gewoonlik oor die middaguur water toe geneem. Bokke wat naby water wei, drink twee tot drie keer per dag veral gedurende warm tye. Ander vee wat baie ver wei, suip saans voordat hulle in die kraal gejaag word. Beeste suip gewoonlik een maal per dag hoewel hulle in goeie reënjare tot twee dae kan oorslaan.

Besondere aandag word aan die versorging van diere bestee wat nie veld toe geneem word nie soos jong lammers, jong kalwers, melkkoeie, ou ooie en siek diere. Segspersone deel ons mee dat boklammers by geboorte fisies swakker as skaaplammers is en dat hul versorging meer aandag as dié van skaaplammers verg.

'n Boklam wat byvoorbeeld nie self kan suip nie, moet gehelp word. Gewoonlik word daar van die ooi se melk in sy bek gemelk totdat hy aan die smaak daarvan gewoond raak. Soggens word gesorg dat 'n lam gedrink het alvorens die ooi veld toe geneem word. Die lam self word vir 'n periode van twee tot drie weke tuis gehou alvorens dit saam met die trop veld toe loop. Gedurende hierdie tydperk word boklammers in 'n aparte afskorting in die kraal gehou waar hulle kos en water gegee word. Sommige boere gee sulke lammers addisionele voedsel in die vorm van voëlent of lusern.

Beeskalwers word vir 'n periode van drie tot vier maande in 'n kraal gehou. Later word hulle van die koeie gespeen. In enkele gevalle word vee op poste aangehou, waar hulle deur vee-wagters versorg word. Op sommige plase word diere met behulp van outomatiese vlotterkleppe water gegee. Die vee-eienaar besoek dan slegs die onderskeie waterinstallasies om te verseker dat hulle in werkende toestand is.

Vee word verder versorg en beskerm deur die behandeling van siektes, onder meer deur gereelde dossering. Manlike diere word ook gekastreer. Dit word deur mans gedoen wat hiervoor 'n mes of spesiale tang gebruik. Die skeer van skape, veral karakoel-oë, is 'n verdere voorbeeld van veeversorging. Boere wat dit kan bekostig huur skeerspanne om hierdie werk te verrig. Sorg word gedra dat skape nie gedurende nat of koue toestande geskeer word nie om sodoende veeverliese te beperk. 'n Ander voorbeeld van die versorging van vee is die verlening van geboortebystand aan oë en koeie.

Nie alleen is die versorging van vee deel van die alledaagse lewe van die Nama-boer nie, maar ook die beskerming van hul diere teen veral jakkalse, slange en veediefstal. Veekrale word

opgerig om die meeste ongediertes uit te hou. Dikwels word 'n hond in die kraal tussen die vee gelaat om hulle te beskerm en om die vee-eienaar teen gevaar te waarsku.

Die merk van diere is 'n verdere beskermingsmaatreël teen moontlike veediefstal en elke boer het sy eie merkvariasie. Vee-wagters dra swepe en kieries waarmee die trop beheer en beskerm kan word. Dit is verder gebruiklik dat een of meer diere in 'n trop of kudde klokke of blikke om hul nekke dra wat lawaai. Sodoende kan 'n dier wat van die trop afgedwaal het, opgespoor word. Ook die gereelde tel van vee is 'n beskermingsmaatreël, aangesien dit enige vermindering in veegetalle byvoorbeeld as gevolg van veediefstal, siekte of diere wat weggeraak het, aandui.

(ix) Inkomste uit vee

Vee besit nie slegs sosiale- en prestige waarde nie, maar ook ekonomiese waarde.

Benewens diere wat plaaslik verkoop en geruil word, word die meeste vee gedurende die kwartaallikse veevendusies wat in die Gibeon-gebied gehou word, verkoop. Tydens hierdie vendusies behaal veral beeste redelike goeie pryse. Vee word hoofsaaklik deur blankes gekoop.

Sedert die oprigting van die vendusiekrake in 1971 is daar reeds 'n hele aantal vendusies gehou. Die totale aantal vee wat verkoop is en opbrengs van elf veilings wat tussen Junie 1971 en Maart 1974 gehou is, is as volg:

Aantal kleinvee verkoop - 17688 teen	R165741.60
Aantal beeste verkoop - 345 teen	<u>R 21242.00</u>
Total opbrengs	<u>R186983.60</u>

'n Vendusie wat op 11 September 1974 in die Gibeon-gebied gehou is, het die volgende opbrengste gelewer:

Aantal beeste verkoop - 17 teen	R2624.00
Aantal skape en bokke verkoop - 1769 teen	<u>R25063.00</u>
Totale bruto omset	<u>R28794.46</u>

Behalwe die verkoop van klein- en grootvee tydens vendusies, word inkomste uit die verkoop van huide en velle verkry. Gedurende die laaste drie maande van 1974 is daar nagenoeg 10,000 pelse teen 'n gesamentlike bedrag van R91 000 in Namaland verkoop. Die gemiddelde prys per pels in die onderskeie gebiede was die volgende:

<u>Gibeon</u>	-	R9.80
<u>Soromaas</u>	-	R8.51
<u>Berseba</u>	-	R8.63
<u>Tsēs</u>	-	R8.72

'n Verdere inkomstebron wat uit vee verkry word, is die verkoop van wol. Ongelukkig beskik ons oor geen statistieke hieromtrent nie.

Ook ruilhandel is 'n potensiële inkomstebron en weerspieël die waarde wat mense self aan diere toeskryf. Veral bokke is belangrike ruilgoedere. Die volgende tabel gee 'n aanduiding van die verhouding waarin ruiltransaksies met vee plaasvind:

2 bokke	=	1 skaap
10 bokke	=	1 vers
20 bokke	=	1 koei of os

(x) Gebruike van melk, vleis, bloed en mis

Vee het nie slegs ekonomiese-, sosiale- en prestige waarde nie, maar voorsien verder in die voedselbehoefte van die Nama.

Beide mans en vroue melk diere. Volgens segspersone is dit wenslik dat 'n bepaalde persoon hiervoor verantwoordelik gehou word, sodat die vee aan hom gewoon kan raak. Die Nama melk slegs

bokke en beeste.

Die melk van diere geskied volgens spesifieke prosedures en is selektief van aard. So byvoorbeeld word koeie met klein kalwers en bokooie met tweelinglammers nie gemelk nie. Koeie met groterige kalwers word wel gemelk. In gevalle waar dit moeilik is om melk uit die uier te kry, word 'n kalf eers laat suip "sodat die uier kan sak." Koeie se agterbene word gespan as hulle gemelk word. Bokooie wat vir die eerste keer gemelk word se agterbene word vasgehou.

Dit is noodsaaklik dat die persoon se hande wat melk skoon moet wees. Melkimmers word ook skoongehou. Verder word soetmelk (/a dei̯) eers deur 'n melkdoek gegooi alvorens dit gedrink of gekook word. Dit vang stofdeeltjies en fyn haartjies wat in die melk is op.

Die meeste boere melk soggens, voordat die bokooie uit die kraal gejaag word, hoewel sommiges ook saans melk. Gedurende sekere tye van die jaar lewer diere meer melk as gedurende ander tye. Melk is veral gedurende die reëntyd, vanaf Februarie tot April, volop. Gedurende die winter en die paringstyd van diere is dit skaars. Alhoewel melk gedurende die winter skaarser is as gedurende die laat somermaande, bevat dit meer vet en is dit gevolglik meer geskik vir die maak van botter.

Verskeie tipes melk word deur die Nama gebruik: soetmelk (/a dei̯), suurmilk (/kuru dei̯), dikmelk (/aô dei̯) en karringmelk (//nuwu dei̯). Volgens segspersone het hulle geen besondere voorkeure ten opsigte van die besondere tipes melk nie.

Soms word plantaardige bestanddele in melk gegooi om die smaak daarvan te verander, soos die wortel van die haakdoringbos (!nue(s) hei) en die wortel van die bessiedoring (/oa). Die

bessies van die kraalbos maak soetmelk suur, terwyl die wortel daarvan (!namab) soetmelk gou laat dik word. By melk wat te suur is, word soetmelk gegooi.

Melk word hoofsaaklik binne die gesin verbruik. Soms word dit aan ander verwante en besoekers as "padkos" saamgegee. Soetmelk word óf vars van die koei (/ai xabaib) óf afgekoel (adaib), gedrink. Gekookte /a deiĩ word veral saam met tee en koffie gebruik. Pap en brood word ook graag daarby geëet. Bokmelk wat met water verdun is, word gebruik om kinders mee groot te maak. Verder word soetmelk by die voorbereiding van vleis gebruik.

Suurmilk word gevorm wanneer soetmelk te lank staan voordat dit gebruik word. Ook dit is vir die Nama gesogte voedsel. Nadat melk suur geword het, word dit dik. Dikmelk word net so gedrink of saam met pap en brood geëet. Soms word 'n bietjie suiker daarby gevoeg. Karringmelk (//nuwu deiĩ) word vir die maak van botter gebruik.

Benewens melk, is vleis vir die Nama 'n basiese voedseltipe. Slagwerk is manswerk hoewel dit, in die afwesigheid van manspersone, soms deur vroue verrig word.

Diere word hoofsaaklik vanweë voedseloorwegings en sosiale redes, soos die voorsiening van slagvee tydens 'n huweliksfees, die geboorte van 'n kind of tydens die bereiking van puberteit by meisies, geslag. Die Nama slag selektief. In die geval van bokke word byvoorbeeld jong kapaters en ou ooie wat nie siek is nie, geslag. Gedurende die winter word daar meer geslag as gedurende die somer veral omdat vleis nie so maklik bederf nie.

'n Dier wat geslag word, word op die sy gedraai waarna die hoofslagaar onder die keel afgesny word. Snywerk begin onder die keel, deur die middel van die dier se maag en daarna langs

die binnekante van die agterbene. Hierop word inwaarts gesny, waarop die maag oopgesny en verwyder word. Die binnegoed word uitgehaal en die dier stelselmatig uitmekaar gehaal.

Nadat 'n dier geslag is, word die vleis eers uitgehang sodat die ergste bloederigheid kan afdrup. Hierna word dit ingesout en weereens uitgehang, waarop dit met 'n doek toegegooi word om vlieë weg te hou. Die verdere verwerking en voorbereiding van vleis is die taak van vroue.

Vleis word veral gedurende die somermaande "gevlak", d.w.s. in dun repe gesny, goed ingesout en buite opgehang om droog te word. Sulke vleis kan vir etlike maande gebruik word. Benewens vleis wat gedroog word, word die ander goed ingesout en in 'n vel toegedraai of in 'n lugdigte balie geplaas wat in 'n koel plek gehou word. Hierdie vleis word selektief verbruik, omdat sekere dele gouer as ander bederf. Die rug en harsslag word byvoorbeeld eerste geëet.

Sout, peper en naeltjies word in die voorbereiding van vleis gebruik. Gewoonlik word vleis in 'n bietjie soetmelk en water gekook. Indien sout nie beskikbaar is nie, word die pens saam met die vleis gekook. Volgens segspersone bevat dit genoegsame hoeveelheid sout. Die pensvel self word in repe gesny en gedroog. Sodoende kan dit bewaar en daarna in water gekook word. Vleis word, benewens gekook, ook gebraai. Die Nama eet gewoonlik vleis saam met mieliepap of brood.

Vee lewer nie alleen melk en vleis nie, maar ook bloed en mis. Bloed word steeds deur veral armer mense geëet, hoewel die meerderheid van ons segspersone dit as "hondevoedsel" bestempel. Bloed word op 'n spesifieke wyse voorberei: Alvorens dit gekook word, word dit geklits en 'n bietjie sout of peper, bokvet, suiker en meel daarby gevoeg. Nadat die kooksel afgekoel het, word dit geëet.

Mis word in sommige gevalle gebruik om vloere mee te smeer, sowel as vir bemestingsdoeleindes. In eersgenoemde geval word beide bees- en bokmis, wat met klei en water gemeng word, gebruik. Die smeer van vloere is die taak van vroue.

(d) Plante met gebruikswaarde vir die Nama

Die versameling van veldkos vind hoofsaaklik gedurende die reëntyd plaas en versameltogte word veral deur vroue onderneem.

Die volgende lys bevat enkele plante wat vir die Nama gebruikswaarde het. Benewens inboorlingterme, word beskikbare botaniese benaminge, sowel as aantekeninge oor die gebruike daarvan, verstrek. Dit is opvallend dat die meeste plante vir ander doeleindes en nie as voedsel nie, gebruik word.

Inboorlingterm

Wetenskaplike naam

Gebruike

Melkbos

Euphorbia spp.

Huishoudelike toebehore:
Die dun blare word in die vorm van 'n bossie vasgemaak en as 'n besem gebruik.

Medisyne:

Die fyngemaakte blare word in water gekook, waarna dit teen bosluise of hondesiekte in 'n hond se melk gegooi word.

Raba

Monsonia umbellata

Teebereiding:

'n Klein groen plantjie met geelwit blommetjies. Die plantjie word uitgetrek en in water gekook. By dié kooksel word suiker en melk gevoeg.

<u>Inboorlingterm</u>	<u>Wetenskaplike naam</u>	<u>Gebruike</u>
		<u>Papbereiding:</u> Die saadjies van hierdie plantjie, sowel as 'n verskeidenheid grassade word uit miersgate gegrawe, fyngemaal en as pap voorberei.
!Hunis, Witgatboom	Boscia sp.	<u>Koffiebereiding:</u> Die wortel van hierdie boom is vroeër saam met koffiepitte gebrand om meer koffie te verkry.
#Aros		<u>Koffiebereiding:</u> Die pitte van hierdie boom word tussen twee klippe fyngemaal, gebrand en as koffie gebruik.
!Hān, Uintjies	Cyperus spp.	<u>Veldkos:</u> Die plant word uitgegrawe waarna dit óf rou óf gebraai (onder kole) geëet word.
/Ui#siĩ, ("Muskiet")		<u>Lyfpoeier:</u> 'n Groen rankplantjie wat in riviere opslaan nadat dit afgekom het. Die plantjie word gedroog en as lyfpoeier gebruik.

<u>Inboorlingterm</u>	<u>Wetenskaplike naam</u>	<u>Gebruike</u>
#Nūnuĩ		<u>Versieringsdoeleindes:</u> 'n Bos met 'n baie skerp reuk. Dele word afgepluk, fyngemaal en met bokvet vermeng.
//Horas, Boes- mankers	Sarcocaulon sp.	<u>Medisyne:</u> 'n Bossie met wit stammetjies, dorings, rooi blommetjies en ronde groen blaartjies. As dit droog is, word dit fyngemaal en in water gekook. Die afgekoelde mengsel word veral deur vroue teen maagkwale en geboortepyne gedrink.
!Khuxa		<u>Medisyne:</u> Die wortel van dié bossie word uitgegrawe en in water gekook. Nadat dit afgekoel het, word dit as 'n hoemengsel gedrink.
Gu!uruĩ		<u>Medisyne:</u> Die blare van die bossie word in water gekook. Nadat dit afgekoel het, word dit teen hardlywigheid gedrink.
/Giri heĩf (Jakkalsbossie)	Curroria decidua	<u>Medisyne:</u> Die gekookte wortel word as purgeermiddel gedrink.

<u>Inboorlingterm</u>	<u>Wetenskaplike naam</u>	<u>Gebruike</u>
//Khur //kam Kloudoring Goma khub	Harpagophytum procumbens	<u>Medisyne:</u> Die Plant word gedroog- en soos tee gedrink of fyngestamp en tot salf vermeng. Dit word vir 'n verskeidenheid van siektes gebruik.
#Gân		<u>Medisyne:</u> 'n Klein bossie wat in water gekook en vir maagpyn gedrink word.
/Ao-#guiĩ		<u>Medisyne:</u> Die wortel van die plant word op 'n klip fyngemaal en ingesnuif.
Aalwyn (Sand-, vlakke- aalwyn)	Aloe hereroensis	<u>Medisyne:</u> Vir 'n verskeidenheid veesiektes gebruik. Van die plant se blare word in die vee se water geplaas. Aalwyn- sap word ook deur mense vir borskwale en tering gedrink.
Doringboombas (Bas van die kameeldoring- boom)	Acacia giraffae	<u>Velbewerking:</u> Die rooierige bas word in die looiproses ge- bruik. Dit word aan die "vleiskant" van 'n vel ingevryf, waarna die vel toegevou word sodat die bas kan intrek.

<u>Inboorlingterm</u>	<u>Wetenskaplike naam</u>	<u>Gebruik</u>
Draaibos, Engelandbos	Hermannia modesta	<u>Medisyne:</u> 'n Blou bossie met rooi blommetjies. Die hele bossie word in water gekook. As die kooksel afgekoel het, word dit teen verkoue gedrink. Die liggaam word ook daarmee gewas. Dit laat 'n mens baie sweet.
Naba, Hotnot-aartappel	Terfezia sp. waarskynlik Terfezia pfeiliï	<u>Veldkos:</u> Groei in sanderige grond. Dit word in die reëntyd uitgegrawe, in water gekook en geëet.
!Au bos		<u>Veldkos:</u> Dié bos groei in riviere. Dit dra rooi peule. Die pitte hiervan word geëet.
/Ōun, Wilde rosyntjie	Grewia flava	<u>Veldkos:</u> Die bessies van hierdie bos word in die reëntyd versamel en geëet.
≠Abaheib, Noeniebos	Boscia foetida Schinz	<u>Veldkos:</u> Die bessies word versamel en geëet.
≠Kawen (≠Kaben)		<u>Voedselvoorbereiding:</u> Die blaar van hierdie

<u>Inboorlingterm</u>	<u>Wetenskaplike naam</u>	<u>Gebruik</u>
		plant word in soetmelk geplaas om dit dik te maak.
<hr/>		
//Kanan(b)		<u>Medisyne:</u> 'n Tipe varing wat onder kranse groei. Dit word vir "insweet" teen verkoues gebruik.
<hr/>		
Vygie (Springbok-slaai)	Mesembryanthemum ssp.	<u>Velbewerking:</u> Die sappige blare word op 'n vel uitgedruk. Dit help om dit sag te maak en die hare te verwyder.
<hr/>		
Tsamma	Citrullus lanatus	<u>Veldkos:</u> Die pitte word fynge-maal en saam met melk gedrink - veral in droogteteye.
<hr/>		
!Aru (bessies) (Haak-en-steek)	Acacia tortilis	<u>Gebruiksartikels en veldkos:</u> Die latte (hout) word gebruik vir die maak van sweepstokke. Die bessies word fynge-maak, gesif en saam met melk gedrink.
<hr/>		
/Haĩ		<u>Bierbrouery:</u> Die wortel van die plant word afgeskil,

InboorlingtermWetenskaplike naamGebruik

fyngemaak en in water gegooi. Dit gis baie vinnig en vorm later mos, wat gesif en gedrink word.

(e) Tuinbou(i) Tipe gewasse

Tuinbou is, die pogings van die sendelinge ten spyt, steeds 'n sekondêre seisoenaktiwiteit vir die Nama van Gibeon. Hiervoor is daar hoofsaaklik twee redes: Basies is die Nama veeherders en die klimaat van Namaland is nie besonder geskik vir die beoefening van tuinbou nie. Desnieteenstaande die gegewe omstandighede word dit tog op 'n beperkte skaal soos langs rivierlope en naby water beoefen.

Die voorbereiding van die grond, plant en versorging van die tuin is die taak van vroue. Eersgenoemde aktiwiteit vind vanaf Junie tot Julie (/Kei-//khûs, /Khû-//khâs) plaas. Vir die bemsing van grond word skaap-, bees- en donkiemis gebruik. Die mis word eers vir 'n redelike periode onder die grond begrawe voordat dit gebruik word. Segspersone beweer dat dit noodsaaklik is, omdat die mis aanvanklik te sterk is. Die meeste gewasse word gedurende Augustus (/Hoâsoreb - wat "die dag word langer" beteken), geplant. Groente soos slaai en kool word in die winter gesaai. 'n Tuin word gewoonlik deur 'n tak- of draadomheining teen bokke of donkies beskerm.

Die vernaamste gewasse wat deur die Nama geplant word is: kalbasse, wortels (ʃarin), pampoene, aartappels, patats, boontjies, slaai, kool, mielies, graansorghum, lusern, tabak, spanspekke en

waatlemoene.

(ii) Verbruik

Die opbrengste van die meeste tuine in die Gibeon-gebied is baie wisselvallig, onder meer as gevolg van droogtes en insekte. Derhalwe voorsien tuinopbrengste hoofsaaklik in huishoudelike behoeftes.

Aangesien vleis en melk vir die Nama basiese voedseltipes is, verteenwoordig groente 'n klein bestanddeel van hul dieët. In gevalle waar mense lusern kweek, word dit as veevoer vir veral donkies en boklammers gebruik. Mielies en graansorghum word soms aan hoenders of mak duiwe gegee.

(f) Visvang

(i) Hengelvissoorte in Visrivier

Benewens melk, vleis en soms groente, is vis vir die Nama van die Gibeon-gebied 'n belangrike voedselbestanddeel. Dit is veral diegene wat naby die Visrivier woonagtig is wat visvang. Visvang is manskwerk en word vanaf September tot Januarie beoefen omdat die poele in die Visrivier dan kleiner is as gedurende ander tye van die jaar. Dit vergemaklik natuurlik die vangste.

Die volgende hengelvissoorte word in die Visrivier aangetref:

1. Geelvis - *Barbus holubi*. Die Namabename vir hierdie vis is !Nām-//ôub. Dit word ook silwervis genoem.
2. Moddervis - (i) Onderbek - *Labeo capensis*.
(ii) Moggel - *Labeo umbratus*.

Die onderskeie Namabename vir hierdie twee soorte moddervis is: !Uri-//ôub (letterlik wit vis) en !Hurub-//ôub.

3. Karp - *Cyprinus carpio*. Die Nama noem hierdie vis krake.
4. Baber - *Clarias gariepinus*.
5. Kurper - *Sarotherodon mossambicus*.

(ii) Visvangtegnieke

Die Nama gebruik basies vier visvangtegnieke: met behulp van 'n fuik, met 'n lyn-en-hoek, 'n skerp gemaakte stuk hout of draadhaak en 'n korterige stok waaraan 'n staalring en staalketting vasgeheg is. Laasgenoemde apparaat word Xara#āb genoem.

'n Visfuik is vroeër van boomwortels en dun houtjies vervaardig. Vandag word 'n fietsvelling geneem waaroor ogiesdraad in die vorm van 'n tuit gespan word. In die middel van die fuik word 'n draadhandvatstel aangebring met behulp waarvan dit stewig op die bodem vasgedruk kan word. 'n Klein opening aan die punt van die tregtervormige fuik word gebruik om vis met die hand onder die fuik uit te vang. Die Nama noem 'n visfuik "money".

Die algemene tegniek om vis met behulp van 'n lyn waaraan 'n hoek vasgeheg is te vang, word ook deur die Nama gebruik. Vroeër is toue gebruik wat deur die vroue self uit die bas van groen takke van die soetdoringboom (*Acacia karroo*) vervaardig is, maar tans word nylontou of vislyn gebruik. Volgens segspersone is koringkrieke (Fam. Tettigoniidae) die geskikste aas. Die insek word op 'n besondere wyse aan die hoek geheg, sodat geen deel van die hoek by sy kop uitsteek nie. Volgens informante "sien" visse maklik 'n hoek raak en vermy hulle gevolglik die aas. Ander aas wat gebruik word is: erdwurms, akkedisse, brood, meel en vleis. Sodra 'n vis "gebyt" het, word die lyn styf geruk sodat die hoek stewig kan vashaak. Hierna word die vis eenvoudig uitgetrek. Al die visse in die Visrivier, met die uitsondering van die onderbek moddervis (!Uri-//ôub), kan met behulp van hoeke gevang word. Laasgenoemde soort word met 'n fuik, deur gebruikmaking van 'n skerp voorwerp of die Xara#āb, gevang.

'n Derde visvangtegniek wat deur die Nama gebruik word, is om in die water te loop en vis met behulp van skerp-gemaakte voorwerpe te steek. Hiervoor word 'n stuk hout wat van die #Äu-heigu boom verkry is en waarvan die een punt skerp-gemaak is, of 'n stuk draad met 'n skerp-gemaakte reguit- of haakvormige punt, gebruik.

Wanneer die Xara#āb gebruik word, word vis as volg gevang: Die apparaat word heen-en-weer in die water getrek. Sodra die skerp draadhaak aan die punt van die stok 'n vis haak, glip die draadring wat aan die ketting vasgeheg is van die stok se punt af en gly om die vis se lyf. Sodoende word dit met behulp van die kort stok en langer ketting uit die water gelig.

Volgens segspersone is vis vroeër ook gevang deurdat klippe in die vorm van "krale" in vlak poele gepak en dit daarin gedryf is. Mans het eenvoudig in die afgesperde area langs mekaar geloop en die vis met die hande gevang.

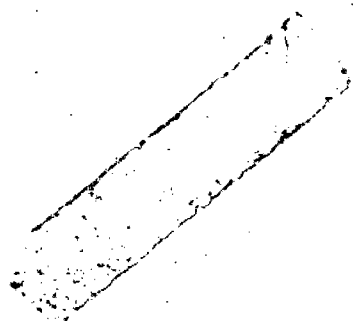
(iii) Verbruik en bewaring van vis

Vis word hoofsaaklik deur die gesin verbruik. Die Nama beskou dit as 'n gesogte voedseltipe in droogtetypie; derhalwe word dit op 'n besondere wyse bewaar.

Om te verhoed dat dit bederf, word dit aan die kante van die rugvin oopgesny en oopgevou. Hierna word dit in dun skywe gesny. Hierdie besondere snytegniek word /Hā-//gani genoem. Die oopgesnyde vis word hierop met sout en peper bestrooi.

Volgens segspersone word die binnegoed en lewer nie geëet nie, omdat dit as giftig beskou word. Die stert word as 'n lekkerny geag. Benewens vis wat oopgesny en bewaar word, word vis wat met speserye "opgestop" is oor die kole gebraai. Die braaiproses verloop as volg: Aanvanklik word 'n lagie as op die grond gegooi waarop die vis gebraai word. Die vis self word vervolgens met 'n

aslagie bedek. Hierop word gloeiende kole geplaas. Die aslagie verhoed dat die vis aanbrand. Deur warm kole by te voeg, kan die temperatuur konstant gehou word. Die voorbereiding van vis word deur vroue gedoen.

HOOFSTUK VII

MAGIE EN MITOLOGIE

Vanweë ingrypende strukturele veranderinge in die tradisionele geloofsisteem van die Nama is 'n rekonstruksie daarvan vandag bykans onmoontlik. Enkele aspekte het, hoewel soms in gewysigde vorm, tog behoue gebly. Die vernaamste in hierdie verband is magiese opvattinge en mitologiese vertellings. Vir doeleindes van hierdie studie word dit as 'n wesenlike deel van die magies-religieus-georiënteerde beskouinge van die Nama behandel.

A. Magiese Opvattinge

(a) Towery

(i) Toordokter (!Gāi-aob)

In die Namasamelewing is daar persone wat oor besondere kennis aangaande die werking van die menslike liggaam beskik en die vermoë besit om sodanige kennis aan te wend. Die vernaamste in hierdie verband is die toordokter (!gāi-aob). Schultze beweer dat die term !gāi-aob van die woord !gaib, verwysende na magiese bestanddele wat deur toordokters gebruik word, afkomstig is (1907: 226).

Volgens segspersone ontvang die meeste aspirant toordokters hul opleiding van erkende toordokters. Na 'n opleidingsperiode en praktiese ervaring word 'n leerling as 'n volwaardige !gāi-aob beskou. Gevalle is egter bekend waar toordokters geen besondere opleiding gehad het nie. Alhoewel nie noodwendig nie, volg seuns soms hulle vaders in hierdie amp op en slegs mans word toegelaat om die toordoktersberoep te beoefen.

Die gemeenskap beskou sommige toordokters beter as ander, veral diegene wat hul vaardighede by Boesmans of Bantoe geleer

het. Soms gebeur dit dat twee toordokters van mekaar "sleg praat." Dit gee gewoonlik aanleiding tot wrywing tussen hulle en lei soms tot 'n demonstrasie "om te bepaal wie se medisyne die sterkste is." Hieroor vermeld 'n informant die volgende: 'n Spesifieke toordokter het vermoed dat 'n ander een "met hom besig was." Hierop het hy 'n blikkie geneem en 'n mengsel van bokvet en bossies daarin geplaas. Indien hy die blikkie teen sy voorkop sou druk en dit daaraan bly kleef, sou sy magiese vermoëns die van sy teenstander oortref. Dit het egter nie gebeur nie, aangesien laasgenoemde persoon uit die Republiek afkomstig was en onder meer van seebestanddele in sy medisyne gebruik kon maak.

Die toordoktersberoep hou besliste ekonomiese voordele vir die beoefenaars daarvan in. Persone wat as goeie toordokters beskou word, vra meer vir hulle dienste. Fooie wissel tussen vyf-en-twintig sent tot tien rand. Soms word 'n bok of 'n bees as vergoeding geneem. Dit wil voorkom asof toordokters wat van ander gebiede soos die Republiek van Suid-Afrika of Botswana afkomstig is, hoër fooie vra as hul plaaslike eweknieë. Verder speel die siektetoestand van die pasiënt 'n definitiewe rol in die bepaling van die vergoeding. Soms word die bedrag van 'n dolosstel afgelees - dit wil sê deur middel van divinasie bepaal.

Die aktiwiteite van 'n toordokter is gewoonlik goedwillig van aard. Dit staan met die genesing van siekes, uitdrying van bose- of kwaadwillige kragte en soms met divinasie in verband. Gevolglik vrees die bevolking nie 'n toordokter nie. Hulle bly egter altyd "versigtig" vir hom, omdat hy sy kennis ook op 'n negatiewe wyse, dit wil sê tot nadeel van die gemeenskap, kan aanwend.

Dit is moeilik om te bepaal hoeveel toordokters die Gibeon-gebied oor 'n spesifieke periode besoek, omdat die meeste van hulle

persone van buite Namaland is wat kortstondige besoeke aan die gebied bring. Toordokters verrig dikwels hul daad onder strenge geheimhouding, veral omdat die plaaslike kerke toewyding as "afgodeloosheid" beskou.

(ii) Toortegnieke

Toordokters maak van uiteenlopende tegnieke gebruik ten einde die gewenste resultaat te verkry. Hierdie tegnieke word, benewens deur die individuele keuse van die toordokter, verder bepaal deur die spesifieke geval waarvoor sy dienste verkry is. Laasgenoemde feit word deur die volgende voorbeelde geïllustreer.

Die belangrikste taak van 'n toordokter is die behandeling van verskeie siektetoestande. Een besondere toortegniek is die "uitsuijing van die bese" uit die siek persoon se liggaam. 'n Ander algemene tegniek is die massering van die persoon se liggaam met bokvet. Soms word die aard van die besondere ongesteldheid met behulp van 'n dolosstel (dolos: /kus, /eis) gediagnoseer.

'n Dolosstel bevat krale, klippies en 'n verskeidenheid bene. Vuurhoutjies word soms daarin aangetref. Die toordokter neem die dolosstel in sy hande, blaas daaroor en gooi dit dan op die grond. Sover vasgestel kon word, word verskeie valwyses onderskei. Segspersone kon egter nie name daarvoor verstrek nie. Die diagnose vir die besondere kwaal word uit die spesifieke valwyse afgelees. In sommige gevalle bevat 'n dolosstel slegs twee stukke: een vir die pasiënt en die ander een vir die toordokter. Nadat die stel gegooi is, word die verklaring vir die siekte of ongesteldheid uit die besondere verhouding tussen genoemde twee stukke, afgelees.

'n Algemene oorsaak wat deur !gāi-aogu vir die aanwesigheid van siektes aangegee word, is dat iemand anders jou "getoor" het. Voordat 'n toordokter sodanige persoon behandel, verklaar hy "dat

daar eendag iemand sal kom wat na jou welstand sal verneem, dan moet jy weet dat dit hy is wat jou getoor het." Soms gebruik 'n !gāi-aob 'n spieël waarop hy 'n muntstuk plaas. Sy pasiënt "sien" dan die persoon wat hom sou getoor het in die spieël. Hierdie tegniek is deur 'n toordokter gebruik wat dit by Boesmans geleer het.

Towery word soms aangewend wanneer 'n vrou swanger is en nie kan baar nie, of in gevalle waar 'n persoon se vee weggeraak het. In eersgenoemde geval word die vrou met 'n naald, wat in 'n mengsel van 'n verskeidenheid plantmateriaal en vet gedruk is, oor die maag gesny. Na elke sny word die naald in die mengsel gedruk, "ten einde van die heilsame middel te absorbeer." Oor die snye word daar verskeie mengsels gesmeer wat na bewering vinnig intrek en die genesing van die wonde bespoedig. Snye word soms in 'n besondere vorm gemaak. In 'n spesifieke geval is die letter 'h' op 'n man se rug met 'n lemmetjie gesny.

'n Interessante toortegniek word gebruik wanneer 'n persoon se bokke wegraak. Die toordokter neem 'n vierkantige spieëltjie, maak twee gaatjies in die rand daarvan en smeer 'n onbekende mengsel daaroor. Hierdie spieëltjie word met behulp van twee dun draadjies aan die binnespieël van 'n motor vasgemaak sodat dit onderkant laasgenoemde in posisie is. Hierop word die persoon beveel om in die rigting waarin die onderste spieëltjie swaai, te ry. Hulle ry die hele dag rond voordat die toordokter verklaar "dat die bokke nou naby is." Alvorens hy die vee-eienaar na die spesifieke plek waar die bokke is neem, moet die persoon 'n kontantbedrag aan die toordokter oorhandig. Dit het onder skrywer se aandag gekom van 'n onderwyser wat hom om hierdie rede tot 'n toordokter gewend het.

Hierdie geval herinner sterk aan die tradisionele tegniek wat deur Schapera, in navolging van Schultze, as volg beskryf word: "A thread is inserted into the fat in the medicine horn. The projecting end is set alight and held against the wind, and the direction in which the smoke blows tells the distressed inquirer where he must seek his strayed cattle or lost companion" (1963: 392).

Soms is die behandeling van 'n toordokter noodlottig vir die pasiënt. Een so 'n geval is aan ons meegedeel: 'n Vrou wat moeilikheid met een van haar borste gehad het, is rondom dié bors met 'n gloeiende stuk hout gebrand. Ten spyte van die toordokter se versekering dat dit "die bose" sou vernietig, is sy die volgende dag oorlede. Kennis omtrent sodanige voorvalle versprei besonder vinnig onder lede van die gemeenskap en wek agterdog. 'n Toordokter wat daarby betrokke is, verlaat gewoonlik dadelik die omgewing.

(b) Enkele ander magiese opvattinge *

Selfs binne die Christelike kerke op Gibeon word daar by veral ouer lidmate nog enkele magiese beskouinge aangetref. Sō dring sommiges steeds daarop aan dat lidmate wat onder kerklike tug geplaas is, slegs op die heel agterste kerkbank moet sit. Hulle beweer dat dit "nadelig" is om met sodanige persone in aanraking te kom.

Vroeër was lidmate van mening dat 'n swanger vrou nie 'n ring of krale tydens kerkbesoeke mag gedra het nie. Die verklaring hiervoor kon nie by segspersone vasgestel word nie. Waarskynlik het ons hier met 'n taboebepaling aangaande verwagte vroue te make. Sodanige persone hou magiese gevare vir hulself sowel as die gemeenskap in.

*Vergelyk Hoofstuk IV vir verdere voorbeelde van sodanige beskouinge.

'n Ander magiese opvatting wat steeds onder die Nama aangetref word, is die volgende: Indien 'n mes uit 'n persoon se sak val, moet hy dit nie self optel nie. As hy dit sou doen, sal hy in 'n bakleierey betrokke raak. Hierdie is 'n voorbeeld van wat Firth beskermende magie noem (1971: 224).

Kinders moet besonder versigtig wees wanneer hulle suiker of melk hanteer. Indien enige van hierdie bestanddele in 'n vuur sou val, word gesê dat die reuk daarvan slange sal aantrek. In so 'n geval moet sout daarin gegooi word as beskermingsmaatreël. Ryp biesiesade mag ook nie in 'n vuur gegooi word nie, want die soet reuk wat hierdeur vrygestel word, sal slange aanlok.

Enkele magiese opvattinge staan met die jag in verband. Een van die algemeenste jagvoorbodes is die skril gekrys van 'n kraai. Die Nama beweer dat dit onmiddellik alle wild wegjaag.

Vroeër het sommige Namamans hul voorarms met warm houtstompe gebrand. 'n Segspersoon het verduidelik dat die ou mense aan hulle gesê het dat dit hulle eendag baie sterk sal maak.

B. Mitologiese Vertellings

Alhoewel mitologiese vertellings nog voorkom, is dit besonder moeilik om volledige voorbeelde daarvan op te teken. 'n Ander probleem is dié van interpretasie, want dikwels word dieselfde mite deur verskeie persone verskillend verhaal en geïnterpreteer. 'n Verdere probleem vir die navorser is dat dit gewoonlik ouer persone is wat dit vertel. Hulle is nie altyd betroubare segspersone nie, want óf hulle "verheerlik" die verlede, óf hulle "verafsku" dit. Daar min persone tans kennis van mitologiese vertellings dra, is dit moeilik om gegewens wat van een segspersoon verkry is met die van ander te kontroleer. Dikwels kom verbindings van 'n hoeveelheid mites voor, wat 'n beskrywende analise daarvan bemoeilik.

(i) Heitsi Eibib (Heiseb)

Die mees algemene verklaring vir die betekenis van die woord Heitsi Eibib is "profeet" of "voorspeller" (Schapera 1963: 383). Hahn daarenteen, lei die betekenis af van die woordstam. Daarvolgens beteken die woord Heitsi Eibib "boom", afgelei van "hei" en "gesig", afgelei van "ei" (1881: 132 - 134). Ander benaminge waarmee hierdie mitologiese figuur aangedui word, is Heigeib, Heiseb en Kabib (Schapera 1963: 383). Volgens segspersone word die benaming Heiseb veral deur die Dama gebruik.

Heitsi Eibib word steeds as 'n groot en gevreesde mitologiese heldefiguur, wat verskeie buitengewone dade verrig het, voorgelou. Segspersone verskil egter onderling oor sy besondere voorkoms en aktiwiteite.

'n Segspersoon het ons die volgende omtrent Heiseb meegedeel: Sy oupa het hom van Heiseb vertel. Almal het hom gevrees omdat hy besondere dinge kon doen. Op een van sy omswerwinge het hy in 'n geveg betrokke geraak en is gedood. Almal wat van sy dood verneem het, was sō bly daaroor dat hulle hande geklap het. Heiseb is hierna begrawe. Hy het egter nie net een graf nie, want sy grafte is op verskeie plekke te sien. Dit word Heitsi-//khob genoem. In die verlede moes almal wat by een van sy talle grafte verbygeloop het, 'n klip neem en dit daarop plaas. Dit is "uit vrees vir sy gees" gedoen.

'n Ander, meer algemene verklaring vir Heitsi Eibib is die volgende: Al die vertellings wat vroeër deur die ou mense aan hul kinders en kleinkinders vertel is, is Heitsi Eibib-stories. Soms word Heiseb met 'n mitologiese vertelling van 'n slang met 'n skynende steen op die kop in verband gebring (Vgl. Schatz 1973: 5).

Dit is duidelik dat daar uiteenlopende uitsprake oor Heitsi Eibib onder die Nama van die Gibeon-gebied voorkom (Vgl. Schmidt 1973: 78 - 81). Sommiges is redelik spesifiek soos in die eerste geval, terwyl ander baie algemeen is. Hieruit kan afgelei word dat die mitologiese vertellings van die Nama onder akkulturatiewe omstandighede vinnig besig is om te verdwyn of ten minste inhoudmatige veranderinge ondergaan.

(ii) Mensvreter (Khoer-oreb).

'n Ander mite wat slegs gedeeltelik behoue gebly het, is van 'n mensvreter (Khoer-oreb).

Hy kan verskeie gestaltes aanneem en boesem veral vrees by kinders in. Hulle is sy geliefkoosde prooi. Volgens segspersone is dit besonder gevaarlik vir kinders om op afgeleë plekke alleen te wees, want dit is meestal hier waar hy hulle aanval (Vgl. Schmidt 1973: 81).

(iii) Spoke

In dieselfde kategorie as bogenoemde mitologiese vertelling is vertellings wat oor spoke handel. Volgens verskeie segspersone is dit steeds 'n gewilde onderwerp by die ou mense. Soms praat grootouers sō gereeld met hul kleinkinders daaroor dat baie volwasse en kinders die bestaan van spoke aanvaar.

Gewoonlik word daar 'n onderskeid tussen wit- en swart spoke getref (Vgl. Carstens 1966: 174). Eersgenoemdes word nie as gevaarlik beskou nie maar laasgenoemdes word as "dodelik" voorgehou. Die verklaring hiervoor is hoofsaaklik dat 'n mens hulle nie in die nag kan onderskei nie. Die wittes daarenteen, is wel duidelik sigbaar.

Een manspersoon het teenoor ons gekla dat al sy kinders besonder lui is, omdat hulle "aan spoke glo." Hy het naamlik verduidelik

dat wanneer hy een van hulle na 'n winkel stuur, hy (die kind) beweert dat hy vir spoke bang is.

(iv) Astrologiese mitologie

Onder hierdie kategorie klassifiseer ons alle mitologiese vertellings wat met die son, aarde, maan en sterre in verband staan.

Volgens ouer segspersone is die aarde nie plat nie, ook nie rond nie, maar gelyk soos 'n tafel. Indien dit rond sou wees, sou 'n mens elke keer afval as hy daarop loop. Die aarde wentel ook nie om die son nie, want as dit die geval was, dan moes die aarde mos ondergaan en nie die son nie. Die son wentel om die aarde, want dit gaan saans onder en kom soggens op.

Ouer persone aanvaar ook nie "die storie" dat daar wel mense op die maan geland het nie. Een van hulle het sy sienswyse hieroor soos volg gestel: "Die maan hoort nie by die aarde nie en daarom hoort die mense van die aarde ook nie op die maan nie." Dieselfde segspersoon het dit beklemtoon dat sy ouers dit aan hom gesê het en dat dit vandag nog so is. Enigiets anders is "stories" wat "vandag se mense" aan hom vertel.

(v) Oorsprongsmite: Owambo

Volgens segspersone het verskeie ou mense aan hulle vertel hoe die Owambo in Suidwes-Afrika gekom en in hul teenswoordige grondgebied versprei geraak het. Die volgende mite word in hierdie verband verhaal:

Aanvanklik het daar slegs een Owamboman die land binnegekom. Hy was baie eensaam en het met 'n ryk Hererovrou, wat baie beeste gehad het, getrou. Hyself het geen beeste besit nie, maar het geweet hoe om die grond te bewerk. Hulle was baie gelukkig en het spoedig baie besittings gehad.

Uit die huwelik is daar twee seuns gebore. Die kinders se vader is jonk oorlede en na sy dood het hul moeder besluit dat hulle tussen sy erfgoed kon kies. Die een kon die tuin kies en die ander een die beeste. Die seun wat laasgenoemde gekies het, was verplig om na 'n ander plek te trek. Die een wat eersgenoemde gekies het, kon sy oorlede vader se grond behou.

Só het dit gekom dat die seun wat die tuin gekies het, besluit het om weer oor die grens te gaan om vir hom 'n vrou te neem. Hulle het baie kinders gehad. Dit het daartoe aanleiding gegee dat die Owambo in Suidwes-Afrika in hul eie grondgebied versprei geraak het, waar hulle steeds tuinbou beoefen.

Ten slotte kan vermeld word dat Hahn, in ooreenstemming met bogenoemde mite, melding maak van Owambo-legendes waarin daar 'n verbondenheid tussen die Owambo en Herero aangedui word (1966: 1 - 2).

HOOFSTUK VIIISLOTBESKOUINGE

Ten einde te kom tot 'n algemene tipering van die lewenspatroon van die Nama van die Gibeon-gebied, word aansluiting gevind by die konseptuele model armoede-kultuur (culture of poverty) soos geformuleer deur Lewis (1966). Die dinamika van die proses van kultuurverandering en -aanpassing word belig met verwysing na die algemeen teoretiese opvattinge van Beals en Hoijer (1971) t.o.v. akkulturasie.

Oscar Lewis het die konsep armoede-kultuur aanvanklik in sy werke "Five Families: Mexican Case studies in the Culture of Poverty" (1959) en "The Children of Sanchez" (1961) uiteengesit. Later is dit vollediger bespreek in sy boek "La Vida - A Puerto Rican family in the culture of poverty - San Juan and New York" (1966). Benewens Lewis, het andere soos Gladwin (1967) en Valentine (1968), hierdie konsep gebruik en verder verfyn.

Vir Lewis moet armoede nie slegs as 'n ekonomies-maatskaplike probleem nie, maar as 'n subkultuur met 'n eie struktuur en redelikheid, gesien word (1966: xliii)). 'n Armoede-kultuur is dus nie beperk tot nasionale grense nie, maar kom wêreldwyd voor. Vanweë veral die invloed wat dit op kinders het, is dit self-perpetuerend van aard (1966: xlv).

Aangesien 'n besondere armoede-kultuur met ander soortgelyke subkulture ooreenkomste ten opsigte van onder meer gesinstrukture, verhoudinge tussen individue, algemene waardesisteme en bestedingspatrone vertoon, het Lewis sekere kenmerke daarvan geïsoleer. Die volgende is vir 'n toepassing op die Nama van Gibeon waarskynlik die belangrikste:

- (i) 'n bewustheid van die onwaarskynlikheid om sukses te behaal tot verbetering van mense se lewensposisie;

- (ii) fatalisme en afwesigheid van positiewe aspirasies;
- (iii) 'n hoë voorkomssyfer van buite-huwelikse- en voor-huwelikse verhoudinge;
- (iv) opvoeding verteenwoordig 'n lae gemeenskapsprioriteit;
- (v) hoë misdaadsyfer en drankmisbruik;
- (vi) swak behuisingstoestande;
- (vii) die matrifokale fokus van die gesin (1966: xlv - xlvii).

Ten opsigte van bogenoemde kenmerke kom die matrifokale karakter van die gesin by die Nama onder meer in die vrou se beheer oor huishoudelike finansies, sowel as dat vroue hulself die reg toeien om hul werklose mans te verplig om besig te bly, na vore. Hoë drankmisbruik en misdaadsyfer word ook by die Nama aangetref. Eersgenoemde kenmerk sowel as die verwaarlosing van kinders word deur segspersone as redes vir die ontbinding van 'n huwelik aangedui.

Ook die meerderheid voorwaardes wat Lewis vir die teenwoordigheid van 'n armoede-kultuur binne 'n betrokke samelewing aandui, is by die Nama van Gibeon aanwesig: 'n geldeconomie, die noodsaaklikheid van trekarbeid, werkloosheid, lae besoldiging, afwesigheid van vrywillige assosiasies en 'n bilaterale verwantskapstelsel (1966: xliii - xliv).

Ten spyte van kritiek wat veral vanuit die Britse sosiaal-antropologiese wêreld teen die gebruik van die term akkulturasie uitgespreek word, is dit onses insiens tog 'n bruikbare term indien dit soos volg gekwalifiseer word: ".....a very convenient way of identifying a very common form of culture change taking place in response to particular types of culture contact" (Beals en Hoijer 1971: 600). Bogenoemde begripsomskrywing maak vir die isolering van veranderlikes, tipes prosesse en eindresultate voorsiening (Vgl. Beals en Hoijer 1971: 601 - 602).

Die lewenspatroon van die Nama vertoon beduidende westerse

kulturele invloede as gevolg van eksterne kontak nie alleen met Blankes nie, maar ook met Kleurlinge. Dit geld veral op die gebied van materiële kultuurgoedere soos byvoorbeeld kinderspeelgoed.

Kultuurbeïnvloeding is egter nie slegs tot die gebied van materiële kultuurbesit beperk nie, maar op alle ander terreine sigbaar. In hierdie verband kan verandering in die tradisionele politieke stelsel van die Nama, hul eertydse religie, vroeëre huwelikeremonies en hul ontspanning en vryetydsbesteding soos kinderspel en die Namadans, genoem word. Verdere voorbeelde van kulturele kontinuïteit en verandering blyk uit die aanwending van nuwe toortegnieke om bokke op te spoor wat weggeraak het. Ook visvangtegnieke het onder akkulturatiewe omstandighede verander.

Ten slotte kan gemeld word dat die armoede-kultuur van die Nama nie slegs as 'n negatiewe verskynsel beoordeel moet word nie. Dit voorsien inderdaad in noodsaaklike menslike behoeftes en is 'n vorm van kulturele aanpassing by 'n toestand van armoede sowel as 'n akkulturatiewe lewenspatroon. Hiermee wil geensins te kenne gegee word dat die gestalte van die eiendomlike Nama-kultuur nie 'n belangrike rol speel in die kontemporêre lewenspatroon van hierdie mense nie.

BIBLIOGRAFIE

Baumann, J. (Red.)
1967

- : Van Sending tot Kerk - 125 jaar Rynse Sendingarbeid in Suidwes-Afrika, 1842 - 1967.
Karibib: E.L.K. Boekdepot.

Beals, R.L. and Hoijer, H.
1971

- : An Introduction to Anthropology. New York: The Macmillan Company.

Biden, C.L. and Kling, H.
1910

- : The funeral ceremonies of the Hottentots, Transactions of the Royal Society of South Africa, Vol. II: 223 - 225.

Bruwer, J.P. van S.
1963

- : Suidwes-Afrika sedert Maharero, Joernaal S.W.A. Wetenskaplike Vereniging, Volume XVI, 1961/62: 73 - 80.

1965

- : Die Khoisan- en Bantoebevolking van Suidwes-Afrika, Die Ethnischen Gruppen in Südwestafrika, 3. Folge. S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft: 45 - 72.

1966

- : South West Africa: The disputed Land. Cape Town: Nasionale Boekhandel.

Budack, K.F.R.H.
1965

- : 'n Volkekundige studie van die Tsēs-Reservaat (Distrik Keetmanshoop, Suidwes-Afrika) met besondere verwysing na die geskiedenis en inter-etniese verhoudinge van die bewoners. Ongepubliseerde M.A. Verhandeling, Universiteit van Pretoria.

1969

- : Inter-etnische Namen in Südwestafrika, Ethnological and Linguistic Studies in

honour of N.J. van Warmelo. Ethnological Publications No. 52. Pretoria: 211 - 231.

Budack, K.F.R.H.
1970

- : Ein Beitrag zur Geschichte der Gai-//khaun (Rote Nation), Afrikanischer Heimatkalender 1970: 49 - 62.

1971

- : Preisgedichte von Khoe-khoe-Häuptlingen in Südwest-afrika, Journal S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft, Band XXV, 1970/71: 65 - 75.

1972a

- : The Traditionelle Politische Struktur der Khoe-Khoen in Südwestafrika. (Stamm und Stammesregierung auf historischer Grundlage). Doktorale Proefskrif, Universiteit van Pretoria.

1972b

- : Stam en Stamkaptein by die Khoe-khoen in Suidwes-Afrika, in Etnografiese studies in Suidelike Afrika, reds. J.F. Eloff en R.D. Coertze, pp. 246 - 290. Pretoria: Van Schaik.

1972c

- : Der Unterhäuptling bei den Khoe-khoen in Südwest-afrika, Journal S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft, Band XXVI, 1971/72: 57 - 84.

Carstens, W.P.
1966

- : The Social Structure of a Cape Coloured Reserve. A study of racial integration and segregation in South Africa. Cape Town: Oxford University Press.

1969

- : Some Aspects of Khoikhoi (Hottentot) settlement patterns in Historicoecological Perspective, in Contributions to Anthropology: Ecological Essays, ed. D. Damas, pp. 95 - 101. Ottawa: National Museums of Canada, Bulletin No. 230, Anthropological Series No. 86.

Carstens, W.P.
1975

- : Some Implications of change in Khoikhoi Supernatural Beliefs, in Religion and Social Change in Southern Africa. Anthropological essays in honour of Monica Wilson, eds. M.G. Whisson and M. West, pp. 78 - 95. Cape Town: David Philip.

Colson, E.
1967

- : The intensive study of small sample communities, in The craft of social anthropology, ed. A.L. Epstein, pp. 3 - 15. London: Tavistock.

De Kock, W.J.
1945

- : Vyf ongepubliseerde briewe van Hendrik Witbooi, Historiese Studies, vol. 6, No. 4: 195 - 212.

Driessler, H.
1932

- : Die Rheinische Mission in Südwestafrika. Gütersloh: Bertelsmann.

Du Toit, B.M.
1974

- : People of the Valley. Life in an isolated Afrikaner Community in South Africa. Cape Town: Balkema.

Epstein, H.
1937

- : Animal Husbandry of the Hottentots, Onderstepoort Journal of Veterinary Science and Animal Industry, Vol. 9, No. 2: 631 - 665.

Esterhuyse, J.H.
1968

- : South West Africa 1880 - 1894. The Establishment of German authority in South West Africa. Cape Town: C. Struik.

Evans-Pritchard, E.E.
1971

- : The Nuer. A description of the modes of livelihood and political institutions of a Nilotic people. London: Oxford University Press.

Firth, R.
1971

- : Elements of Social Organization. London: Tavistock.

Fox, R.
1971

- : Kinship and Marriage. Middlesex: Penguin.

Giess, W.
1971

- : A Preliminary vegetation map of South West Africa, Dinteria No. 4: 5 - 14.

Graburn, N. (Ed.)
1971

- : Readings in Kinship and Social Structure. New York: Harper and Row.

Hahn, C.H.L.
1966 Reprint

- : The Owambo, in The Native Tribes of South West Africa, eds. C.H.L. Hahn, H. Vedder and L. Fourie, pp. 1 - 36. London: Cass and Company.

Hahn, T.
1867

- : Die Nama-Hottentotten. Ein Beitrag zur Südafrikanischen Ethnographie, Globus, Vol. XII: 238 - 336.

1881

- : Tsuni-//Goam - the Supreme being of the Khoi-Khoïn. London.

Hoernlé, A.W.
1918

- : Certain Rites of Transition and the conception of !nau among the Hottentots, Harvard African Studies, II: 65 - 82.

1922

- : A Hottentot Rain Ceremony, Bantu Studies I, No. 2: 20 - 21.

1925

- : The Social Organization of the Nama Hottentots of Southwest Africa, American Anthropologist, Vol. 27, No. 1: 1 - 24.

^{A.W.}
Hoernlé, R.F.A.
1923

- : The expression of the social value of water among the Naman of South West Africa, South African Journal of Science, XX: 514 - 526.

Jenkins, T. and Brain, C.K.
1967

- : The Peoples of the lower Kuiseb Valley, South West Africa, Scientific Papers of the Namib Desert Research Station, No. 35, X.

Jod, P.
1963

- : Das Witbooi-Volk und die Gründung Gibeons, Journal S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft, Band XVI, 1961/62: 81 - 98.

Kirby, P.R.
1965

: The Musical Instruments of the Native Races of South Africa.
Johannesburg: Witwatersrand University Press.

Klima, G.J.
1970

: The Barabaig - East African Cattle-Herders. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Köhler, O.
1969

: Die Topnaar-Hottentotten am unteren Kuiseb, Ethnological and Linguistic Studies in honour of N.J. van Warmelo. Ethnological Publications No. 52. Pretoria: 99 - 122.

Kritzinger, J.J.
1972

: Sending en Kerk in Suidwes-Afrika. Vols. I en II. Doktorale Proefskrif, Universiteit van Pretoria.

Lagercrantz, S.
1937

: Ethnographical reflections on "Hottentot aprons", Ethnos, No. 4: 145 - 174.

Laidler, P.W.
1928

: The Magic medicine of the Hottentots, South African Journal of Science, Vol. XXV: 433 - 447.

Laidler, F.W.
1929

: Burials and burial methods of the Namaqualand Hottentots, Man, No. 110 - 111: 151 - 153.

Leeuwenburg, J.
1972

: Leliefontein Communal Reserve, Namaqualand, in Coloured Citizenship

- 184 -

: in South Africa, eds. M.G. Whisson and H.W. van der Merwe, pp. 7 - 27. Cape Town: University of Cape Town, Abe Bailey Institute of Interracial Studies.

Lestrade, G.P.
1966

: Domestic and Communal Life, in The Bantu Speaking tribes of South Africa, ed. I. Schapera, pp. 119 - 130. Cape Town: Maskew Miller.

Lewis, O.
1966

: La Vida - A Puerto Rican Family in the culture of poverty - San Juan and New York. New York: Random House.

Loeb, E.M.
1949

: The Kuanyama Ambo and other tribes of South West Africa, Anthropos, Vol. 44: 848 - 852.

Loth, H.
1963

: Die Christeliche Mission in Südwestafrika - zur destruktiven Rolle der Rheinischen Missionsgesellschaft beim Prozess der Staatsbildung in Südwestafrika, 1842 - 1893. Berlin.

Mönnig, H.O. en Veldman, F.J.
1969 Herdruk

: Handboek oor Veessiektes. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.

Mossolow, N.
1965

: Die Windhoek van weleer. Windhoek: John Meinert.

Poggie, J.J.
1972

: Toward Quality control in key informant data, Human Organization, Vol. 31,

No. 1: 23 - 30.

Poplin, D.E.
1972

- : Communities - A Survey of theories and methods of Research. New York: The Macmillan Company.

Quellen zur Geschichte von Südwest-Afrika. Band XVI. Gibeon und der Stamm der Witboois 1863 - 1879.

Quellen zur Geschichte von Südwest-Afrika. Band XVII. Gibeon und der Stamm der Witboois 1880 - 1903.

Redfield, R.
1969

- : The Little community and Peasant society and culture. Chicago: The University of Chicago Press.

Rigby, P.
1969

- : Cattle and Kinship among the Gogo. A semi-pastoral society of central Tanzania. Ithaca: Cornell University Press.

Robbins, R.H.
1973

- : Some effects of economic change on interpersonal relations, American Anthropologist, Vol. 75, No. 1: 99 - 122.

Ross, E.S.
1971

- : The Kuiseb's Topnaar Hottentots, S.W.A. Annual, 1971: 170 - 175.

Schapera, I.
1926

- : A Preliminary consideration of the relationship between the Hottentots and the Bushmen, South African Journal of Science, Vol. XXII: 833 - 866.

- 1963 Reprint : The Khoisan Peoples of South Africa - Bushmen and Hottentots.
London: Routledge and Kegan Paul.
- Schatz, I.
1973 : Slangengeschichten, Mitteilungen S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft, No. XIV/7: 4 - 5.
- Schinz, H.
1891 : Deutsch-Südwest-Afrika. Forschungsreisen. Leipzig.
- Schlosser, K.
1958 : Eingeborenenkirchen in Süd- und Südwestafrika-ihre Geschichte und Sozialstruktur. Kiel: Mühlau.
- Schmidt, S.
1971 : Das Erdloch von Aneip; aus der Mythologie der alten Hottentotten, Journal S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft, Band XXV, 1970/71: 45 - 64.
- 1973a : Volkserzählungen der Buschmänner, Khoe-khoen und Dama, Journal S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft, Band XXVII, 1972/73: 57 - 72.
- 1973b : Der Teufelsschakal, Mitteilungen S.W.A. Wissenschaftliche Gesellschaft, No. XIV/6: 1 - 3.
- 1973c : Die sonderbarsten Landesbewohner, Merian, Heft 10/XXVI: 78 - 81.

Schmidt, S.
1975

- : Einige Bemerkungen zum "Loch" -
Spiel (Mankala) in Südwestafrika,
Journal S.W.A. Wissenschaftliche
Gesellschaft, Band XXIX 1974/75:
67 - 78.

Schultze, L.
1907

- : Aus Namaland und Kalahari. Jena:
Fischer.

Schusky, E.L.
1965

- : Manual for Kinship Analysis. New
York: Holt, Rinehart and Winston.

Shaw, E.M.
1972

- : Man in Southern Africa - The Hotten-
tots. Cape Town: The South African
Museum.

Steyn, H.P.
1971

- : Aspects of the economic life of some
nomadic Nharo Bushman Groups,
Annals of the South African Museum,
Vol. 56, Part 6: 275 - 322.

Sundermeier, T.
1973

- : Wir aber suchten Gemeinschaft.
Kirchwerdung und Kirchentrennung in
S.W.A. Witten: Luther Verlag.

Sydow, W.
1973

- : Contributions to the history and
protohistory of the Topnaar
Strandloper settlement at the Kuiseb
river mouth near Walvis Bay, The
South African Archaeological

Bulletin, Vol. XXVIII, Nos. III and
112: 73 - 77.

Van Tonder, L.L.
1963

- : Leadership, Power und Status Stratifi-
cation - with reference to Bushmen,
Hottentot and Owambo Society. Un-
published M.A. Thesis, University of
Stellenbosch.

Van Warmelo, N.J.
1962 Reprint

- : Notes on the Kaokoveld (South West
Africa) and its People, Ethnological
Publications, No. 26. Pretoria:
Government Printer.

Vedder, H.
ca 1934

- : Einführung in die Geschichte Südwest-
afrikas. Windhoek: John Meinert.

1937

- : Die Voorgeschiedenis van Suidwes-Afrika.
Gebeurtenisse in Suidwes tot aan die
dood van Maharero in 1890. Windhoek:
John Meinert.

1965

- : Zur Vorgeschichte der Eingeboren
Völkerschaften von S.W.A., Sonder-
veröffentlichung No. 3. S.W.A.
Wissenschaftliche Gesellschaft,
Windhoek.

1966 Reprint

- : The Nama, in The Native Tribes of
South West Africa, ed. C.H.L. Hahn,
H. Vedder and L. Fourie, pp. 107 -
152. London: Cass and Company.

1972

- : Das /Hus-Spiel, Mitteilungen der
S.W.A. Wissenschaftlichen Gesell-
schaft, XII/10 - 11, Jan. - Feb.
1972: 8 - 10.

Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van
Suidwes-Afrika 1962 - 63. R.P. No. 12/1964. Pretoria:
Staatsdrukker.

Von Francois, H.
1896

- : Nama und Damara in Deutsch-Südwest-
Afrika. Magdeburg: Baensch.

Witbooi, H.
1929

- : Die dagboek van Hendrik Witbooi -
Kaptein van die Witbooi - Hotten-
totte, 1884 - 1905. Kaapstad:
Van Riebeeck-Vereniging, Publi-
kasie Nr. 9.

Wuras, C.F.
1929

- : An Account of the Korana, Bantu
Studies 3: 287 - 296.